

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına)

Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik

Editör Yardımcıları

Yrd. Doç. Dr. B. Tahir Tahiroğlu

Yrd. Doç. Dr. B. Erdem Dağistanlıoğlu

Yayın Kurulu

Prof. Dr. A. Deniz Abik	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Aysu Ata	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Gülşen Seyhan Alışık	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mevlüt Gültekin	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın	Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bedri Aydoğan	Çukurova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. B. Tahir Tahiroğlu	Çukurova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. B. Erdem Dağistanlıoğlu	Çukurova Üniversitesi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Emine Yılmaz	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan Boz	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan Aydın	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Açık	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz Kılıç	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Halûk Gökcalp	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Aynur	İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Sofu	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Işıl Özyıldırım	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Çetin Derdiyok	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime Üstünova	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Leyla Karahan	Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Özmen	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Melek Erdem	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mine Mengi	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Öner	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Naciye Yıldız	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat Özkan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nurullah Çetin	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Horata	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Mert	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Pervin Çapan	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Sebahat Deniz	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat Sever	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sıddıka Dilek Yalçın Çelik	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zühal Ölmez	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz Merhan	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Dilek Ergönenç Akbaba	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk Yıldırım	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Gülsüm Killi	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Güzin Gonca Gökalp Alpaslan	Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Başak Karakoç Öztürk	Çukurova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Evrim Ölçer	Gazi Üniversitesi

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD), Türk dili, edebiyatı, dil bilimi, Türk tarihi ve sanatı, Türk tiyatrosu, Türk halkları ve kültürleri ile Türkçenin öğretimi alanlarında özgün çalışmaları, çeviri ve tanıtım yazılarını içeren, yılda en az iki sayı çıkan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların telif hakkı ÇÜTAD'a; düşünsel, bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kapak ve Logo Tasarımı: Öğr. Gör. Derviş İlker Gül

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / Dâhili: 2693

E-posta: cutam@cu.edu.tr

ISSN: 2548-0979

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. A. Deniz Abik
Prof. Dr. Aysu Ata
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz
Prof. Dr. Emine Yılmaz
Prof. Dr. Mine Mengi
Prof. Dr. Muna Yüceol Özezen
Prof. Dr. Nuran Öztürk
Prof. Dr. Nurettin Demir
Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder
Doç. Dr. Faruk Yıldırım
Doç. Dr. Güzin Gonca Gökalg Alpaslan
Doç. Dr. Özgöl Şenkal
Yrd. Doç. Dr. Ayhan Karakaş
Yrd. Doç. Dr. B. Erdem Dağıstanlıoğlu
Yrd. Doç. Dr. B. Tahir Tahiroğlu
Yrd. Doç. Dr. Bedri Aydoğan
Yrd. Doç. Dr. Refika Altıkulaç Demirdađ
Yrd. Doç. Dr. Sema Çetin Baycanlar

YAYIN İLKELERİ

Amaç

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Türk dili, edebiyatı, dil bilimi, Türk tarihi ve sanatı, Türk tiyatrosu, Türkçenin öğretimi ile Türk halkları ve kültürleri alanlarında yeni ve özgün konularda bilimsel ölçütler içerisinde kültürel, bilimsel birikimi ortaya koymak amacıyla yılda en az iki kez yayımlanmaktadır.

Yazım Dili

Derginin yazım dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte Türkçenin diğer kollarında yazılmış makaleler ve *native speaker* denetimi belgelenmiş olmak kaydıyla farklı dillerden bilimsel çalışmalar da yayımlanabilir.

Makale Yayımlama Şartları

Gönderilecek yazıların daha önce bir kaynakta yayımlanmamış veya yayına kabul edilmiş olmaması gerekmektedir. Gönderilen yazıların alanda bir boşluğu dolduracak, yeni bir bilimsel yöntem ya da tekniği tanıtacak nitelikte olması gerekmektedir. Çeviri yazıları ve yayın tanıtım yazıları da dergide yayımlanabilir.

Makale Değerlendirme Süreci

Dergiye gönderilen yazılar öncelikle yayın kurulunca dergi yazım ve içerik ilkelerine uygunluk açısından değerlendirilir. Uygun görülmeyen yazılar düzeltilmesi amacıyla yazarlarına iade edilir. Değerlendirme için uygun görülen yazılar adları gizli tutulan iki hakeme gönderilir. İki hakemden biri olumlu diğeri olumsuz değerlendirme yapmışsa üçüncü hakeme başvurulur ve bu hakemin raporu dikkate alınır.

Yazım Kuralları

a) Başlık: İçerikle uyumlu olarak koyu büyük karakterlerle yazılmış olmalıdır.

b) Yazar Adları: Yazarların adları ve soyadları koyu yazılmalı, soyadları büyük karakterlerle belirtilmelidir. Yazarlara ait adres ve e-posta adresleri ilk sayfada dipnot olacak şekilde * işaretiyle gösterilmelidir. Yazar adları başlığın altında yazılmalıdır.

c) Özet: En az 100 en fazla 250 kelimedenden oluşmalıdır. Özeti sonunda bir satır altta, en az 5 en fazla 7 kelimedenden oluşan anahtar sözcükler verilmelidir. Makale dilindeki özetten sonra İngilizce özet de verilmelidir. İngilizce ve diğer Türk dillerindeki makalelerde Türkçe özet de istenir. Özet, 10 punto ve tek satır aralığıyla (6nk) yazılmalıdır.

ç) Makale Metni: Ms Word yazılımında 11 punto, tek satır aralığıyla (6nk) Times New Roman yazı karakteriyle A4 (29.7x21 cm) boyutunda yazılmalıdır. Dipnotlar 10 punto ile yazılmalıdır. Giriş, gelişme ve sonuç bölümleri ana hatlar olarak yer almalı, gelişme bölümünde kullanılan yöntem, teknik vb. konular alt başlıklar hâlinde, numaralı biçimde verilmelidir.

d) Makale İçinde Kaynak Gösterimi: Kaynaklar metin içinde parantez arasında gösterilmelidir. Açıklamalar için dipnot kullanılabilir, ancak kaynak göstermek için dipnot kullanılmamalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır.

Örnekler:

Tek yazarlı kaynaklar:

(Aksan, 2000: 20)

Tek yazarın aynı yıl birden çok kaynağı:

(Aksan, 2000a; Aksan, 2000b ...)

Çok yazarlı kaynaklar:

(Vardar vd. 1988: 20)

e) Kaynaklar: Makale metninin sonunda yer almalıdır. Soyadı sırasına göre düzenlenmelidir. Kaynağın üçten fazla yazarı varsa ilk yazarın soyadından sonra vd. kısaltması kullanılmalıdır. Kitap ve dergi adları italik, makale ve kitap bölümü adları ise turnak içinde gösterilmelidir. Varsa çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editör adı, eser adından sonra yer almalıdır.

Örnekler:

Dilçin, Cem (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Temir, Ahmet (1992). "Ural-Altay ve Altay Dilleri". Ankara: Türk Dünyası El Kitabı, 3-58.

Brandist, Craig (2011). *Bahtin ve Çevresi* (Çev. Cem Soydemir). Ankara: Doğubatı.

Akyüz, Kenan vd. (1958). *Fuzulî Türkçe Dîvân*. Ankara: İş Bankası Yayınları.

Yazıların Gönderilmesi

Yayın ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanan yazılar dergipark.gov.tr/cutad adresinde sisteme yüklenmelidir. Makaleyle ilgili işlemlerin tamamı bu sistem üzerinden gerçekleştirilmektedir. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar düzeltmelerin yapılmasının ardından en geç bir ay içinde aynı adresteki süreç takip bölümüne gönderilir.

Telif Hakkı

Yayımlanan yazıların telif hakkı *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*'ne devredilmiş sayılır. Yazıların düşünsel ve bilimsel, çevirilerin ise hukukî sorumluluğu yazarlarına/çevirmenlerine aittir. İki ve daha fazla yazarlı yazılarda yazının telif sorumluluğu birinci yazara aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

İÇİNDEKİLER

Darülfünun'dan DTCT'ye Türkoloji Öğretimi Aysu Ata	8-28
Sehî ve Latîfî Tezkirelerinde Biyografi ile Hikâye Birlikteliği Mine Mengi	23-28
Kurtuluş Savaşı Yıllarını Anlatan Ankara'nın Taşına Bak Türküsünün Bir Değişkesi Üzerine Mehmet Özmen	29-35
Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında IV: <i>Emdi</i> 'Şimdi' Üzerine Erdem Uçar	36-39
Karacaoğlan'ın Memleketi Tartışmaları ve Bir Mezar Taşı Uydurması Orhan Yavuz	40-54
Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon: Türkçe Üzerinde Bir Yöntem Uygulaması Emine Yılmaz	55-65

Değerli okurlar, değerli araştırmacılar

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD), Aralık 2016 sayısı ile Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezinin bilimsel yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştı.

Haziran 2017’de e-dergimiz ÇÜTAD’ın ikinci sayısını yayımlayarak Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezinin Türkoloji alanındaki çalışmalarının kararlılıkla devam ettiğini sizlere duyurmaktan kıvanç duyuyoruz.

Elektronik olarak yayımlanan e-dergimizin ilk iki sayısı Temmuz ayı içerisinde basılı olarak da okurlara ulaşacaktır.

ÇÜTAD’ın bu sayısında “Darülfünun’dan DTCF’ye Türkoloji Öğretimi”, “Sehî ve Latîfi Tezkirelerinde Biyografi ile Hikâye Birlikteliği”, “Kurtuluş Savaşı Yıllarını Anlatan Ankara’nın Taşına Bak Türküsünün Bir Değişkesi Üzerine”, “Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında IV: Emdi ‘Şimdi’ Üzerine”, “Karacaoğlan’ın Memleketi Tartışmaları ve Bir Mezar Taşı Uydurması”, “Bıçimbilgisel Rekonstrüksiyon: Türkçe Üzerinde Bir Yöntem Uygulaması” başlıklı yazılarıyla Aysu Ata, Mine Mengi, Mehmet Özmen, Erdem Uçar, Orhan Yavuz, Emine Yılmaz dergimize güç verdiler.

ÇÜTAD’ın ikinci sayısında hakem olarak görev alan meslektaşlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Makale veritabanı yayınına devam eden Merkezimiz, iki yıldır düzenli olarak ÇÜTAM Kültür Evinde Çarşamba Etkinliklerini de sürdürmektedir. Bu etkinliklerdeki sunumların bir kısmı da dergimize makale olarak yansımaktadır. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (ÇÜTAM) olarak düzenleyeceğimiz bilimsel çalıştayların metinlerine de ÇÜTAD’da bölüm ayıracağız.

İlk sayının yayımlanması sonrası Dergipark sistemine dahil olan *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* ÇÜTAD’a ilişkin işlemler Dergipark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Sisteme üye olarak ve sistem adımlarını takip ederek makalelerinizi gönderebilirsiniz.

Dergimizin Aralık 2017’de yayımlanacak yeni sayısı için ilgi alanları Türklük bilgisini ilgilendiren değerli araştırmacılarımızın çalışmalarını bekliyoruz.

Özgün ve nitelikli yeni makaleleri bilim dünyasına sunma hedefiyle gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...

Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik

DARÜLFÜNUN'DAN DTCF'YE TÜRKOLJİ ÖĞRETİMİ¹

Aysu ATA*

ÖZET

Bu yazı, 12 Nisan 2017 tarihinde Adnan Menderes Üniversitesi'nde verdiğim konferansta sunulmak üzere hazırlanmış bir metindir. O yüzden başlangıcında Aydın ve Aydın'ın tarihi kimliği ile bu kimliği ortaya çıkaran bilim dalındaki ilkler konu edilmiştir. Daha sonra asıl konuya yani Türkiye'de Türkoloji öğretiminin başlangıcına geçilmiştir. Türkoloji yani Türklük bilimi 19. yy.'ın ikinci yarısında doğmuş bir bilim dalıdır. Bu yüzyıl aynı zamanda fikir akımlarının yerleşmeye başladığı dönemdir.

İstanbul'da "ilim ve fenler evi" olarak açılan Darülfünun, 1933'te üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi adını alır. İstanbul Üniversitesi ile Ankara'da fakülte adı ile ilk defa açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türkoloji öğretiminin nasıl olduğu öğretim kadrolarından yola çıkılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bu arada ilköğretimden yükseköğretime kadar olan ara kademelerdeki öğretim sistemi de yazıda irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), Türkoloji, Türkoloji öğretimi.

TEACHING TURKOLOGY FROM DARULFUNUN TO DTCF

ABSTRACT

This paper is the text of conference lectured in Adnan Menderes University on 12 April 2017. Therefore; Aydın and it's historical entity are mentioned at first. And then, primary concern is mentioned that's begining of teaching Turkology in Turkey. Turkology, knowledge about Turks, is a discipline rose in the second half of 19th century. Also this century is the early period for movement of thoughts.

Darulfunun is put into service as "institute of science and technique" in Istanbul. It's named Istanbul University in 1933 by university reform. In this essay, it's tried to explain teaching Turkology with teaching staff in Istanbul University and Faculty of Languages, History and Geography named as faculty at first. By the way, teaching system from primary education to higher education in Turkey is discussed in this essay.

Key Words: Darulfunun, Faculty of Languages History and Geography (DTCF), Turkology, Teaching Turkology.

¹ 12 Nisan 2017 tarihinde Aydın / Adnan Menderes Üniversitesi'nde verilen konferansın metnidir.

* Ankara Üniversitesi, DTCF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. aata69@gmail.com

Sözlerime şairliği kadar eğitim hayatına getirdiği katkılarıyla da bilinen 1867 İstanbul doğumlu Tevfik Fikret'ten (öl. 1915) aldığım şu dizelerle başlamak isterim:

Ne paşayız biz ne beyiz,
İlim âşıkı talebeyiz,
Ayrı gayrı ne bilmeyiz...
Farkımız yok, biriz eşiz;
Hep mektepli, hep kardeşiz.
Beşiğimiz bu topraktır,
Bayrağımız bu bayraktır,
Ayrılık bizden ıraktır,
Farkımız yok biriz, eşiz.

Hepimizin eşit olduğu bu topraklar, nitekim aynı güzellikleri Ankaralı olarak bizlere bahşetmekte biraz cimrice davranmış. Yani Aydın'da yaşayanlar olarak sizler, Allah'ın verdiği nimetlerden sanki biraz daha fazla faydalaniyorsunuz gibi. Çünkü tarihin babası olarak bilinen Herodot M.Ö. 450'li yıllarda Aydın için "Bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzünün altı ve en güzel iklimin bulunduğu yer" demiştir. Yine dünyanın en önemli seyyahlarından olan Evliya Çelebi ise 17. yy.'da "Dağlarından yağ, ovalarından bal akar" tanımlamasını Aydın için yapmıştır.

Antik çağda şu an bulunduğumuz kentin adı, Tralleis iken daha sonra Güzelhisar olmuş ve 14. yy.'da Aydınnoğulları Beyliği döneminde Aydın olarak değişmiştir. Şehrin eski adının Tralleis olması bile bu şehrin tarihe ne derece tanıklık ettiğini, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaptığını anlatacak türdendir. Batı kıyı kesiminde bulunan önemli antik yerleşimlerden Milet-Didyma, Priene, Magnesia; güneyinde Alinda, Alabanda; doğusunda Nysa, Afrodiasias'ın bulunduğu, kuzeybatısında İzmir Efes ve Meryemana evi, doğusunda Denizli'de Hierapolis, Laodikeia, güneyinde Muğla'da Labranda, Euromos, Iasos, Mylasa ve Halikarnassos antik kentleri ile çevrelenen Tralleis - Aydın, M.Ö. 5000 yıllarına kadar giden tarihiyle, Hitit, Miken, İon, Lidya, Roma, Bizans, Anadolu Selçukluları, Aydınnoğulları, Menteşeoğulları ve en son Osmanlı İmparatorluğu zamanlarına ait sahip olduğu antik kentler, camiler, kaleler, türbeler ve medreseleriyle zenginliğine zenginlik katmaktadır. Ayrıca vurgulamaktan gurur duyduğum bir husus daha var. O da, M.Ö. 5. yy.'da kurulup Roma İmparatorluğu döneminde gelişen Afrodiasias'ın, M.Ö. 1 ila M.S. 5. yy.'lar arasında önemli bir sanat merkezi; aynı zamanda dönemin en ihtişamlı imparatorluklarından biri olan Roma İmparatorluğuna heykeller gönderen Tralleis gibi bir heykel okulu olmasıdır.

Bu arada Nysa'yı Ankara Üniversitesi adına kazan ekibin başında yer alan kişinin Doç. Dr. Hakan Öztaner olduğunu ve odalarımızın aynı koridorda karşılıklı bulunduğunu da sevinçle söylemek isterim.

Türkiye'de bugün en fazla gelişen bilim dallarından birisi arkeolojidir. Bunun sebebi olarak Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapması gösterilir. Türkiye'de arkeoloji, Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün ilgisiyle daha bir önem kazandı ve onun gayretleri sayesinde ilk Türk arkeoloğu olan Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında 1935'te Alacahöyük kazılarına başlandı.

Cumhuriyet'ten önce Osmanlı'da arkeoloji çalışmaları pek tabii ki başlamıştı. Hatta daha sonraki arkeologlara örnek oluşturacak bir model bile yetişmişti. O kişi, Osman Hamdi Bey'di. 1842'de Sakız Adası'nda doğan, ufak yaşta evlatlık olarak İstanbul'a gelen, Rum asıllı Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu olan Osman Hamdi'yi Kaplumbağa Terbiyecisi, Arzuhalci ve Kur'an Okuyan Hoca gibi tablolarıyla resme birazcık ilgisi olan herkes tanır. Osman Hamdi, Paris'te hukuk eğitimini sürdürürken resme olan tutkusu sebebiyle Paris Güzel Sanatlar Okulu'na devam etmiş ve 1869'da İstanbul'a dönmüştür. Bağdat'ta ilk

arkeolojik çalışmalarını yaptıktan sonra asıl gerekli yasanın çıkarılmasını sağlayarak ve tüm arkeolojik çalışmaların kontrolünü üstlenerek modern arkeoloji biliminin Osmanlı'da temellendirilmesini sağlamıştır. En önemli kazısı, 1887-1888'de gerçekleştirdiği ve dünyaca ünlü, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen İskender Lahdi'ni bulduğu Lübnan'daki Sayda Kral Mezarlığı kazısı olmuştur. Müzeciliğimizi ilk kez modern anlamda ele almaya başlayan Osman Hamdi Bey'in 1881'de müdür olarak atandığı Müze-i Hümayun'da gerçekleştirdiği işlerden ilki, bir tüzük hazırlığıdır. Bu tüzük, yabancıların yaptığı kazılarda bulunan eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklama yolunda birtakım düzenlemeler içermektedir. Kazılarda çıkarılan eserlerin kaydedilmesi, onarılması, ayrıca nem ve rutubetten uzak, sağlıklı bir şekilde korunup sergilenebileceği gerçek anlamda bir İmparatorluk Müze Binası'nın yapımı için dönemin yöneticilerinden aldığı destekle bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni kurmuştur. Bunun yanı sıra Osman Hamdi Bey, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olan Sanayi-i Nefise-i Mekteb-i Âli'nin de kurucusudur. Özellikle arkeoloji alanındaki çalışmalarıyla Fransız, Alman, Yunan, İspanyol makamlarının verdiği madalya ve nişanlarla da ödüllendirilen, döneminin en seçkin siması Osman Hamdi Bey, 24 Şubat 1910'da vefat etmiştir.

Gelelim, "ilk Türk arkeoloğu" sıfatını taşıyan Remzi Oğuz Arık ile Arık'ın yaptığı kazıda ona yardım eden kişiye. Remzi Oğuz Arık, 1899'da Adana'nın bir köyünde doğmuş, İstanbul'da Darü'l-Muallimin'i bitirdikten sonra kısa bir süre öğretmenlik yapmış ve daha sonra öğrenim hayatı *Türk Tarih Kurumu, kuruluş amacı ve çalışmalar* adlı kitaba göre şöyle devam etmiş:

"İstanbul Darülfünun'da Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra 1926-1931 yılları arasında Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde arkeoloji ve sanat tarihi, Louvre Arkeoloji Okulu'nda arkeoloji ayrıca Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'nda Arapça öğrenimi görmüştü."

Yani 1926 yılında devlet sınavını üstün başarı ile geçen Arık, uzmanlaşmak üzere Batı'ya; Avrupa'ya gönderilen ilk öğrenci grubundadır. Yurda dönüş yaptıktan sonra Maarif Vekaleti arkeoloji mütehasıs yardımcılığı ile göreve başlayan Arık, 1931'de Yalova kazısını sürdürmüş, 1932 yılında ise Alişar kazısında devlet komiseri olmuştur. Arık, 1935'te DTCF'nin kuruluşundan itibaren olan Arkeoloji kürsüsünün öğretim elemanıdır. 1939'a kadar DTCF'de Ön Asya Arkeolojisi olarak gelişen ve devam eden kürsünün yanında Türkiye'deki ilk atılımlardan bir yenisini yapmış ve yurdumuzda ilk defa olmak üzere "Klasik Arkeoloji" derslerini vermeye başlamıştır. Bu kürsünün başkanlığını yaparken DTCF Arkeoloji Bölümü'ne asistan olarak tayin edilenlerden biri de Berlin'deki öğrenimini tamamlayıp 1 Ocak 1941'de göreve başlayan Ekrem Akurgal olmuştur. Akurgal, 1987'de DTCF yayınları arasında çıkan *Remzi Oğuz Arık Armağanı*'nda Prof. Arık'ın Anadolu tarihine dair büyük başarısı olan Alacahöyük kazısı hakkındaki kitabı için şunları söyler:

"Remzi Oğuz Arık'ın kitabı dünya arkeolojisine önemli bir katkı idi. Ancak bu eserin Türkler için çok daha büyük bir anlamı vardı. Çünkü bu yapıt Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu'nun ilk büyük kazısını ve onun ilk bilimsel yayımını oluşturuyor ve bu büyük aşamayı bir Türk arkeoloğu gerçekleştiriyordu. Altın, gümüş, elektron ve bakırdan olan eşsiz Alacahöyük eserleri Schliemann'ın ünlü hazinesini gölgede bırakıyor ve dünya tarihinin en değerli eserleri serisine katılıyordu."

Eski Anadolu tarihinin araştırılmasında, bu büyük başarıda Arık'la birlikte çalışan Hamit Zübeyr Koşay'ın büyük payı vardır. Arkeoloji, etnoloji, filoloji, tarih, müzecilik, arşivcilik ve kütüphanecilik alanlarında yaptığı çalışmalarla bilinen Koşay, 1897 Ufa/Başkurdistan doğumludur. 1909'da öğrenimi için Türkiye'ye gönderilir. O da ortaöğretimi için Remzi Oğuz Arık gibi Selanik Rüşdiyesi'ne gider. Rüşdiyeyi 1911'de bitirdikten sonra Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'a döner. Daha sonraki öğrenimini Darü'l-

Muallimin’de ve Darülfünun’da etnoğrafya ve Macarca derslerini alarak sürdürdükten sonra Macaristan’a gider. Orada Gyula Nemeth’in yanında 1923 yılında *Türk Silah Adları* adlı tezini verir, ayrıca Berlin’de Willi Bang-Kaup’un derslerine devam eder. Yukarıda söylediğim 1935 yılındaki Alacahöyük kazısından önce 1933’te Cumhuriyet’in ilk kazılarında olan Ahlatlıbel kazısını yönetmiş, ondan bir yıl önce Atatürk’ün direktifi ile başlatılan derleme çalışmalarına katılmış ve Türkoloji açısından çok önemli olan *Derleme Sözlüğü*’nün ilk nüvelerini İshak Refet’le birlikte 1932’de, ikinci cildini ise Orhan Aydın (Acıpayamlı) ile birlikte 1952’de *Anadilden Derlemeler* başlığı altında yayımlamıştır. Ayrıca Hamit Zübeyr Koşay’ın Türk etnolojisi ve folkloru hakkında 1935’ten itibaren yayımladığı kitapları da alanında ilk çalışmalar olması bakımından son derece önemlidir.

1932’de yayımlanan *Anadilden Derlemeler* kitabının giriş bölümünde söz konusu kitap için zamanın Maarif Vekili olan Reşit Galip şunları aktarmış:

“İşte Büyük Rehberin (yani Atatürk’ün) her biri ehemmiyet ve yükseklikte daha evvelkilerle yarışan inkılap ve ıslahat teşebbüslerinin en yenisi Türk dilinin bu eşsiz asalet, eşsiz güzellik ve eşsiz inceliğini asırlardan beri körletmeye savaştan tahirip unsurlarından kurtarmağı istihdaf ediyor (yani amaç ediniyor).”

Reşit Galip’in adı konuşmamızda birkaç defa daha geçecek. Nedeni, onun bakanlık yaptığı dönem içerisinde, Türk eğitim tarihi başta olmak üzere çok önemli gelişmelerin yaşanmış olmasıdır. Bu gelişmelerden birisi de yine arkeoloji ile ilgili. 1934 yılında onun tavsiyesi üzerine Alman bilim adamı Dr. Helmuth Theodor Bossert, Üniversiteye profesör olarak alınır ve daha sonra bir kürsü hâline gelecek olan “Türk Arkeoloji Enstitüsü” müdürlüğüne getirilir. Böylece İstanbul’da, DTCF’nin kurulmasından yaklaşık 2 yıl önce, Ön Asya kültürlerinin dillerini ve arkeolojisini bir arada ve birbirinden faydalanarak araştırarak, bu konularda uzmanlaşacak bilim insanları yetiştirilmeye başlanır. 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde yapılan bir değişiklik ile Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü kurulur ve Prof. Dr. Bossert, 1959 yılına kadar yürüteceği kürsü başkanlığı görevine getirilir. 1940 yılında Bossert’in asistanı olan birinin adını söylemeden arkeoloji konusunu kapatmaya niyetim yok. O kişi, 1935 yılında stajyer olarak başladığı Boğazköy/Alacahöyük kazılarını hayatı boyunca sürdürmüş, bilim dünyası tarafından Hitit hiyerogliflerinin çözüldüğü yer olarak tanınan Karatepe-Arslantaş Höyüğü’nde Türkiye’nin ilk açık hava müzesini kurmuş, Karatepe kalıntılarının ortaya çıkarılması ve Hitit dilinin çözülmesine büyük katkı sağlamış olan Halet Çambel.

Yukarıda adını tekrar anacağımı söylediğim, 1892 Rodos doğumlu olan ve sadece 41 yıl hayat süren, Türk siyasetçisi ve aynı zamanda tıp doktoru olan Reşit Galip hakkında biraz daha detaylı bilgi vermem gerekiyor. Bu gereklilik, Reşit Galip’in 1925 ara seçimlerinde Aydın milletvekili olarak TBMM’ye girmesi ve bunu III. ve IV. dönemlerde de sürdürmesinden kaynaklandığı kadar burada bahsedilecek başka nedenlere de dayanmaktadır. Bu nedenlere geçmeden önce Reşit Galip’in öğrenim hayatından kısaca bahsedelim.

İlk ve ortaöğrenimini Rodos’ta tamamlayan Reşit Galip, idadi için İzmir’e gelir. Lisenin son sınıfında iken II. Meşrutiyet’in Temmuz ayında ilan edilmesi üzerine *Ferda-yı Temmuz* (Temmuz Ertesi) adlı bir gazete çıkarır. 1911’de Askerî Tıbbiye Mektebi’ne girer. O yıl Askerî Tıbbiye Mektebi için son derece önemli bir yıldır. Çünkü Türk Ocakları’nın kuruluş çalışmaları, Türkçülüğün yaygınlık kazandığı en uygun ortam olan Askerî Tıbbiye’de 1911’de başlamıştır. Konuyla ilgili kaynaklara göre bunun sebebi, burada modern eğitim gören öğrencilerin müspet ilim zihniyeti ile yetişmesi sonucu, karşılaşılan siyasî ve sosyal sorunlara rahatlıkla teşhis koyabilecek yetenekte olmalarıdır. Ocağın kurulması sırasında Askerî Tıbbiyeliler, “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” adına bir beyanname kaleme almışlardır. Fiilî olarak 1911’de kurulan Türk Ocakları, 25 Aralık 1912’de İttihat ve Terakki Merkezi’nde Ziya

Gökalp'in (1876-1924) de katıldığı bir toplantı daha yapıldıktan sonra resmen kurulmuştur. İlk yönetim kurulunda, Ahmet Ferit Tek (Başkan, 1878-1971), Yusuf Akçura (2. Başkan, 1876-1935), Mehmet Ali Tevfik (Genel Sekreter, 1889-1941) ve Fuat Sabit (Veznedar, 1887-1957) yer almıştır.

Türk Ocakları'nın en önemli faaliyetlerinden birisi, düzenli olarak yürütülen konferanslardır. 1918'e kadar 500'ü aşkın konferansa Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver, 1885-1966), Yusuf Akçura, Mehmet Emin (Yurdakul, 1869-1944), Bursalı Mehmet Tahir (1861-1925), Halide Edip Adıvar (1884-1964), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Enis Behiç Koryürek (1891-1949), İbrahim Alaaddin Gövsa (1889-1949), Ali Canip Yöntem (1887-1967), Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966), Aka Gündüz (1886-1958) gibi çoğunluğu Darülfünun'da hoca olan isimler katılmışlardır.

Türk Ocakları'na 25 Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği öncülük etmiştir. Derneği, ünlü Türkçülerden Necip Asım (Yazıksız, 1861-1935), Veled Çelebi (İzbudak, 1869-1950) ve Yusuf Akçura kurmuşlardır. İlk karar toplantısından sonra gazetelerde bir ilan yayımlanmış ve ikinci toplantıya şu kişiler dâhil olmuştur: Emrullah Efendi (1859-1914), Ahmet Mithat (1844-1912), Bursalı Mehmet Tahir, Tarihçi Mehmet Arif (1845-1898), Akyiğitoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik (1869-1949), Ahmet Ferit Tek (1878-1971) ve Agop Boyacıyan (1837-1914). Hüseyin Namık Orkun'un *Türkçülüğün Tarihi* adlı çalışmasında söylediği gibi dernek, Türkçülük için değil, Türkoloji için kurulmuşa benzemektedir. Bugün için "Türklük bilimi" yani Türk toplumlarının maddî ve manevî kültürünü araştıran bilim dalı olarak adlandırılan Türkoloji teriminin daha öncesinde Türk dili ve edebiyatı çerçevesinde eser veren veya eserleri inceleyen bilim dalı olarak kullanıldığına dikkat çekmek isterim. Zaten yukarıdaki isimleri saydığımda -eminim ki- bir ikisi dışında geri kalan hepsinin vermiş olduğu eserler de sizlerin aklına gelmiştir. Burada hemen Fransız düşünür ve yazar Jean Paul Sartre'ın şu sözünü hatırladım: "Yazar, konuşan kimsedir. O gösterir, ortaya koyar, buyurur, reddeder, çağırır, yalvarır, hakaret eder, inandırır, araya sokuşturur. ... Bizim niyetimiz çevremizi kuşatan toplumda bazı değişikliklerin oluşumuna yardım etmektir."

Bu sözler, edebiyatın ve edebiyatçıların amaçlarını, toplumun iyileşmesi konusundaki niyet ve çabalarını gösteriyor. Aslında eğitim de çevremizi kuşatan toplumda bazı olumlu değişikliklerin meydana gelmesine yardım etmek, insanların bu yönde yetişmesini sağlamak değil midir?

Gelin, Reşit Galip'in yolundan gitmeye devam edelim. O, 19 Eylül 1932 ile 13 Ağustos 1933 arasında Maarif Vekilliği (yani Milli Eğitim Bakanlığı) yapmıştır. 12 Nisan 1931'de daha sonra adı Türk Tarih Kurumu olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve onun genel sekreterliğine getirilmiş. Ayrıca 12 Temmuz 1932'de, yani Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı dönemde daha sonra adı Türk Dil Kurumu olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve başkanlığına getirilmiş. Bu cemiyetlerin kurulmasıyla kültürün bu iki önemli alanında Türk'e özgü bir tarih ve dilin araştırılması, incelenmesi ve yaratılmaya çalışılması konusunda kişisel çabaların yanı sıra kurumsal olarak da çaba gösterilmesi amaçlanmıştır.

1933 yılı da bizim açımızdan son derece önemlidir. Önemlidir, çünkü nostaljik bir düşünüşle, Reşit Galip, 2013 yılına kadar ilkokullarda hep bir ağızdan okunulan Andımız'ı Cumhuriyet'in 10. yılı olan 23 Nisan 1933'te yazmış ve çocuklara armağan etmiştir. Önemlidir, çünkü üniversite reformu yani İstanbul Darülfünunu'nun kapatılarak İstanbul Üniversitesi'nin açılması onun bakanlık yaptığı dönemde gerçekleşmiştir. 1931 yılında hükümet, İsviçre Gelf Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche'yi İstanbul Darülfünunu'nu inceleyerek, kurulacak yeni üniversite hakkında görüşlerini bildiren bir rapor yazması için Türkiye'ye çağırılmıştı. 16 Ocak 1932'de İstanbul'a gelen Malche, Ankara'ya giderek başvekil ve Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey'le görüşme yapar ve birkaç aylık çalışmanın sonunda raporunu ilgili Vekalet'e

sunar. Malche'nin raporu göz önüne alınarak hazırlanan kanun tasarısı, Meclis'ten 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı Kanunla geçirilerek İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren ilga edilir, yerine "İstanbul Üniversitesi" adlı yeni bir üniversite kurulması için Maarif Vekaleti görevlendirilir. 1933'te öğretim kadrosunun neredeyse üçte biri tasfiye edilen Darülfünun'da kapatıldığı yıl 2500 öğrenci ve yaklaşık 120 öğretim üyesi vardı. 1933'te yapılan bu reformun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşınan eğitim ve bilim anlayışının değişmesi açısından ayrıca bir önemi vardır.

Şimdi konuyu Batılılaşma çabaları, gelişen fikir hareketleri, Darülfünun ve Üniversite, Ankara'da kurulmuş olan ilk fakülte olan DTCF ile bu öğretim kurumlarında Türkoloji yani Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün öğretimi meselesiyle sınırlandıralım.

Türkiye'de Batılılaşma hareketinin ilk resmî beyanı, 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hattı yani Tanzimat Fermanı ile olmuştur. Batılılaşma faaliyeti, siyaset, toplum, edebiyat olmak üzere başlıca üç alanda gelişir. Siyaset alanındaki çalışmalara, imparatorlukta ilk özel gazeteciliği kurmakla başlanır. Agah Efendi ile Şinasi'nin birlikte ilk sayısını 22 Ekim 1860'ta çıkardıkları *Terceman-ı Ahval*, Şinasi'nin tek başına ilk sayısını 28 Haziran 1862'de çıkardığı *Tasvir-i Efkar* ilk özel gazetelerdir. Bir toplumun, yüzyıllarca alıştığı düşünce ve yaşayış şartlarından birdenbire sıyrılmasına imkân yoktur. Bunun içindir ki, Tanzimat hareketi hiçbir zaman kökten bir düzenlemeye saptırılmamış, eski müesseselerin derhal ortadan kaldırılmaları yerine onların yanı başlarında Batılı örneklerin de kurularak halkın zamanla onlara alıştırılması yoluna gidilmiştir. Yani Tanzimat dönemi, hemen her alanda eski ile yeninin yan yana bulunduğu bir geçiş ve ikilik dönemidir. Bunu edebiyat tarihimizde, bu fermanın adı ile özdeşleşen Tanzimat edebiyatında, eski türde eserler verenlerin yanı sıra Batılı edebiyatın hemen hemen bütün dallarında eserler verilmeye başlanmasıyla da görüyoruz. Şu da bir gerçektir ki Türkiye'de Batılı anlamda ilk hürriyet, vatan, millet, hak, hukuk, adalet, medeniyet gibi kavram ve konuların Tanzimat'tan sonra edebiyatçıların çabalarıyla ortaya çıktığı ve yayıldığı görülür. Batılılaşma konusunda, medeniyet değiştirme her şeyden önce bir zihniyet değiştirme ve zihniyet değiştirme de bir kültür meselesi olduğuna göre, Türk toplumunun bu yola girebilmesi önce Batılı bilimlerin girip yerleşmesiyle mümkündür. Bu da her şeyden önce eğitim sistemindeki dönüşümü gerekli kılan bir olgudur.

ODTÜ öğretim üyelerinden, şehir ve bölge plancısı, aynı zamanda sosyolog, Tarih Vakfı'nın kurucusu Prof. Dr. İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler" adlı yazısında, eğitimin dönüşümü hakkında şöyle diyor:

"Her milletin eğitiminin dönüşümü, farklı tarihlerde başlamış olsa da benzerlikler göstermektedir. Dönüşümün üç temel eksenidir. Birincisi eğitimin üstündeki dinî denetimin zayıflatılarak kaldırılmasıdır. İkincisi ise dilin ve yazının reforma uğratılmasıdır. ... Dönüşümün üçüncü eksenini daha çok eğitim teknolojilerine ilişkindir."

Bilginin toplumda yaygınlaştırılması işlevinin yerine getirilebilmesi için dilin, dinî grupların tekelinde seçkinlerin yararlandığı bir araç olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Bu ise eski, seçkinlere özgü yazı dilinin bırakılmasını, geniş halk kitlelerinin kullandığı dilin benimsenmesini gerektirecektir. Burada yeri gelmişken bir tespit daha bulunacağım. O da, şimdilerde çokça söz edilen bilimsel dilin ya da üslubun, safsata olduğudur.

Osmanlı toplumunda eğitimin dönüştürülmesine "askerî sınıf"tan başlanmıştır. Klasik Osmanlı sistemindeki askerî sınıfın yetersizliği savaş alanlarında açıkça kendini gösteriyordu. Tanzimat'tan önce açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1795), Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure (1827), Mekteb-i Ulum-ı Harbiyye (1834), Mızıka-i Hümayun (1834), Darü'l-Ulumi'l-Hikemiyye-i Osmaniyye ve Mekteb-i Tibbiyye-i Âliyye-i Şahane (1838) ordu için gerekli becerileri öğretmek ya da askerî

sınıfı yeniden yapılandırmak için kurulmuştu. Bu nedenle başarıları ve yaygınlıkları askerî sınıfla sınırlı kalmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimdeki yenileşmenin bu sınıftan başlaması, bahsi geçen dönüşümün yükseköğretimden başlamasını gerekli kılmıştır. Bu konuda kaynaklar, Osmanlı toplum yapısının bu tür bir eğitime hazır olmadığını söylerler. İlk ve ortaöğretimi örgütleyememiş bir yerde yükseköğrenim nasıl olacaktı? Üstelik bu şekilde eğitimde kullanılacak dil, Osmanlıca veya o dönem Türkçesi yetersizdi. Bu sorun, Mühendishane'ye bir matbaa kurulması ve hocaların tercüme işine özendirilmesi ile çözümlenmeye çalışılır. -Burada hemen yine hocalık damarım kabardı. Gerek aydınlanma gerek yenilenme gerekse modernleşme deyin yani uyanış ve yeniden ayağa kalkış dönemlerinde tercümenin önemi için Hilmi Ziya Ülken'in *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* kitabını tavsiye ederim.- Bu dönemde 400 kadar kitap yayımlanır. Böylece modern eğitime geçişle birlikte dil sorunu da gündeme gelir.

1838'de Osmanlı devlet düzeninde "divan" kalkarak yerini "hükümet" alınca Osmanlı sivil bürokrasisi de doğmaya başlar. Tanzimat'la birlikte bu dönemde bir çeşit memurluğa hazırlık işlevi yüklenecek ortaöğretime talep olmuştur. Rüşdiyeler (1838), Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye (1839), Mekteb-i Maarif-i Adliyye (1838), askerî idadiler (1846), mülkiye rüşdiyeleri (1847), Darü'l-Maarif (1849) bu amaçla kurulmuştur.

Tanzimat döneminde eğitimin çağdaştırılması yolundaki uğraşlara rağmen en az başarı ilköğretim alanında görülür. Bunun nedeni din alanında kalan ilköğretimin, eğitim alanının modernleşmesine karşı gelmekten çok, bununla rekabet eder duruma gelmesidir. II. Mahmud (1785-1839) döneminden beri eğitimin devletleştirilmesi tutumu gözlendiği hâlde ilkokullar için medrese dışında öğretmen yetiştirme kursları ya da okulları gibi bir fikir henüz doğmamıştı. Bu nedenle okullar medresenin etkisinde kalmışlardır. Medreseler, vakıf kuruluşları oldukları için devletin bunlardan her türlü desteği kesmesine rağmen yaşamaya devam eder. II. Abdülhamit (1842-1918) döneminde medreseye kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf tutulması, çok sayıda kişinin medreselere gitmesine yol açmış, bu da medreseye olan ilgiyi artırmış, reform girişimlerini engellemişti. Medreseler, hem ortaöğretim hem de yükseköğretim düzeyinde eğitim kurumları olarak Batı tipi idadilerin, rüşdiyelerin, sultanilerin, yüksekokulların ve Darülfünun'un yanı başında yaşamaya, öğretim yapmaya, öğrenci yetiştirmeye devam ediyordu. Böylece toplumda mektep-medrese ikiliği doğmuştu. Bunun yanında üçüncü bir kategori olarak yabancı okullar (misyoner, azınlık okulları, kolejler) eğitim alanında faaliyet göstermekteydi. Bu durum, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat yasası çıkana kadar sürdü. Yasa çıktığında ülkede 479 medrese ve 18000 medrese talebesi vardı. Fakat sadece 6000'i gerçek talebe idi.

Yoğun Batılılaşma hareketlerini başlatan II. Mahmut'un oğlu olan, döneminde Tanzimat Fermanı'nı ilan ettiren Abdülmecit, Ocak 1845'te Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın (Geçici Maarif Meclisi) açılış toplantısında eğitimin amacı için şöyle demiştir:

"Din ve dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilimlerini yaymak ve halk arasında cahilliği kaldırmak."

Yani DTCF'nin açılışından tam 91 yıl önce eğitimin ilk amacı böyle belirleniyor. Aynı yıl bir hatt-ı hümayun yayımlayan Abdülmecit, meslekî ve genel öğrenime ahiret işleri ölçüsünde önem verilmesini ister. 21 Temmuz 1846'da gelenekçi Osmanlı eğitim ve bilim anlayışına sahip olanlar ile Avrupa'da tahsil görmüş olan Batı tarzı yenilik taraftarı üyeler birlikte yeni bir eğitim reformu ortaya koymaya çalışırlar. Bu toplantının resmî bildirisinde kurulacak olan Darülfünun için şu ifadeler geçmektedir:

"Darülfünun'da her nevi ilim ve fen öğretilip öğrenilecektir. Burada ikmal-i kemalat-ı insaniyye için bütün ilim ve fenler okutulacaktır. Osmanlı bürokrasisinde vazife almak emelinde olanlar

ilim ve fenleri Darülfünun'da tahsil edeceklerdir. İstanbul'un uygun bir yerinde Darülfünun inşa edilecektir.”

Bu bildiri üzerine, Darülfünun için Sultanahmet ile Ayasofya arasında üç katlı bina yapımına başlanır. Binayı İtalyan mimar Gaspare Fossati yapacaktır. Bina 18 yılda (1845-1863) tamamlanabilir. Darülfünun binasının inşaatı sürerken ders kitaplarının hazırlanması görevini 1851'de kurulan Encümen-i Daniş üstlenir. Diğer taraftan Darülfünun'a öğretim üyesi yetiştirmek üzere 1857'de Paris'e öğrenci gönderilir. 1863'te daha tam anlamıyla Darülfünun inşaatı tamamlanmadan ilk konferansı, Kimyager Derviş Mehmet Paşa verir. Derviş Mehmet Paşa, 12 yaşında Mühendishane'ye girmiş, oradan subay olarak çıkınca birkaç yıl Londra, üç yıl da Paris'te öğrenimini devam ettirmiştir. Harbiye'de fizik ve kimya hocalığı yapar. Derviş Paşa, Darülfünun'da vermiş olduğu ilk derste -konferansta dersek daha doğru olur-, fizik ve kimyanın amacını halkın anlayabileceği tarzda anlatır. İnşaatı 1865'te tamamlanan Darülfünun binası, Maliye Nezareti'ne verilir. Darülfünun, başka bir binaya taşınır; ancak konferanslar düzenli hâle gelemeden çıkan bir yangınla kül olur.

Abdülmecit döneminde 1856'da, Tanzimat kurallarını tekrarlayan, açıklayan ve genişleten bir ferman olarak çıkan Islahat Fermanı'nda ilk olarak eğitime yer verilir.

“Her okul herkese açık olacak, cemaatler kendi kültür ve yazılarına uygun okullar açabilecekler, fakat bütün okulların programları ve öğretmenleri Meclis-i Maarif'in denetiminde tutulacak.”

Bu fermanla Osmanlı toplumundaki tüm milletlerin okul açmasına izin verilmekte ve Devlet-i Âliyye'nin mekatib-i askeriyye ve mülkiyyesi tüm Osmanlı tebaasına açılmaktadır. Islahat Fermanı ile eğitimin merkezî bir denetim altına alınması isteği, 1857'de Maarif-i Umumiyye Nezareti'nin kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Böylece, ilk olarak hükümet içinde eğitim ayrı bir birimde ele alınacaktı.

Ayrıca Osmanlı yönetiminde sivil bürokrat yetiştirmek amacıyla açılan rüşdiyelerin yeterli olmaması nedeniyle başka okullar da açılmıştır. 1862'de Mahrec-i Aklam kurulmuş, bunu Darü's-Şafaka (1865), Galatasaray (1867) gibi sultaniler izlemiş, Mekteb-i Mülkiye (1859) ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye (1866) olmak üzere ilk sivil yüksekokullar da bu dönemde açılmıştır. Eğitim sisteminin gelişmeye başlaması öğretmen gereksinimini arttırıyordu. Tanzimat'a gelene kadar Osmanlı eğitim kurumları içinde medreseler kendi hocalarını yetiştirir, sıbyan mekteplerinde de medreselerin ilk basamaklarında yetişen kimseler öğretmenlik yapardı. Rüşdiyelerin artmasıyla birlikte Darü'l-Muallimin (1847) okulları ve daha sonra ilkokulların ihtiyacı için de Darü'l-Muallimin-i Sıbyan (1866), ayrıca kadın öğretmenler yetiştirmek üzere Darü'l-Muallimat (1870) açıldı. Toplumda eğitim gereksinimi sadece erkekler için olamayacağından kızların eğitimi de devletin yükümlülükleri arasında bulunuyordu. Bu nedenle Ebe Mektebi (1842), kız rüşdiyeleri (1858), kız sanayii mektepleri (1870) kurulmuştur.

Osman Nuri Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi* adlı eserinde 1887 salnamesine göre Darü'l-Muallimat'ın ders programı şöyle verilmiştir:

<u>Birinci sınıf</u>	<u>İkinci sınıf</u>	<u>Üçüncü sınıf</u>
Ulûmi Diniye	Tarihi Osmanî	Arabî
Kıraati Türkiye	Arabî	Farisî
Arabî	Farisî	Nakış
Farisî	Coğrafya	Hesap
Lisanı Osmanî ve imlâ	Hesap	İmlâ ve İnşa
Hesap	İnşayi Türkî	Coğrafya

Resim	Kavaid ve imlâ	Tarihi Osmanî
Sülüs	Sülüs	Sülüs
Rik'a	Rik'a	Rik'a
Dikiş	Resim	Resim
	Makine	Makine

Arapça ve Farsçanın ağırlıklı olduğu bu programda Türk diline, o dönem için Osmanlı Türkçesi'ne ait 1. sınıfta Kıraat-i Türkiyye, Lisan-ı Osmanî ve imla 2. sınıfta İnşa-yı Türki, Kavaid ve İmla, 3. sınıfta ise İmla ve İnşa adlı derslerin bulunduğu görülüyor. Fakat bu dersleri verecek hocanın da bulunmadığını *Takvim-i Vakayi'* nin 1234-1235 numaralı nüshalarında şöyle bir ilandan anlıyoruz. Latife olsun diyerek o ilanı veriyorum:

“Darulmuallimatta haftada 4 gün birer saat kavaidi lisanî Osmanî ve inşa talim etmek ve şehri 800 kuruş maaş verilmek üzere bir muallimin lüzumu olduğundan ve sinî 40'ı müteceviz bulunmak meşrut olduğundan buna rağbet edenlerin Rebiülevvelin 11 inci Cumartesi ve 13. üncü Pazartesi günü meclisi kebiri maarifin dairei ilmiyesine müracaat etmeleri ilân olunur.”

Tabii ki, o günlerin Avrupa'sında öğretmen yetiştiren bir kurumda, hangi derslerin okutulduğunu bunların karşısına yerleştirirsek, eksikliklerimiz de daha açık bir biçimde anlaşılır.

Gelelim Darülfünun'a. 1869'da ikinci kez açılan Darülfünun için Çemberlitaş'taki, bugün Basın Müzesi olarak kullanılan binanın yapımı tamamlanır. Darülfünun-ı Osmanî adıyla geçen bu öğretim kurumunda üç yıl boyunca ders verilir. Aynı yıl Maarif-i Umumiye Nizamnamesi de yürürlüğe girmiştir. Osmanlı eğitim hayatında önemli olan bu nizamname, Fransız eğitim sisteminden yararlanılarak hazırlanmıştır. Nizamname'de Darülfünun'un yönetim yapısı ve ders programları da tespit edilmiştir. Nizamname'ye göre Darülfünun, Felsefe ve Edebiyat, Fen ve Matematik ayrıca Hukuk şubelerinden oluşacak ve öğretim üç yıl sürecektir. Darülfünun-ı Osmanî'nin hazırlıkları tamamlandığında gazetelere ilanlar verilir. Sonunda 450 kişi seçilerek eğitime başlanır. 1870'te açılan Darülfünun-ı Osmanî, 1873 yılına kadar kesintisiz olarak eğitim yapar. Ancak öğrenci ve öğretim üyesi kadrosunun yetersizliği, maddi imkânsızlıklar ve planlamanın iyi yapılamaması nedeniyle kapanır.

Darülfünun, üçüncü defa 1874 yılında Darülfünun-ı Sultanî adıyla açılır. Öğretim dilinin genelde Fransızca olduğu, bunun yanında Arapça ve Türkçe derslerin yer aldığı Darülfünun-ı Sultanî, daha çok Galatasaray Sultanisi mezunlarının gideceği yer hâline gelir. Bu Darülfünun'da, Hukuk, Turuk ve Meabir (yani Mühendislik) ile Edebiyat şubeleri açılır. Hukuk şubesi, Osmanlı'da modern hukuk eğitiminin yapıldığı ilk yüksek mekteptir. 3 defa mezun vermeyi başarabilen Edebiyat şubesinin programında şu dersler yer alır: Edebiyat-ı Arabiyye, Yunaniyye, Lâtiniyye, Felsefe, Mantık, Tarih-i Umumî ve İlm-i Esatir-i Evvelin, İlm-i Asar-ı Atika. Salmelerde Edebiyat-ı Âliyye Mektebi de denilen bu şubenin programında ilk dikkati çeken nokta, Osmanlı yani Türk dili ve edebiyatıyla ilgili derslerin bulunmayışıdır. Darülfünun-ı Sultanî, tasarruf gerekçeleri ve mühendislik şubesine öğrenci bulma sorunu nedeniyle 1877'den önce Hukuk ve Mühendislik şubesi, son olarak da 1880-1881'de Edebiyat şubesi kapatılır.

Bu arada yapılan bazı düzenlemelerle eğitim sisteminde rüşdiyeler düzeyinde özel okullar, duyulan gereksinimlere göre meslek okulları ve yüksekokullar açılmaya devam eder. 1890'lı yıllardan sonra meslek okulları ve yüksekokullar İstanbul dışında da yaygınlaşır. Selanik, Konya ve Bağdat'ta Hukuk Mektebi açılır.

19. yy.'ın sonlarına doğru yaşanan fikir hareketleri, Avrupa'ya yükseköğretime öğrenci gönderilmesine engel olur. Bu düşünce, ülke içinde Darülfünun'un yeniden gözden geçirilerek yeni bir biçimde kurulmasını tekrar gündeme taşır ve Darülfünun, dördüncü kez Darülfünun-ı Şahane adıyla 1900 yılında, II. Abdülhamit'in tahta geçişinin 25. yılında, Mekteb-i Mülkiyye binasında yeniden açılır ve Üniversite reformuna kadar yani 33 yıl yaşar.

II. Meşrutiyet döneminde okul, bina değiştirir, Zeynep Hanım Konağı'na taşınır. 1909'da adı Darülfünun-ı Osmani, 1912'de İstanbul Darülfünunu olarak değişir.

Darülfünun-ı Şahane, fen (yani Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye), edebiyat ve ilahiyat (Ulum-ı Aliye-i Diniye) olmak üzere üç şubeli açılır. Hukuk ve Tıp daha önce açıldığı için Darülfünun'da yer almamıştır. Devlet ihtiyacını karşılamak için açılmış yüksekokullarda, örneğin mühendis mektebinde okuyanlardan para alınmazken Darülfünun paralıdır. Bu, II. Abdülhamit döneminin sonuna kadar yani 1909'a kadar böyle devam eder. İkinci plana itilen Darülfünun, II. Abdülhamit'ten sonra ön plana çıkarılır. Bu dönemde Hukuk ve Tıp Mektebi de Darülfünun'a dâhil edilerek 5 fakülteli bir üniversite kurulmaya çalışılır.

Darülfünun'da asıl canlanma Balkan Savaşı sonrasında, I. Dünya Savaşı içinde görülür. 1914'te kız öğrencilere verilen dersler "İnas Darülfünunu" adı altında resmen başlar. 1919'da Darülfünun'a ilmî özerklik kazandıracak yeni düzenlemeler yapılırken Darülfünun ders programının aynı öğretim üyeleriyle İnas Darülfünunu'nda da uygulanmasına karar verilir. Bu arada kız öğrenciler erkeklerin sınıfına devam etmeye başlar ve fiilen İnas Darülfünunu ortadan kalkar. Bu durum, 16 Eylül 1921'de Darülfünun divanının aldığı kararla resmîyet kazanır. Ayrıca 1915'te Darülfünun'a 20 Alman ve 1 Macar profesör çağrılır.

Özerk Darülfünun kurulması yönünde ilk ciddi çalışmaların bu yıllarda Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından ortaya koyulduğu görülmektedir. Özellikle Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu, bilimin ancak bilim adamlarına hür bir ortam sağlanarak ortaya çıkacağını savunurlar.

Şimdi, 20. yy.'ın başlangıcında Türkiye'deki Türkoloji dünyası üzerine birkaç kişi etrafında söz söylemek istiyorum. İlk olarak Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu.

1876 doğumlu olan, "Türk milliyetçiliğinin babası" olarak anılan; yazar, sosyolog, şair ve siyasetçi Ziya Gökalp, eğitimine doğduğu yer olan Diyarbakır'da başlar. 1886'da Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyye'ye yazılır ancak son sınıfta iken babasını kaybeder. Maddî imkânsızlıklar yüzünden Diyarbakır'a döner ve 1891'de orada İdadî Mülkiyye (yani Sivil Lise)'nin ikinci sınıfına kaydolar. Ancak son sınıfta iken "padişahım çok yaşa" diyeceği yerde "milletim çok yaşa" demesi üzerine soruşturma açılır ve okuldan yine mezun olamaz. Liseden bu şekilde ayrıldıktan sonra müderris olan amcasından Arapça ve Farsça dersleri alır, tasavvufla ilgilenir ve bir yandan da Fransızca öğrenir. 1896'da yolu yine İstanbul'a düşen Gökalp, ücretsiz olduğu için Baytar Mektebi'ne gider. Burada ülkedeki özgürlük hareketine katılmış Jön Türk'lerden etkilenir. İttihat ve Terakki hareketine katılır. 1912 Mart'ında Diyar-ı Bekr mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçilir. Meclis dört ay kapatılınca Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olur. Kurumda onun, eğitimle ilgili görüşleri kabul görür, ders programları ve okutulacak kitaplar onun görüşleri doğrultusunda hazırlanır. 1913 ve 1914 yıllarında kendisine teklif edilen Maarif Nazırlığı görevini kabul etmeyerek hocalık görevine devam ettiğini de burada söylemek isterim.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise 1886'da İstanbul'da doğmuştur. Türk eğitim tarihinde ün salmış önemli bir düşünür, aynı zamanda yazar, özellikle oyun yazarı ve siyasetçidir. O, 1923 ile 1927 yılları arasında "İstanbul Darülfünun Emini" (yani rektörü) olarak da görev yapmıştır. Yani Cumhuriyet döneminin tek üniversitesinin ilk rektörüdür. Onun da öğrenim hayatından kısaca bahsedelim. Baltacıoğlu, Kışlaarkası ilk mektebinden mezun olduktan sonra orta

öğrenimini Fevziye Rüşdiyesi ve Vefa İdadisi'nde tamamlar. 1904'te Darülfünun-ı Osmaniyye'nin fen şubesine kaydolar ve 1908'de tamamlar. Bu arada hat dersleri de almaya devam eder. Mezuniyetin ardından Darü'l-Muallimin-i İbtidaiyye'de hat öğretmenliği yapar. 1910'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin onayı ile pedagoji ve el sanatları konusunda inceleme yapmak üzere Paris, Londra, Belçika, İsviçre ve Almanya'ya gönderilir. 1912'de *Talim ve Terbiyede İnkılap* adlı eserini yayımlar. 1913'te Darülfünun'da pedagoji dersleri vermeye başlar ta ki 1933'e üniversite reformuna kadar. 1942'de ise bildirimim diğer bir konusu olan DTCF'ye öğretim üyesi olarak atanır.

Darülfünun'un edebiyat şubesinde görev almış hocalardan birisi de Fuat Köprülü'dür. Köprülü, 1913'te 23 yaşında iken Darülfünun'a edebiyat tarihi müderrisi (yani profesörü) olmuştur. Fakat bu görevi alması için şimdiki gibi aşamalardan geçmemiştir. Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi o zamanlar çocukların, gençlerin aldıkları ön eğitimin türüne bakılmaksızın düzeyleri ölçülmek suretiyle çok çok ileri aşamalar için önleri açılabilirdi. Hatta örgün eğitimini Ayasofya Rüşdiyesi ve Mercan İdadisi'nde tamamlayan Fuat Köprülü, edebiyat ve tarih alanlarında kendisini o derece iyi yetiştirmiş ki yukarıda söylediğimiz gibi 23 yaşında profesör olarak Darülfünun'a atanmıştır. Köprülü, önceden dâhil olduğu Fecr-i Âti ve Servet-i Fünun topluluklarında yazılar yazsa da Ziya Gökalp çevresine girdikten sonra Milli Edebiyat ve Yeni Lisan akımını benimsemiştir. 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan İstanbul Darülfünunu Türk Edebiyatı Tarihi dersini üstlenmiştir. Onlarca eserinden bu sıralarda oturanlar olarak en az on eserini sayabildiğimiz Köprülü, 1934'te siyasete atılır. 1935'ten itibaren 6 dönem milletvekili seçilir. 1950-1955 arasında Dışişleri Bakanlığı yapar. Bu arada 1936'da DTCF'de öğretime başlanması üzerine 1941'e kadar tarih kürsüsünde ders verir.

Nihayet, Darülfünun'da Eski Türk Dili alanında hocalık yapmış birine sıra geldi. O, Avrupa üniversitelerinde 19. yy.'ın sonlarına doğru müstakil bir bilim dalı hâline gelen linguistiğin memleketimizde yerleşmesini ve gelişmesini sağlayan kişi olmuştur. Bu konuda kaynakların işaret ettiği kişi, Necip Asım'dır. Necip Asım, Darülfünun'un edebiyat şubesinde II. Meşrutiyet'ten 1927 yılına kadar ilmi-i elsinde dersinin yanı sıra Türk dili tarihi dersini okutmuş ve derslerinde Orhon Türkçesi, Uyurca, Çağatayca, Osmanlı lehçesi gibi çeşitli Türk yazı dillerini de işlemiştir. Yani Necip Asım, hem yaşadığı dönemin dili olan Osmanlıca hem de tarihî Türk yazı dilleriyle ilgili dersler vermiştir.

1927 yılından sonra Necip Asım'ın yerine geçen Ragıp Hulusi Bey'in (Özdem, 1893-1943) verdiği bu dersler, Ahmet Caferoğlu (1899-1975) ve Reşit Rahmeti Arat (1900-1964) tarafından verilmiştir. Caferoğlu, Breslau Üniversitesi'nde F. Giese'nin yönetiminde yaptığı doktorasının ardından 1930; Reşid Rahmeti Arat, Berlin'de Willi Bang-Kaup'un yanında doktorasını tamamlayarak 1933 yılında Türkiye'ye dönüp görevlerine başlamışlardır. Özellikle vurgulamak istediğim husus, Üniversite reformu yapıldıktan sonra Arat'ın bizzat Atatürk tarafından Üniversite'de ders vermek üzere çağrıldığıdır. Necip Asım'ın zamanına kadar Darülfünun'da Türk diline yönelik bu tür dersler okutulmamıştı. 1900'lü yıllardan başlayarak Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Osmanlı Edebiyatı, Arap ve Fars Edebiyatı ile Fransız Edebiyatı olmak üzere dört ayrı ders okutulmuştur. Zamanla Arap ve Fars Edebiyatı dersleri seçmeli olmuş, Fars Edebiyatı dersini Necip Asım'ın yakın dostu olan Veled Çelebi (1869-1953) okutmuştur. Bu yakın dostluğu, Veled Çelebi'nin Ali Şir Nevâyi'nin *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserini Osmanlı Türkçesi'ne aktarma çalışmasının "Önsöz"ünü yazan Necip Asım'ın ifadelerinden tespit etmek mümkündür. 1924'te Veled Çelebi'den boşalan İran Edebiyatı müderrisliğine 9 yıl süre ile Ali Nihad Tarlan (1898-1978), Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) başta olmak üzere Agâh Sırrı Levend (1894-1978), Necmeddin Halil Onan (1902-1968), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967), Abdulbaki Gölpınarlı (1900-1982) gibi isimlere hocalık yapan, ondan önce 1914'te Darülfünun Edebiyat Şubesi'nde Edebiyat-ı Türkiye müderrisliğine getirilmiş olan Ömer Ferid Kam (1864-1944) atanmıştır. Yukarıda adı geçen öğrencilere zaman

içinde Hüseyin Daniş (1870-1942), İsmail Saib (Sencer, 1873-1940), Mehmet Akif (Ersoy, 1873-1936), Halid Ziya (Uşaklıgil, 1866-1945), Yahya Kemal (Beyatlı, 1884-1958), Halide Edib (Adıvar, 1884-1964), Ali Ekrem (Bolayır, 1867-1937), İbrahim Necmi (Dilmen, 1889-1945), Köprülüzade Mehmed Fuad (1890-1966), Cenab Şehabeddin (1870-1934) de hocalık yapmıştır.

Burada adlarını saydığım hocaların Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'nde girmiş olduğu dersler veya ders programı için tavsiye edeceğim kitap, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *Darülfünun* adlı 2 ciltlik eseri olacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinde, Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerlerken dahi eğitime verdiği önemi göstermiş, 16 Temmuz 1921 günü Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Bu, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında eğitimle ilgili politikalar geliştirmeye başladığını göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilan edildiği zamanlarda 11-12 milyon nüfuslu Türkiye'de şöyle bir eğitim tablosu vardı. Bu nüfusun %10'u ve kadınların sadece %3'ü okur-yazardı. Bu yıllarda Türkiye'de 4.894 ilkökul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 1 Darülfünun ve şubeleriyle birlikte 9 yüksekokul olmak üzere toplam 5.062 öğretim kurumu vardı. Bu okullarda görevli olan öğretmen ve öğretim üyesi sayısı ise toplam 11.918'di. İlkokullarda 341.941, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, meslek okullarında 6.547 ve yükseköğretimde 2.914 olmak üzere 358.548 öğrenci vardı. O yıllarda eğitime bütçeden ayrılan pay düşük bir seviyedeydi. 1921'de 57.128.833 liralık genel bütçeden eğitime ayrılan miktar 390.412 lira idi. 1923'te genel bütçe 105.929.911 lira olmasına karşın Maârif Vekâleti'nin 3.033.003 liralık ödeneği vardı. Böyle bir tabloda, eğitimin niteliksel özelliklerini de söylemeye bile gerek yok. "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir." diyen Atatürk'ün döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmelerle ilgili sayısız makale ve kitap yazılmıştır.

13 Ekim 1923'te yeni kurulan Cumhuriyet'in merkezi Ankara olunca burada da yeni mekteplerin, yüksekokulların açılması gündeme gelmiştir. İlk olarak TBMM, 1922 yılında Ankara'da bir Hukuk Mektebi açılması için girişimlerde bulunmuşsa da Ankara Leyli Hukuk Mektebi ancak 1925 yılında Adliye Hukuk Mektebi adıyla açılabilmiştir. Böylece Ankara'da kurulan ilk yükseköğrenim kurumu, bu okul olur. 1934'te kabul edilen bütçe kanununda bu mektep, Ankara Hukuk Mektebi adıyla yazılmış ve 1940 yılına kadar üç yıllık öğrenim sürdürmüştür. 1940-1941 öğretim yılında, 3848 sayılı Kanun ile Ankara Hukuk Fakültesi, 1946'da da Üniversiteler Kanunu ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi adını almıştır.

Bunun yanında 1928 ilkbaharında Ankara'ya 11 Alman öğretim üyesi gelmiş ve 1930 yılına kadarki çalışmaları sonunda Ankara Yüksek Ziraat Mektebi'ni kurmuşlardır. 1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü adını alan bu okul, Prof. Dr. Friedrich Falke'nin rektörlüğünde 20 Alman profesör, doçent ve asistanlarıyla tam bir üniversite gibi çalışmıştır. Bu kurum, 1948'de 5234 sayılı Kanun ile Ziraat Fakültesi ve Veteriner Fakültesi olmak üzere iki fakülteye ayrıldı.

DTCF'nin kuruluşundan bir hafta sonra Ankara'da açılan bir başka yükseköğrenim kurumu ise Mülkiye Mektebi'dir. Mülkiye Mektebi, 1858'de İstanbul'da kurulmuş, 1877'den sonra yüksekokul hâlini almış, 1915'te savaş nedeniyle kapatılmış ve Nisan 1918'de 3 yıllık Dahiliye Nezareti'ne bağlı okul olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930'da Ankara'ya alınması planlanmış ve 1950 yılında bu mektep, Siyasal Bilgiler Fakültesi adını almıştır.

Atatürk'ün kültür savaşında vazgeçemediği iki alan vardır; tarih ve dil. Zaten tarih ve dil tezlerini ileri sürmesi, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu'nu öncelikle kurması bunu göstermektedir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı Kanun'la Ankara'da kurulmuş ilk fakülte, başka bir deyişle, Türkiye'nin başkentinde fakülte unvanını kanunla alan ilk fakültedir. Böylece 1946 yılında kurulacak olan Ankara Üniversitesi'nin temelleri Cumhuriyet döneminde ve bizzat Atatürk tarafından atılmıştır.

Hazırlıklar tamamlandı DTCF kurulunca 9 Ocak 1936 tarihinde, Etnografya Müzesi büyük salonunda, Cumhurbaşkanı Atatürk, başbakan, bütün hükümet üyeleri, milletvekilleri, elçiler, yabancı konuklar ve tabii ki öğretim üyeleri, öğretmenler ve öğrencilerin katıldığı törenle fakülte açılır. –Bu arada 2017'nin 9 Ocak tarihinde yapılan Fakülte'nin açılış töreni içler acısıydı diyebilirim. Bırakın devlet erkânından birisinin törene gelmesini, rektörlükten dahi bir kişi bu törene iştirak etmemiştir. Törenin ardından öğretim faaliyeti, Evkaf Apartmanı'nın Gençlik Parkı'na bakan daireleri ile Küçük Tiyatro'nun bugün bulunduğu yerde başladı. Fakülte'nin şimdiki binası 1936 başlarında daha tamamlanmamıştır. Alman mimar ve kent plancısı olan Bruno Taut'un (1880-1938) yapmış olduğu DTCF binasının dış görünüşü ve iç bölümlerinde yer alacak enstitüler ve Türk Tarih Kurumu ile bizzat Atatürk meşgul olmuştur.

1930'lu yılların sonlarında Hitlerden kaçan Yahudi Alman profesörler de bizim için bir şanstı. Asurolog Benni Landsberger, arkeolog Hans Gustav Güterbock, İndolog Walter Ruben, Slav dilleri hocası ve Doğubilimci Karl Menges ve klasik filolog Georg Rohde hemen Ankara'ya DTCF'nin öğretim kadrosu için davet edildi. Ayrıca mülteci olmadan gelen Almanlar da vardı, bizim alanımızda *Eski Türkçenin Grameri*'ni ilk defa yazan kişi olarak bilinen A. von Gabain gibi. Gabain, 1935-1937 yılları arasında Sinoloji kürsüsünü yönetmiş ve 1937 yılında Wolfram Eberhard'a bırakmıştır.

Açılış yılında adı, “Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi” olarak geçen fakültenin toplam öğrenci mevcudu 400 kişidir. Bunun 120'si leylî (yani yatılı), 280'i ise gündüzlüdür. 1936 yılının Ocak ayında Afet İnan'ın tarihe giriş konulu dersiyle eğitim-öğretime açılan DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne; o zamanki deyişle enstitüsüne kayıt yaptıran öğrencilerin kimler olduğuna dair bilgiye ulaşamadım. Ancak diploma defterlerine baktığımda toplam 22 kız ve erkek öğrencinin 1940 yılında mezun olduğunu saptadım. Bunlar, ilk mezun olan öğrencilerdi. Bu öğrenciler arasında Vecihe Hatipoğlu, Cahit Öztelli, Mehmet Tuğrul'un adlarını duymayanınız yoktur.

Fakültenin ilk dekanı Yeni Çağ Tarihi derslerini veren Muzaffer Göker'di. Tarih bölümünde o zaman milletvekili olarak Ankara'da bulunan, Eski Türk Tarihi ve Orta Asya Tarihi derslerine giren Şemsettin Günaltay, Hikmet Bayur ve Fuat Köprülü gibi tanınmış kişiler vardı.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kuruluş kadrosu, İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut, Abdulkadir İnan, Saim Ali Dilemre ve Agop Dilaçar'dan oluşur. Bu adlar, 1936 yılına ait ders alma kâğıdında ise şu derslerle beraber geçmektedir:

1. Dil Genel Bilgisi: Prof. Agop Dilaçar
2. Türkoloji: Prof. Abdulkadir İnan
3. Güneş Dil Teorisi: Prof. İbrahim Necmi Dilmen
4. Kelime Kuruluşu: Prof. Saim Dilemre
5. Söz Ekleri: Prof. Hasan Reşit Tankut

Öğrenci Hüsnü Yüksel'e ait “1938-1939 Kış ve Yaz Sömestri” yazılan devam karnesinde yukarıdaki adlara Tahsin Banguoğlu ve Pertev Boratav olmak üzere iki yeni profesör daha eklenmiştir.

1940 yılında ise not varakalarında takip ettiğim kadarıyla asıl ayrılma başlamış ve o yıl Edebiyat Tarihi, Şark Türkçesi, Garp Türkçesi, Türk Dil Bilgisi, Halk Edebiyatı adlı dersler verilmeye başlanmış. 1940 yılından bahsetmişken, o yıl Fakülte'ye kayıt yaptıran iki adı anmadan geçemeyeceğim. Onlar uzun yıllar DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne emek veren rahmetli hocam Prof. Dr. Hasibe Çatbaş (yani Mazıoğlu) ve her zaman çalışkanlığını ve hafızasını imrenerek andığım Prof. Dr. Zeynep Dengi (yani Korkmaz).

Burada sizlerin vaktini daha fazla almamak adına yine bir kitabı önererek noktayı koymak istiyorum. DTCF'nin 70., Ankara Üniversitesi'nin 60. yılı adına o zamanki Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hasan Özdemir ve Bölüm eski mezunlarından TRT'de yönetmen olan Hadi Şenol'un başkanlığında, 2006 yılında DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Yayını olarak basılan *DTCF'de Türkoloji'nin Öyküsü* adlı kitabın ilk yazısı "Kuruluş Öyküsü" başlığını taşıyor. Bana ait olan bu yazıda burada olduğu gibi Darülfünun'dan başlayarak DTCF'de Türk dili ve edebiyatı konuları daha geniş şekilde işleniyor. Kitabı merak edenler için söylüyorum, kitabın geri kalanında 1943'e kadarki Türkoloji Bölümü'nün öğretim kadrosu ele alınıyor.

Yazımıza Tevfik Fikret'in bir şiiri ile başlamıştık. Bitirişimiz de Atatürk ve Tevfik Fikret'le olsun isterim. Konuyla ilgili kaynaklardan da izleneceği üzere, vefatından yaklaşık iki yıl önce Atatürk'ün gençlerle şu konuşması, Tevfik Fikret'in eğitim konusunda ne derece ileri düşünceli bir eğitimci olduğunu gösterir:

"Gençler, sorarım size; bu milletin ve memleketin şan ve şerefle medenî dünya milletleri arasında yaşayabilmesi için lazım gelen her şeyi yazan, düşünen ve hayatını feda edenlerin başında kim gelir?"

Gençler cevap olarak o zamanın aydınlarının ismini teker teker sayarlar. Atatürk bunların hepsine "hayır" yanıtını verir ve sonuçta kendisine has Rumeli şivesiyle cevap verir:

"Fikret be çocuklar, Fikret be çocuklar."

Ve sırasıyla Ferdâ'yı ve Sis'i ezbere okur ve bu şiirlerin tahlilini yapar. En sonunda da sözlerini şöyle bitirir:

"O, bizden çok ilerisini gören bir insandı. Ne yazık ki biz ona hâlâ yetişemedik."

Aramızdan bazıları bu konuşmada bazı adların geçmesinden rahatsızlık duyabilirler. Bu durumda, Remzi Oğuz Arık'la aynı dönemde Fransa'da öğrenim gören felsefeci ve ahlak kuramcısı Nurettin Topçu'nun sevdiğim şu sözlerini hatırlatırım:

"En büyük münekkid (yani tenkit eden) zamandır. Zamandır hakikatlerin yardımcısı ve gerçek büyük insanlar, zamanla yarışır, kalır veya unutulurlar."

Saygılarımla.

KAYNAKLAR

Akın, Rıdvan, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, Der Yayınları, İstanbul 2002.

Akurgal, Ekrem, "Hattı Uygarlığı", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987.

Akyüz, Kenan, "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", *Türkoloji Dergisi*, C. 2, S.1, Ankara 1965.

Arık, Remzi Oğuz, *Alacahöyük Hafriyatı 1935*, Ankara 1937, 1-115s., Lev. 1-299.

Arıkan, Zeki, "Türkiye'nin Çağdaşlaşmasında Tefik Fikret ve Atatürk", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 22, 1998, s. 119-140.

- Aydın Güzelhisar, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, Ankara 2002.
- Çoker, Fahri, *Türk Tarih Kurumu, kuruluş amacı ve çalışmalar*, Ankara 1983.
- Demirtaş, Bahattin, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Akademik Bakış*, C.1, S.2, Yaz 2008, s. 155-176.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Darülfünun. Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı 1-2*, IRCICA, 2010.
- İnan, Rauf, “1920’lerde Türk Millî Eğitimi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- <http://www.istanbul.edu.tr>
- Kavcar, Cahit, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974.
- _____, “Tevfik Fikret’in Eğitimi ve Yeni Mektep”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 3.
- _____, *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara 1977.
- Öncü, Ayşe, “Akademisyenler: Üniversite Söyleminde Batı”, *Modernleşme ve Batıcılık 3*, İletişim Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2004, s. 521-523.
- Sakaoğlu, Necdet, “İptidai’den Darülfünun’a Mektep Hayatı”, http://www.obarsiv.com/e-voyvoda_0708.html (Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi’nde yapılan konferans metni.).
- Sarımay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2004.
- Sartre, Jean-Paul, *Edebiyat Nedir?*, (Çev. Bertan Onaran), İstanbul 1967.
- Tekeli, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 2, İstanbul 1985.
- Turan, Şerafettin, “Reşit Galip’in Atatürk’e Yakınmaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, 25 (39), s. 1-25.
- Zübeyr, Hamit - Refet, İshak, *Anadilden Derlemeler*, Hakimiyeti Milliye Matbaası 1932, XVI+448.

SEHÎ VE LATÎFÎ TEZKİRELERİNDE BİYOGRAFİ İLE HİKÂYE BİRLİKTELİĞİ

Mine MENGI¹

ÖZET

Türk Edebiyatında şuara tezkireciliğinin ilk örneği olarak bilinen Ali Şîr Nevâyî'nin Mecalisü'n-nefâis'inden sonra ondan etkilenecek yazılmış olan Sehi Bey Tezkiresi ile Latîfî'nin Tezkiretü'ş-şu'arâ'sı ve Âşık Çelebi'nin Meşâirü'ş-şu'arâ'sı Osmanlı sahasında 16.yüzyılda yazılmış tezkire türünün başarılı ilk örnekleridir. Şuara tezkirelerinde biyografik bilginin içinde mutâyabe ve mutâyebât kelimelerine rastlarız. Mutâyabe ve çoğulu olan mutâyebât; hoş, zarif, eğlendirici fıkralar, latifeler, hikâyeler anlamındadır. Edebiyat dilinde ise mutâyebât karşılığı çoğunlukla latife ve fıkrayı buluruz. Geçmiş dönem edebiyatımızın mensur örneklerinde metin içine adı ne olursa olsun hikâyeye koymak önemli bir özelliktir. Bunlar arasında farkları ya da farklılıkları konusunda kesin ayırım yapmak mümkün değildir. Ancak bunların Türk Mizah Edebiyatımızın ilk örnekleri olduğu ortadadır.

Anahtar kelimeler: Sehî, Latîfî, biyografi, mutâyabe, tezkire.

INTERCHANGEABLE BIOGRAPHY AND NARRATIVE IN SEHI AND LATIFI'S COLLECTION OF BIOGRAPHIES

ABSTRACT

After the first essay for collection of biographies about poets in Turkish literature, named Mecalisü'n-nefais by Ali Şîr Nevayî, Sehi Bey's collection of biographies, Latîfî's Tazkiratu'ş-şu'ara and Âşık Çelebi's Maâairu'ş-şu'ara are the first samples in Ottoman literature area. In the collection of biographies, words *mutayaba* and *mutayabat* are found with biographical knowledge. *Mutayaba* and its plural form *mutayabat* mean nice, pleasant anecdote, pleasantry and narrative. In the literature, *mutayabat* is substituted as anecdote and pleasantry. Prose samples in our old literature, it was the important qualification to add some narrative in the text. Although it is impossible to distinguish the differences of this literary genre, these are first samples of Turkish Humor Literature.

Key words: Sehî, Latîfî, biography, mutayaba, collection of biographies.

Şuara tezkirelerinde biyografik bilginin içinde mutâyabe ve mutâyebât kelimelerine rastlarız. Sözlükler anlamları birbiriyle ilgili bu kelimeler hakkında şu bilgileri verirler: Mutâyebât Arapça mutâyabe kelimesinin çoğulu olup hoş, zarif, eğlendirici fıkralar, latifeler, hikâyeler anlamındadır.² Mutâyabe hakkında da kaynaklar, karşılıklı olarak şaka yollu, inceliği olan hoş ve güzel söz söyleme, şakalaşma anlamlarını vermektedir. Edebiyat dilinde ise mutâyebât karşılığı çoğunlukla latife ve fıkrayı buluruz. Mizahî dil kullanımı ya doğrudan doğruya fıkra, hikâyeye türü içinde ya da başka türler içinde vardır. Mizah, sözün akışına uygun

¹ Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. mmengi@cu.edu.tr

² Mehmed Salâhî, 1329, s. 529; Kanar, 2003, s. 1014; Ayverdi, 2008, s. 2187.

olarak anlatıma renk katmak, ilgi artırmak, övgü ya da bazen yergi amaçlı, ayrıca yazarın nüktedanlığını, zekâsını göstermek vb nedenlerle edebiyatın vazgeçilmezi olarak karşımıza çıkar. Bu yazımızda mutâyebâtın bazı şuara tezkirelerimiz içindeki yerine değinmeye çalışacağız. Türk Edebiyatının ilk şuara tezkirelerinden olan Sehi Bey'in Heşt Bihişt adlı eserinden bir örnek vererek söze başlayalım.

Sehî Bey, tezkiresindeki şairlerden biri olan ve İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'daki kütüphanelere Sultan Mehmed tarafından kütüphaneci tayin edilen Molla Lütfî'yi tanıtırken şu latifeyi ya da fıkrayı anlatır: “.....Sultan Mehmed Han ile onun huzur-u şeriflerinde ekseriya sohbet eder aralarında çok latife ve karşılıklı konuşma olmuştur. Rivayet ederler ki Sultan Mehmed bir gün kendisine lâzım olan bir kitap için kütüphaneye gelmiş. Molla Lütfî'ye **“bana şu kitabı getiriver”** diye emr etmiş. Fakat Molla Lütfî, biraz yüksekte olan kitaba erememiş ve kitapların önünde bulunan bir mermer parçasına basarak kitabı padişaha vereyim demiş. Sultan Mehmed incinmiş ve **“hay ne yaptın. O taş Hz. İsa Peygamberin mevlididir, o taş üzerine doğmuştur.”** demiş. Molla Lütfî karşılık vermeksizin kütüphanedeki işine devam edip hizmet ederken kitapların üstüne örtülmüş ve güveler tarafından delik deşik edilmiş, üstü kapkara toz olmuş bir bez parçası görmüş. Nazik bir şekilde edep ve saygıyla bezi iki elinin iki parmağı ile tutmuş ve yine aynı saygı ve edepli tavrıyla oturmakta olan Sultan Mehmed'in dizinin üstüne koymuş. Padişah bunu görüp rahatsız olmuş ve **“bunu benim üzerime niye getirdin?”** demiş. Molla Lütfî, **“Devletli padişahım niye huzursuz oluyorsunuz? Bu bez İsa Peygamberin beşik bezidir.”** diye karşılık vermiş. Merhumun Sultan Mehmed'in huzurunda söylenmiş bu tür latifeleri çoktur. Muhavere sahibi olduğundan böyle küstahlığa ve bu denli latifeye kudret gösterip Sultan Mehmed ile musahip olmuştu.Latife konusunda seçimi olmayıp, kime ne gerekirse donatıp herkes hakkındasöylerdi.³

Türk Edebiyatında şuara tezkireciliğinin ilk örneği olarak bilinen Ali Şîr Nevâyî'nin Mecalisü'n-nefâis'inden sonra ondan etkilenerek yazılmış olan Sehi Bey Tezkiresi ile Latîfî'nin Tezkiretü'ş-şu'arâ'sı ve Âşık Çelebi'nin Meşâirü'ş-şu'arâ'sı Osmanlı sahasında 16.yüzyılda yazılmış tezkire türünün başarılı ilk örnekleridir. Sehi Bey ayrıca tezkiresini yazarken, Doğu kaynaklı Câmî'nin Bahâristân'ından, Devletşah Tezkiresi'nden de yararlanmıştı. Âşık Çelebi Tezkiresi ise Osmanlı tezkireciliğinin merkezine, kendine has yapısı ve düzeni ile oturmuş en önemli tezkiredir. Bu üç tezkire arasında Latîfî'ninki tertip tarzı ve verdiği bilgiler bakımından sonrakileri etkilerken Âşık Çelebi Tezkiresi de muhtevasının yanı sıra özellikle biyografik bilginin çoğunun verilmişindeki renkli hikâyelere, fıkralara, latifelere dayalı üslûbu yani mutâyebât yanı ile öne çıkmıştır.⁴ 16. yüzyıldan sonra nesir geleneği içinde tezkire yazıcılığı, çoğu mensur örneklerle aşağı yukarı 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve zaman içinde yerini edebiyat tarihçiliğine bırakmıştır. Ancak söz konusu tezkire geleneğinin son dönem yazılmış örneklerinde anlatım, kısa biyografik bilgi ve şiir örneklerinden ibaret olup mutayebata yer verilmediği ya da çok az yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Rıza ve Riyâzi Tezkireleri 17.yüzyılın iki önemli tezkiresi olup geçiş döneminin tezkireleridir ve kısa biyografik bilgi ile birlikte ağırlıklı olarak şiir örneklerinin verildiği eserlerdir.⁵

Şuara tezkirelerinde, özellikle tezkirecilik geleneğinin ilk yüzyılı olarak bilinen sözünü ettiğimiz 16. yüzyıl tezkirelerinde, üç ayrı edebi türü bir arada buluruz. Bunlar biyografi, hikâye ve şiirdir. Üçü bir arada birbirini izler. Biyografi, hikâye, latife ya da fıkra ile iç içe geçer ve şiirle biter daha doğrusu tamamlanır. Şüphesiz tezkire geleneğinde biyografik künye

³ İsen, 1998, s. 94-95; Kut, 1978; Kut, 1998, s. 273,274;

⁴ Bu yazıda konumuzla ilgili ilk iki örnek olmaları bakımından Sehi ve Latîfî Tezkireleri üzerinde durduk. Âşık Çelebi Tezkiresi'ni ise hacmi nedeniyle bir başka müstakil çalışmada tanıtmaya karar verdik.

⁵ Zavotçu, 2009.

yazıcılığı esastır. Başka bir ifadeyle şuara tezkireleri öncelikle biyografi türünün örnekleridir. Tezkirelerde biyografi ile birlikte onun ayrılmaz parçası olan şiir örnekleri zaman içinde sayıları artarak varlık gösterir. Şiir öncelikle hakkında bilgi verilen şairin şiir gücünü yansıtmaya amaçlıdır. Bu örnekler, şairin şiirlerinden tezkire yazarının eline ulaşmış , biyografi sonrası müstakil olarak verilenlerdir. Ancak bazen de biyografi içinde bulunan mutâyebe ile birlikte onun bir parçası olarak yer alır.

Şuara tezkireleri sözlü ve yazılı olmak üzere iki kaynaktan beslenir. Tezkirecilik geleneğinde öne çıkan sözlü kaynak bilgileri, tezkire müellifinin, bulunduğu değişik mekânlarda özellikle şiir ve edebiyat sohbetlerinin yapıldığı edebi muhitlerde dinlediklerinden , başka şairlerden edindiği bilgilerden ya da doğrudan doğruya kendi yaşadıklarından ya da belki de tezkire yazarının kendi hayal gücünün eseri olarak tezkire metninde yer alır. Şairlerin, başta padişah ve şehzade sarayları olmak üzere, devlet ricalinin konaklarındaki şair meclisleri vb. değişik mekânlardaki toplantı yerleri ayrıca meyhane ve kahvehaneler, esnaf dükkânları vb. sözlü malzemenin elde edildiği yerlerdir. Yazılı kaynaklar ise, divanlar, mesneviler, önceki tezkireler, şiir mecmuaları ve risalelerdir. Sözü ettiğimiz mutayebat bilgileri ise tahmin edileceği gibi daha çok sözlü kaynakların toplandığı yerlerin ürünleridir.

Tezkire metinleri içinde niçin biyografik bilgi aralarına giren latife, fıkra, hikâye vb. yer verilir? Şüphesiz üslûp açısından çoğu rivayete dayalı bu bölümlere bakıldığında amacın anlatıma renk katmak, ilgi artırmak, bazen de, düşünceden düşünceye geçip konu değiştirerek anlatıma zenginlik katmak, anlatılan kişiyi övmek ya da yermek vb. olduğu akla gelen nedenlerdir. Kısacası konuyu eğlenceli ve ilgiyi sürekli kılma amacı ön plandadır. Bu bölümler bazen nesir, bazen de mülâtafâ, latife, mutâyebe, fıkra, hikâye gibi başlıklarla ana metin içinde karşımıza çıkar. Tezkire yazarının daha çok kulaktan duyarak aktardığı bilgilere, yaygın kullanımı nedeniyle hikâye, küçük hikâye demek uygun geliyor. Günümüzde ise söz konusu bölümlere anekdot ya da anlatı dendiği de görülmektedir. Aslında rivayete dayalı bu bölümlerin başlıklarını anlatılan konunun içeriği belirlemelidir. Ancak bu kural tezkireler için pek geçerli değildir. Başlıklı olanların müellifin kendine göre kendi seçimi doğrultusunda verilmiş olması muhtemeldir. Değınmemiz gereken bir başka özellik ise başta da değınildiği gibi tahkiyeye dayanan bu ara bölümlere daha çok 16. yüzyıl tezkirelerinde rastlandığıdır. Bir üslûp özelliği olduğunu belirttiğimiz bu bölümlerin daha çok Sehi , Latifi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi Tezkireleri ile, Gelibolulu Âli'nin Kühü'l-ahbâr'ının Tezkire kısmında yer aldığına başta da değınmiştik. Bunların hepsi tezkireciliğin erken döneminin ürünleridir. Daha sonraki yüzyılların tezkirelerinde ise biyografik bilgilerle birlikte sözü ettiğimiz mutâyebât belki de daha doğrusu tahkiye amaçlı ara bölümlerin ya da bölümün azaldığı hatta daha doğrusu ortadan kalktığı tezkireciliğin bir özelliğidir. Kısacası 16.yüzyıl tezkire geleneğinin sonraki yüzyılların tezkirelerinden farklılık gösterdiğini söylemek uygundur. Sonraki yüzyıllarda tezkirelerde nesir azalırken şiir artacaktır. Bir başka ifadeyle 17. ve 18. yüzyıllarda yazılan tezkirelerde antolojik özellik öne çıkar.

Tezkire metinleri içindeki biyografik bilginin arasına giren mülâtafâ ya da mutâyebe kullanımı üzerinde tekrar duralım. Biyografi içinde arasöz olan bu bölümler için sözü güzelleştirmek, biyografik bilgiyi zenginleştirerek metinde çekiciliği yakalamak önemli amaçtır dedik ancak bu neden tek başına yeterli değildir. Çünkü tezkire yazarı bazen olumlu bazen de olumsuz söylediklerini desteklemek için de hikâye anlatımına yer verir. Böylece şair hakkında söylediklerine tanık göstermiş, şair hakkındaki yargılarının isabetliliğini vurgulamış; üslûp yönünden de tek düze anlatımı kırmıştır. Öte yandan, daha çok hikâye ya da küçük hikâye olarak düşündüğümüz söz konusu bu tür bölümlerin varlığını tahkiyeye dayalı bütün mensur türlerde gördüğümüzü hatırlayalım. Örneğin bunlar arasında tarih, siyer, kısasü'l-enbiyâ ve kısasü'l-evliya, maktel, menkabe vb. sayılabilir. Kısacası hikâye anlatımı hemen bütün türlerde vardır ve bu tür mensur eserlerde tahkiye önemli bir üslûp özelliğidir. Yukarıda

değinilmiş olmakla beraber içerik olarak hikâyelerin hangi amaçla var olduklarına gelince: Şairler tezkirelerindeki hikâyeler öncelikle övgü ve yergi amaçlıdır. Övgü amaçlı hikâyeler genellikle tanıtılan şairin şairlik yeteneği, hazırcevaplık, latife söyleme gücüne vb. dayanır. Yergi amaçlı olumsuz hikâyelere gelince onlarda da sözü geçen şairi eleştirme ya da yerme ön plandadır. Gerek övme gerekse yermeye genellikle biyografik bilgi içinde şairin şairlik gücü, latife söyleme yeteneği, hazırcevaplıkla ilgili olup eserle, şiirle ilişkili olanı azdır. Ayrıca verilen hikâye bölümleri arasında şairlerin saraydan uzaklaştırılma, gözden düşme ve ölüm nedenlerini, hiciv ve hezle düşkünlüklerini, bedensel kusurlarını bildirmek amacıyla yer verilmiş olanlar da bulunmaktadır.

Biyografik bilgiyle birlikte tezkirelerde şiir örneklerinin varlığını belirtmiş; hatta giderek bu örneklerin artış gösterdiklerine değinmiştik. Bu bağlamda şiir örneklerinin bir kısmının anlatılan mutâyebe ile bağlantılı olduğunu da söyleyelim. Hatta bazen şiir bölümünün tamamı manzum bir hikâye olarak düşünülebilir. Tezkire yazarı şairin söylemiş olduğu beyit, kıt'a, gazel, kaside ya da mesneviyi bu manzum bölüm içinde tahkiye yoluyla verir. Örneğin Heşt Behişt'te Sehi, Şeyhi'nin Harname'yi, Latîfi Ahmed Paşa'nın Kerem Kasidesi'ni, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Halilî'nin Firkatnâme'yi niçin yazdığını ilgili şairlere ait bölümler içinde hikâye eder. Böylece söz konusu bölümlerin edebiyat tarihçiliği açısından önemli olduğu ortadadır. Bu durum başka bir özelliğin varlığını da akla getirmektedir. Bu özellik, tezkire yazarının mutlaka rivayete dayalı bilgi vermediğini, bazı bilgileri de söz konusu şiirlerden çıkarmış olduğudur.

Üzerlerinde durduğumuz Sehi Tezkiresi ile Latîfi Tezkiresi'nde konumuzla ilişkili olarak **rivayet, latife, mülatafa, mutayebe, hikâye** başlıklarının verilerek söz konusu tahkiye bölümüne girildiğine daha önce de değindik. Ancak, genelde bu türler arasındaki farkı görmek zordur hatta mümkün değildir. Örneğin rivayet ile hikâye, mülâtafa ile mutâyebe, nükte ile latife ve metinlerde adına daha çok rastladığımız latife arasında nasıl ayırım yapılabilir? Rivayet ve hikâyede bir olayın, bir haberin var olmaları esastır. Ancak rivayette hikâye etmek esastır, hikâyede ise bazen kaynak da verilir. Mülatafa, mutayebe ve latifede nükte öne çıkar, amaç eğlendirmek, güldürmektir. Mülatafa ve mutayebede başta da söylediğimiz gibi şakalaşmak esastır. Tezkirelerde latife söylemenin önemli olduğu, latife-gûluğun hüner sayıldığı bilinmektedir. Latife-gûluk şairi övmek için kullanılır. Ancak mutayebede, şaka ile birlikte bazen kaba ve müstehcen hikâyeler de vardır. Gelenekte şairler arasındaki şakalaşmaların küfür ve sataşma boyutuna ulaşmadıkça hoş karşılandığı bilinmektedir. Aslında hepsinin genel adı olarak düşünebileceğimiz hikâye konunun özünü oluşturur. Latîfi, latifenin şakalaşmak olduğunu belirtir ve nükte ile latife hakkında tezkirenin Şair Çakerî'yi anlattığı bölümünde şunları söyler ve latifeyi şaka olarak belirterek latifeyle ilgili aşağıdaki hikâyeye yer verir: "*Kul olduğu için Çakerî mahlasını kullanırdı. Rivayet edilir ki adı geçenin daha gençliğinde nezle rahatsızlığı yüzünden sakalı erken ağarmıştı. O da bu duruma üzülüp sakalını boyardı. Sultan Bayezid bir gün niçin karaya boyayıp rengini değiştiriyor ve ak sakalın yüzüne kara çalıp suçlular gibi teşhir ediyorsun diye sorunca, devletli padişahım ben kulunuz şüphesiz yaşımı biliyorum, sakal yalan söylüyor. ...Bu yüzden ben de yüzüme kara çalıp onu teşhir ettim ve küçük düşürüp intikam aldım diye cevap vermiş. Bu şaka padişahın mizacına hoş gelmiş ve o söz yaratıcısına...binlerce övgü ile bol ihsan ve görevde ilerlemeyi layık görmüş Meger o zamanda nükte ve latifeye ragbet, nüktedan ve söz ustalarına ilgi varmış. Bir güzel nükte, bir makamın verilmesine sebep olurmuş, bir şakacı bir latife ile bir makam ve mertebeye ulaşmış. Çağımızda binlerce nükte ve latife söylesen ve yüz cilt kitap ortaya koysan devlet ileri gelenlerinin biri duyup dinlemez, bunun karşılığında da ihsan ve teşvik gelir diye kulak asmaz"*⁶ Latîfi belli ki kendi döneminde daha doğrusu kendisine yeterince ilgi gösterilmediği, söylediği

⁶ İsen, 1990, 150.

latife ve nükteler dolayısıyla ihsanda bulunulmadığından yakınmaktadır. Ancak kültürde şairlerin söylediklerinden latife söylemenin takdir ve ihsan gördüğü anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak değinilmesi gereken bir başka husus da Latifi'nin latifeyi bazen aşağılayıcı hikâye olarak olumsuz anlamda kullanmasıdır. Örneğin Valihi ve Özri hakkında her iki şair için de eleştirel dil kullanması söz konusudur. Özri bedensel kusuru olan, kötü işlerle uğraştığı bilinen bir şair olarak verilmiş, Valihi de şairlik yeteneği olmayan bir şair olarak tanıtılmıştır. Latifi'nin mutayebe başlığı altında verdiği kişilerin de birbirlerini sanat güçlerinin yetersizliği, cahillik, intihal vb. konularda alay ederek küçük düşürme amacının güdüldüğü görülmektedir. Fıkra gelince, fıkrada esas olan nüktedir. Fıkra güldürme amacının yanı sıra eleştiri unsurunu da taşıyabilir. Fıkra iğneleyici hatta rencide edici de olabilir. Ders vererek kıssadan hisse çıkartma amacı da vardır. Aslında buraya kadar sözünü ettiğimiz bu türlerin adları hikâyeye geçişte ya da değişik yerlerde kullanılmakla birlikte onları kesin çizgilerle birbirlerinden ayıramayız.

Tezkire müellifi tarafından aktarılan hikâye bölümlerinin rivayet olarak metin içine nasıl yerleştirildiği, yerlerinin nasıl belirlendiği konusuna gelince: Belirli bir plan dahilinde yerleştirildiklerini söylemek mümkün değildir. Ancak bunları ana metin içine yani biyografik bilgi verilirken hikâyeye anlatımına geçilen biyografi ile hikâyenin iç içe geçtiği ya da müstakil olarak “*rivayet edilir ki , yaşlılardan duyulmuş olan şu hikâyeye göre*” vb. hikâyeye geçişi gösteren bölümler ya da latife, mülatafa, , nesir vb. müstakil başlık altındaki bölümler olarak bulduğumuzu söyleyelim. Sehi, biyografiden hikâyeye geçerken daha çok “*rivayet ederler ki*” kalıp ifadesini kullanmış ya da hikâyeye aktarımında herhangi bir geçiş ifadesine yer vermemiştir. Latifi ise geçişte geçiş ifadelerini daha çeşitli tutmuştur. “*mutayebe, latife, mervidür ki, menkuldür ki, mesmu'dur ki, istima' itdüüm ki, rivayet iderler ki, naklilerler ki*” vb. ifadelerini kullanmıştır. Sehi, hikâyeyi nereden aldığını bazen belirtir. Buna karşın Latifi, yalnızca Mevlânâ ile ilgili hikâyeyi Menâkıbü'l-Ârifin'den yani yazılı bir kaynaktan aldığını söyler.⁷ Bu bilginin yanı sıra Hamdi Çelebi'yi anlattığı bölümde de Çelebi hakkındaki hikâyeyi de Zâtî'den öğrendiğini belirtir. Latifi'nin hikâyeye anlatımına nasıl geçtiği konusuna ise birkaç örnek verelim. “*Nesr: Bu mutayebe vâki ve şâyî'dür ki (Hayâtî s.67) ve bâb-ı mutâyebede mutâyebâtı vardır. Beyne'l-cumhûr ma'lûm u meşhûrdur.....Mesmu'dur ki (Basîrî s.68)*

Buraya kadar anlatılanların gerçeklik derecesine gelince: Çoğunun rivayete dayandığını bildiğimiz söz konusu hikâyelerin ne kadar doğru olduğunu ya da gerçeklik payı bulunduğunu bilmemiz elbette mümkün değildir. Ayrıca yazılış tarihleri birbirine yakın olan bu iki tezkirede aynı hikâyelerin bazen farklı şairler için de verildiğini görüyoruz. Örneğin Sehi Bey'in Çakırcı Şeyhi için anlattığı hikâyeye Latifi tarafından Harîrî-i Bursavî için anlatılmıştır. Şahıs değiştirilerek hikâyeye aynen anlatılmıştır. Diğer taraftan, Ahmed Paşa, Behiştî, Sâfi ve Hayâtî hakkında her iki tezkirede de hikâyeye anlatımı olmakla birlikte anlatılanlarda farklılıklar bulunmaktadır.

Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: Tezkirelerde verilen bu bilgilerden daha sonraki kaynakların doğal olarak yararlandığı ortada olmakla birlikte bunların gerçeklikleri ve aktarım sırasında titizlikle aktarılmış olmaları mümkün görünmemektedir. Latifi de rastladığımız gibi tezkire yazarının belki bazı şairlerin biyografilerini verirken kendi yaşamından, kişiliğinden bildiği konuya uygun hikâyelere yer vermesi daha gerçekçi olabilir. Latifi, Özri hakkında bilgi verirken şairlerle ilgili olarak kendi bildikleri ya da gördüklerinden küçük hikâyelere yer vermiştir. Bunlar şairin kendisiyle doğrudan ilgili olmayıp o şairin Latifi tarafından yapılan bazı tespitlerini ortaya koymaktadır. Örneğin Özri'nin neden Özri mahlasını kullandığını

⁷ *Menâkıbu'l-Ârifin ve Mesâlikü's-Sâlikin adlı bir kitabda ki Hazret-i Mevlânâ'nın menâkıb-ı keşf ü kerâmâtın ..beyân ider cümle-i menâkıbdan biri bunuyazar.....*” (Canım, 2000, s. 110).

Latîfi'nin ağzından şöyle öğreniriz: “*Pergel gibi tek ayaklı idi. O topal haraç yiyenlere bu yolda ve aşk işlerinde yoldaş olmuştur. Bu sebeple topallığını mazeret gösterip Özri mahlasını kullanmıştır.*”s.365. dedikten sonra yerine uygun latife diyerek anlattığı hikâye aracılığıyla hikâyenin şairle ilişkisini belirtmiştir. Şem’î’nin de niçin Şem’î mahlasını seçtiğini yine Latîfi şöyle anlatır: “*Doğrusunu söylemek gerekirse yanıp yakılma cihetinde geceyi aydınlatan yanan mum gibi dilinden tutuşmuş, mumla ilişkisi ismen ve resmen üstüne kalmıştı. Zayıf ve sarı vücudu yaralı ve çehresinin rengi balmumu gibi sarı olduğu için Şem’î mahlasını seçti.*”s.435. Diğer taraftan hikâye söylemekteki amaç okuyanı eğlendirmek, söylenenlere renk katmak ve bu yolla ilgi çekmek olursa hikâyelerin doğrulukları da çok önemli değildir. Bu durumu bir üslup özelliği olarak değerlendirmek mümkündür.

Buraya kadar söylediklerimizi toparlayacak olursak geçmiş dönem edebiyatımızın mensur örneklerinde -ki bunlar arasında konumuz olan şuaara tezkireleri önemli bir tür olarak vardır- metin içine adı ne olursa olsun hikâye koymak önemli bir özelliktir. Hikâyelerin adı latife, fıkra, mutayebe vb. ne olursa olsun hep vardır. Bunlar arasında farkları ya da farklılıkları konusunda kesin ayırım yapmak mümkün değildir. Ancak bunların Türk Mizah Edebiyatımızın ilk örnekleri olduğu ortadadır.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İlhan (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük - Kubbealtı Lugatı*. İstanbul.
- Canım, Rıdvan (2000). *Latîfi, Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*. Ankara.
- İsen, Mustafa (1990). *Latîfi Tezkiresi*. Ankara: Bin Temel Eser Dizisi: 149.
- İsen, Mustafa (1998). *Sehi Bey Tezkiresi “Heşt Behişt”*. Ankara.
- Kanar, Mehmet (2003). *Örnekle Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: 2. Baskı.
- Kut, Günay (1978). *Heşt Bihîşt, Sehi Beg Tezkiresi, İnceleme, Tenkildi Metin, Dizin*. Harvard.
- Kut, Günay (1998). *Heşt Bihîşt. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 17, 273-274*.
- Mehmed Salâhî (1329). *Kamus-ı Osmanî*. İstanbul.
- Zavotçu, Gencay (2009). *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*. İstanbul.

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINI ANLATAN ANKARA'NIN TAŞINA BAK TÜRKÜSÜNÜN BİR DEĞİŞKESİ ÜZERİNE

Mehmet ÖZMEN¹

ÖZET

“Ankara'nın taşına bak/ Gözlerimin yaşına bak.” diye başlayan ve pek çok değişkesi (varyantı) bulunan Ankara Türküsü'nde, Kurtuluş Savaşı, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan ordu, Kurtuluş Savaşı Ankara'sı, Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı Gazi Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı yıllarında çekilen acılarla dilek ve temenniler konu edilir. Bu incelemede, kaynaklarda, pek çok değişkesi (varyantlı) bulunan Ankara Türküsü'nün bizim derlediğimizle birlikte altı değişkesi üzerinde duruldu.

“Ankara'nın taşına bak / Gözlerimin yaşına bak” dizeleri altı metnin beşinde bulunmaktadır. Bütün değişkelerde, Mustafa Kemal ya kurtarıcı olarak ya da zaferi birlikte kutlamak için çağrılır. Görebildiğimiz kadarıyla, Türk sözcüğü değişkelerden birinde kullanılmıştır. Bizim derlediğimiz Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra askerlerin yürüyüş kolunda söyledikleri türküde ise millet değil devlet mensubiyeti dile getirilir.

Askerler, aslan gibi harp eden Osmanlı askeridir. Metin, diğerlerinden farklı olarak, o günün siyasi ortamı ile toplum anlayışını anlatması bakımından dikkat çekicidir. Kurtuluş Savaşı'nı kazanan Mustafa Kemal'in askerlerinin kendilerini “Türk” ve “Türk askeri” olarak değil “Osmanlı”, “maharetli Osmanlı askeri” olarak tanımlaması, “Türk” kimliğinin ve “Türklük” kavramının daha çok Cumhuriyet döneminde inşa edildiğini gösteren dikkat çekici delillerden biri olarak görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal, Ankara, ordu, Anadolu.

ABOUT VARIATION OF FOLK SONG “ANKARA'NIN TAŞINA BAK” IN THE TURKISH INDEPENDENCE WAR

ABSTRACT

The folk song began as “Ankara'nın taşına bak/ Gözlerimin yaşına bak.” has a lot of variations. It's about The Turkish Independence War, Ankara while term of The Turkish Independence War, army won The Turkish Independence War, commander-in-chief Gazi Mustafa Kemal, pain, wishes while term of The Turkish Independence War. In this study, it's mentioned about the six variations of the folk song *Ankara Türküsü* with a new variation determined by us.

Five quatrains of this text have verse “Ankara'nın taşına bak / Gözlerimin yaşına bak”. In all variations of this text, Mustafa Kemal is a savior or he's invited to celebrate the victory. We have determined that *Türk* is only in one of these variations. In the variation we have compiled there is not national allegiance but state allegiance, on parade after the victory of Turkish Independence War.

There is the Ottoman army fought leonine in the text. In the text it's very important to be presented political condition and society perception in wartime. Mustafa Kemal's army has won the Turkish Independence War, describe themselves as Ottoman or proficient Ottoman army. According to this describing it can be said that Turkish identity has been raised in republic period.

Kew Words: Turkish Independence War, Mustafa Kemal, Ankara, army, Anatolia.

¹ Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. mehmet_ozmen01@hotmail.com

1. Kurtuluş Savaşı'nı, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan orduyu, Kurtuluş Savaşı'nda milli iradenin tecelli ettiği Ankara'yı, Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı Gazi Mustafa Kemal'i, Kurtuluş Savaşı yıllarında çekilen acıları, umutsuzlukları, dilek ve temennileri konu edinen ve "Ankara'nın taşına bak/ Gözlerimin yaşına bak." diye başlayan Ankara türküsü, müzik türü olarak türkü mü, şarkı² mı yoksa marş³ mı olduğu konusundaki farklı değerlendirmelerle, tarihsel olayları yansıttığındaki farklılıklarla, bunlara bağlı olarak oluşan birçok değişkesinin (varyantının) bulunmasıyla dikkat çekici özellikler, taşımaktadır.

"Ankara'nın taşına bak/ Gözlerimin yaşına bak." diye başlayan Ankara Türküsünü, pek çok kişi seslendirmiş ve buna bağlı olarak da metnin farklı değişiklikleri meydana gelmiştir. Biz bunlar içerisinde altısını, TSK Armoni Mızıkası'nın seslendirdiği değişkeyi, Genel Ağ'da (İnternet'te) orijinal olduğu belirtilen değişkeyi, Ankara Musiki Konseyinin değişkesini, Cahit Öztelli'nin tespit ettiği değişkeyi, Ruhi Su'nun seslendirdiği değişkeyi ve bizim derlediğimiz değişkeyi ele aldık.

2. Türkü mü şarkı mı marş mı?

Türkünün bestenin müzisyen olmayanlar için şarkı olmadığı az çok tahmin edilse bile, türkü mü yoksa marşı mı olduğu konusunda, ayırım yapmak, pek kolay olmasa gerek. Kaynaklarda daha çok Ankara türküsü olarak yer alan bestenin hem şarkı hem türkü hem de marş olarak anılması, bestenin her üç ezgi türüne de yakın olduğunu veya üçünün ortasında bir yerde bulunduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Biz de, kaynaklardaki yaygın kanıya dayanarak, besteyi türkü kabul ediyoruz. Bu konuda Ankara Musiki Konseyi'nin İnternet'teki sitesinde şöyle denilmektedir:

2/4 basit usullü, La Kerem ayağında bir lirik türküdür. Kerem ayağındadır. Bozuk (la-re-sol) ile bağlama (la-re-mi) düzenlerinde çalınabilir. Günümüzde çok sevilmiş marş temposu ile söylenmeye başlanmıştır. Muzaffer Sarısözen tarafından derlenmiştir.⁴

3. Türkünün değişkeleri

Halka ve geniş kitlelere mal olmuş marşlarda, şarkılarda, türkülerde değişkeler oluşabilir. Türküyü, şarkıyı, marşı kendisiyle özdeşleştiren kişiler, metin üzerinde kendilerince bir takım düzeltmeler yaparak metni, kendi zevklerine, beklentilerine, dünya görüşlerine veya anlatımlarına daha yakın hâle getirebilir; ancak bu değişiklik ve eklemeler genellikle sınırlıdır. Oysa bu türküde ortak noktaların belli dizelerle saklı kalması kaydıyla değişkelerdeki farklılıkların dikkat çekecek düzeyde olduğu görülmektedir. Türkünün değişkelerindeki ortak nokta, bazı istisnalar dışında "Ankara'nın taşına bak / Gözlerimin yaşına bak." dizeleriyle başlamasıdır. Ankara taşlıdır, çünkü toz toprak içinde bir orta Anadolu kasabasıdır. Başkent olmanın ihtiyaçlarını karşılayacak hiçbir donanımına sahip değildir. Türküdeki diğer ortak özelliği ise, çekilen ortak acı, düşmanı yenmenin verdiği özgüven ve mutluluk, tarihi atmosferin Kurtuluş Savaşı, sembol mekânının Ankara ve önderin de Gazi Mustafa Kemal olmasıdır; ancak değişkelerde, bu ortak öğelere de farklı bakış açılarından bakıldığını görmekteyiz.

3.1. TSK Armoni Mızıkası - Turkish Military Song Değişkesi

*a. Ankara'nın taşıtır yolu,
Sağı solu asker dolu.
Yetiş Kemal Paşam n'olur,
Kan ağlıyor Anadolu.*

² <http://www.egitimhane.com/ankaranin-tasina-bak-sarkisi-d86041.html> 24.01.2015.

³ <http://www.adanahilal.com/ankaranin-tasina-bak-marsinin-hikayesi.html> 24.01.2015.

⁴ <http://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=8492> 24.01.2015.

Pek gamlıyız...

*b. Ankara'da şanlı ordu,
Her tarafa çadır kurdu.
Biz düşmanı esir ettik,
Şu feleğin işine bak.
Pek şanlıyız!*

*c. Ankara'nın taşına bak,
Gözlerimin yaşına bak.
Biz düşmanı esir aldık,
Şu feleğin işine bak.
Pek şanlıyız!⁵*

Anadolu kan ağlamaktadır. Bu acıyı dindirmek için yolları taşlı Ankara askerlerle dolmuştur. Vatani kurtarmak için Mustafa Kemal çağrılır (3.1.a.). Ankara'nın her yanına çadır kuran şanlı ordu düşmanı esir almıştır (3.1.b.). Halk, sevinç göz yaşları içinde, düşmanı yenebilmiş ve esir almış olmanın şaşkınlığını yaşamaktadır (3.1.c.). Üç kıtadan oluşan türküde, olaylar oluş sırasına göre aktarılmaktadır. Anadolu'yu kurtarmak için Mustafa Kemal önderliğinde Ankara'da toplanan ordu, düşman yener ve esir alır.

3.2. Ankara'nın Taşına Bak (Orijinal Versiyon)

*a. Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak
Biz düşmanı esir ettik
Şu feleğin işine bak
Pek şanlıyız*

*b. Ankara'nın taştır yolu
Her tarafı asker dolu
Artık yetiş Kemal Paşa
Kan ağlıyor Anadolu
Pek gamlıyız⁶*

Bu değişikde kronolojik zamanda uyumsuzluk görülüyor. Aslında olaylar oluş sırasına göre dizilse, "3.2.a." ile "3.2.b."nin yer değiştirmesi gerekir. Olayların oluş sırası, ordunun Ankara'da toplanması, kan ağlayan Anadolu'yu kurtarması için Mustafa Kemal çağrılması, Mustafa Kemal Paşa ve askerlerinin düşmanı yenmesi ve esir alması biçimindedir.

3.3. Ankara Musiki Konseyinin İnternet Sitesindeki Değişkesi:

*a. Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak
Biz düşmanı esir ettik
Şu feleğin işine bak
Pek şanlıyız*

*b. Ankara'nın taştır yolu
Her tarafı asker dolu*

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=znKQws2vIJw> 08.04.2017.

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=e5Hr0iRTYWc> 08.04.2017.

*Artık yetiş Kemal Paşa
Kan ağlıyor Anadolu
Pek şanlıyız*

*c. Ankara'da şanlı ordu
Her tarafa çadır kurdu
Türk ordusu karşısında
Zalim düşman kaçıyordu*

*d. Ankara'dan uçan kuşlar
Aydın yaylasında kışlar
Düşman bize teslim oldu
Kolu nişanlı çavuşlar
Pek şanlıyız⁷*

Musiki Konseyi'nin sitesindeki bu değişikde, çekilen çileler dolayısıyla dökülen gözyaşları ve umulmamasına karşın, “*Biz düşmanı esir ettik / Şu feleğin işine bak.*” dizelerinde dile getirilen, düşmanı esir etmenin şaşkınlığı (3. 3. a), her tarafa çadır kuran şanlı Türk ordunun düşmanı kovuşu, kaçamayan düşmanların teslim oluşu (3.3 c, d) söz konusu edilmektedir. Tarihsel süreç bakımında, “3.3.a.” ile “3.3.b.” arasında uyumsuzluk görülmektedir. Tarihsel sürece uyması için “3.3.a” ile “3.3.b.”nin yer değiştirmesi gerekmektedir. Zira, Mustafa Kemal Paşa, düşman esir edildikten sonra değil, Anadolu kan ağlarken çağrılır. Ayrıca, türkünün her kıtasının Ankara ile başlaması umutların Ankara’da olduğunu, her kıtanın sonunda pek şanlı olduğumuzun vurgulanması ise, özgüveni göstermektedir.

3.4. Cahit Öztelli Değişkesi

*a. Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak
Biz düşmanı esir aldık
Şu feleğin işine bak*

*b. Yağmur yağar için için
Kemal ağlar millet için
Kemal paşa yemin etti
Şu Bursa'yı almak için*

*c. İstihkama indirdiler
Kanlı gömlek geydirdiler
Meliül olma garip anam
Bir oğlunu öldürdüler*

*d. Kazancık'da harp olacak
Tarihlere kaydolacak
Atalardan miras kalan
Yeşil bayrak asılacak*

*e. Ankara'da şanlı ordu
Her tarafa çadır kurdu
Gazi paşa harp edecek
Hep askerler hazır oldu (Öztelli, 2002, s. 656.)*

⁷ <http://sendeyim.com/turku-sozleri/ankara-yoresi-turku-sozleri/ankaranin-tasina-bak-1-turku-sozu>
22.01.2015.

Cahit Öztelli, türküyü, “Evlerinin Önü Türküler” adlı antolojisinin askerlik Türküleri bölümüne almıştır. Bu değişikde de düşmanı esir almanın şaşkınlığı (3.4. a), Bursa’nın işgal altında oluşu ve Bursa’yı almak için Mustafa Kemal’in gösterdiği azim (3.4. b), savaş esnasında verilen şehitlerin bıraktığı derin acılar (3.4. c), savaşın kazanılacağına ve sancak-ı şerifin asılacağına olan inanç (3.4. d, e) dile getirilir. Bu değişikde de Kurtuluş Savaşı öncesinin vatani kurtarmaya dönük inanç, dilek ve temennilerin önce, düşmanın esir alınışının ise sonra olması gerekir. Olayların tarihsel sürece uygun olması için “3.4.a” kıtasının en sonda olması gerekir. Cahit Öztelli metninin bir özelliği de “3.4.a” ve “3.4.e” kıtalarının dışındaki, “3.4.b”, “3.4.c” ve “3.4.d” kıtalarının diğer değişiklerde bulunmamasıdır.

3.5. Ruhi Su türküsü olan değişik

a. *Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak
Uyan uyan Gazi Kemal
Şu feleğin işine bak!*

b. *Kılıcını vurdum taşta
Taş yarıldı baştanbaşa
Uyan da bak Gazi Kemal
Başımıza gelen işe.*

c. *Ankara'nın dardır yolu
Düşman aldı sağı, solu.
Sen gösterdin Paşam bize
Böyle günde doğru yolu.⁸*

Ruhi Su'nun seslendirdiği değişikenin iki kıtasında, Atatürk'ün ölümünden sonra onun eserlerine sahip çıkılmamasından, yapılan devrimlerin yeterince korunmamasından yakınılmakta ve Gazi Kemal'in ebedi uykusundan uyanıp bıraktığı eserlerin acıklı durumunu görüp onları düzeltmesi istenmektedir (3.5 a, b). Nitekim düşmanın sağı solu aldığı, ülkenin işgal edildiği bir ortamda da doğru yolu Mustafa Kemal Paşa, göstermiştir (3.5 c).

3.6. Kurtuluş savaşı sonrasında askerlerin yürüyüş kolunda söylediği değişik

a. *Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak
Düşman yine başkaldırmış
Şu feleğin işine bak*

b. *Ankara'dan uçan kuşlar
Mardin yaylasında kışlar
Biz Yunan'ı esir aldık
Eli süngülü çavuşlar*

c. *Ankara'nın dardır yolu
Düşman aldı sağı solu
Biz Yunan'ı esir aldık
Yetiş Kemal Paşa kolu*

d. *Osmanlıyız Osmanlıyız
Aleminden elvanlıyız*

⁸ <http://www.sarkisozleri.bbs.tr/sarki/8965/ankara-nin-tasina-bak> 22.01.2015.

*Aslan gibi harp ederiz
Biz Osmanlı askeriyiz⁹*

Kurtuluş Savaşı sonrasında, askerlerin yürüyüş kolunda, her kıtanın sonunda, “sol sağ” komutuyla söyledikleri ve Kurtuluş Savaşı gazilerinden Mustafa Özmen’den derlediğimiz bu değişke, savaş kazanmış askerlerin özgüveni ve belirttikleri mili mensubiyet bakımından diğer dikkat çekmektedir.

Bu değişkede, başkaldırmaması, başkaldırmaya cesaret edememesi gereken düşmanın başkaldırmasından doğan şaşkınlık ve hayret (3.6. a), eli süngülü askerlerin Yunan’ı esir alması (3.6. b), sağı solu işgal eden düşmanı yenen askerlerin, zafer mutluluğunu paylaşmak için Baş Komutan Mustafa Kemal Paşa’yı maiyetiyle birlikte yanlarına çağırması (3.6 c.), askerlerin aslan gibi harp eden Osmanlı askeri (3.6 d.) olmaları anlatılır.

4. Değişkeler arasındaki ortak noktalar ve farklar

Altı metnin beşinde “Ankara’nın taşına bak/Gözlerimin yaşına bak” diye başlayan ve Kurtuluş Savaşı yıllarını anlatan, marş olarak da adlandırılabilen Ankara türküsünün birbirinden az çok farklı deşikeleri bulunmaktadır. Deşikeler incelendiğinde şu sonuçlara varılmaktadır:

“Ankara’nın taşına bak / Gözlerimin yaşına bak” dizeleri altı metnin beşinde bulunmaktadır (3.1.c., 3.2.a., 3.3.a. 3.4.a. 3.5.a., 3.6.a.). Bu dizelerin dördünde, göz yaşları düşman esir edildiği için dökülmektedir (3.1.c., 3.2.a., 3.3.a., 3.4.a.). Dörtlüklerden birinde feleğin işine şaşılmakta ve göz yaşı Mustafa Kemal’in ölümünden sonraki yıllardaki olumsuz gelişmeler için dökülmekte (3.5.a) diğesinde ise göz yaşları düşmanın başkaldırmasıyla ilgilidir (3.6.a.). Kurtuluş Savaşı sonrasında, yolları taşlı bir Anadolu kasabası olan Ankara’daki ulusal güçlerin düşmanı esir alınması dolayısıyla, sevinç gözyaşları dökülmektedir

Mustafa Kemal, ülkeyi kurtarması için çağırılır. Anadolu kan ağlamaktadır, ülkenin içinde bulunduğu durum dolayısıyla Mustafa Kemal’in içi de kan ağlamaktadır, ancak, işgal altındaki Bursa’yı ve vatanın işgal edilen diğey yerlerini kurtarmak için yemin etmiştir (3.1.a; 3.2. b., 3.3.b., 3.4.b.).

Ordu, Ankara’da toplanmıştır, her taraf askerler ve asker çadırlarıyla doludur (3.1.a, b; 3.2.b.; 3.3.b., c.; 3.4.e.). Ayrıca ülkenin sınırları çizilmiştir ve vatan kan ağlayan Anadolu’dur (3.1.a., 3.2.b.,3.3.b.).

Kurtuluş Savaşı öncesindeki dikkat çeken beklentilerden biri de, deşikelerden birinde dile getirilen Kurtuluş Savaşı’nın olacağı, galip gelineceği ve sancak-ı şerifin asılacağı düşüncesidir. Bu değişkede yeşil bayrakla yani sancak-ı şerif ile İslami kimlik öne çıkarılmıştır. (3.4. d).

Deşikelerin birinde, diğeylerinden farklı olarak, Gazi Kemal’in ölümünden sonra, bize bıraktığı cumhuriyete ve devrimlere yeterince sahip çıkılmadığı, Gazi Paşa’nın yolundan sapıldığı, dolayısıyla ülkenin iyi durumda olmadığı dile getirilmekte, Gazi Kemal’in gözlerini açıp ülkenin hâlini görmesi, Kurtuluş Savaşı’ndaki gibi bize doğru yolu göstermesi istenmektedir (3.5.a., b.). Mustafa Kemal’i eserlerine sahip çıkması için ebedi uykusundan uyanmaya davet edilen bu metnin Mustafa Kemal’in ölümünden sonraya uyarlandığı açıktır.

⁹ Kaynak kişi: Hatay Erzin nüfusuna kayıtlı Mustafa Özmen (1900-1989). (Kurtuluş Savaşı’nda, Afyon’dan Ayvalık’a kadar düşmanı takiben yürüyen, esir alınan binlerce düşman askerinin “Maşallah, maşallah, Türkiye çok, Mustafa Kemal çok.” diyerek gıptayla baktığı Mustafa Kemal’in askerlerinden İstiklal Harbi gazisi, kırmızı şeritli İstiklal Harbi Madalyası sahibi Dörtüollü Hasan Oğlu Mustafa).

Cahit Öztelli'nin tespit ettiği metindeki üç dördlük, diğer değişmelerde bulunmamaktadır (3.4.b., c., d.).

Bizim derlediğimiz metindeki dördüncü kıta da (3.6.d.) diğer metinlerde bulunmamaktadır. Ayrıca, derlediğimiz değişkede diğerlerinden farklı olarak düşmanın “Yunan” olduğu belirtilmektedir.

5. SONUÇ

Değişmelerin tümünde, Kurtuluş Savaşı'nın simge kenti Ankara'dır. Anadolu, kan ağlamaktadır. Mustafa Kemal, metinlerin bir kısmında vatani kurtarması için çağrılırken, bir kısmında zafer mutluluğunu paylaşmak için çağrılır. Düşmanın başkaldırmasına şaşılmakta, o umutsuz günlerde düşmanı yenmiş olmanın sevinçle karışık şaşkınlığı dile getirilmektedir. Görebildiğimiz kadariyle, derlediğimiz değişkedeki, “Türk ordusu karşısında / Zalim düşman kaçıyordu” cümlesindeki “Türk” sözü bir yana bırakılırsa (3.6.d.), diğer değişmelerde Türk milleti, Türk milletine mensubiyet söz konusu edilmez. Bizim derlediğimiz Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra savaşı kazanan askerlerin söylediği değişkede ise, millet değil devlet mensubiyeti dile getirilir (3.4 d). Askerler, aslan gibi harp eden Osmanlı askeridir. Metin, diğerlerinden farklı olarak, o günün siyasi ortamı ile toplum anlayışını anlatması bakımından da dikkat çekicidir (3.6.d.). 1922-1923 yıllarında, Mustafa Kemal'in askerleri, yürüyüş kolunda, kendilerini “Türk” ve “Türk askeri” olarak değil “Osmanlı”, “maharetli Osmanlı askeri” olarak tanımlamaktadır. Bu durum, “Türk” kimliğinin ve “Türklük” kavramının daha çok Cumhuriyet döneminde inşa edildiğini gösteren dikkat çekici delillerden biri olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

Öztelli, Cahit (2002). *Evlerinin Önü Türküler*. İstanbul: Özgür Yayınları.

<http://sendeyim.com/turku-sozleri/ankara-yoresi-turku-sozleri/ankaranin-tasina-bak-1-turku-sozu> 22.01.2015

<http://www.adanahilal.com/ankaranin-tasina-bak-marsinin-hikayesi.html> 24.01.2015.

<http://www.egitimhane.com/ankaranin-tasina-bak-sarkisi-d86041.html> 24.01.2015.

<http://www.sarkisozleri.bbs.tr/sarki/8965/ankara-nin-tasina-bak> 22.01.2015.

<http://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=8492> 24.01.2015.

<https://www.youtube.com/watch?v=e5Hr0iRTYWc> 08.04.2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=znKQws2vIJw> 08.04.2017.

Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında IV: *Emdi* ‘Şimdi’ Üzerine

Erdem UÇAR¹

ÖZET

Eski Türkçenin bütün dönemlerinde ve birçok metninde görülen ‘şimdi’ anlamındaki *amti*, *Kutadgu Bilig* neşrinde ince sıradan *emdi* şeklinde okunmuştur. *Kutadgu Bilig* dizinine göre, KB neşrinde *emdi* toplam 304 kez geçmektedir. *Kutadgu Bilig*’in Arap harfli Kahire ve Fergana yazmalarında kelimenin imlâsı *AMDY* (elif+mim+dal+ye) şeklindedir. Kelimenin *Kutadgu Bilig* ve *Dīvānu Lugāti’t-Türk* neşrindeki okunuşu tekrar değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Kutadgu Bilig*, *emdi*, *amti*, *amdi*, *Dīvānu Lugāti’t-Türk*.

About a Word in the Index of *Qutad̡u Bilig* IV: On the *Ämdi* ‘Now’

ABSTRACT

In all periods and in many texts of the Old Turkic, the meaning ‘now’ *amti* was transcribed as *ämdi* in the edition of *Qutad̡u Bilig*. According to the *Qutad̡u Bilig*’s index, the total number of *ämdi* is 304 times. *Qutad̡u Bilig*’s Cairo and Fergana manuscripts in Arabic script are spelled as *AMDY* (aleph+mim+dal+ya). The word should be re-evaluated in the editions of *Qutad̡u Bilig* and *Dīvānu Luyāti’t-Türk*.

Key Words: *Qutad̡u Bilig*, *ämdi*, *amti*, *amdi*, *Dīvānu Luyāti’t-Türk*.

Eski Türkçenin bütün dönemlerinde ve birçok metninde görülen ‘şimdi’ anlamındaki kelimenin *Kutadgu Bilig* neşrinde ön damak ünlülü (palatal) *emdi* şeklinde okunması dikkatimizi çekmişti. KB dizinine göre (Arat 1979: 146-147), neşirde toplam 304 kez *emdi* geçmektedir ve kelime ‘şimdi’ anlamındadır. KB’nin Arap harfli K ve F yazmalarında kelime *AMDY* (elif+mim+dal+ye) imlâsıyla yazılmıştır. Örneğin, 1603. beyit (= K 75/14, F 125/9); 3939. beyit (= K 231/12, 284/12), vs. Ancak Arap harfli metinlerin imlâsı, kelimedeki ünlünün ön veya arka damak ünlüsü olup olmadığını göstermemektedir.

Eski Uygur yazısında, istisnaları olmakla beraber, kelime başında /a/ ve /e/ ayrımını gözetmek için /a/ çift elifle, /e/ ise tek elifle yazılmıştır. Bu imlâ özelliğine bakılınca, V yazmasında *amti*’nin yazılışı oldukça önemlidir. Uygur harfli V yazmasında KB neşrinde *emdi* şeklinde yer alan kelimenin başındaki ünlüsünün birçok yerde çift *elif* ile *amti* [’mt̡y] ve *amdi* [’md̡y] şeklinde yazıldığı görülmektedir. Örneğin, 4030. beyit (115/29), 4159. beyit (119/27), 4160. beyit (119/28), vs. Ayrıca, Uygur harfli yazmada kelimenin *te*’li yazımı da dikkat çekicidir. Ancak kelimenin bazen tek elifle *’mt̡y* şeklindeki yazımına da rastlanıyor: 12/8, 22/1, 52/20, 65/2, vs. Tek *elif* ile yazım, kelimenin *emti* şeklinde okunacağını kesin olarak göstermez, zira Uygur imlâsında kelime başındaki /a/ bazen tek elifle de gösterilebilmektedir. Diğer taraftan, kelimenin V’de *te*’li yazımı da çok önemli değildir, zira İslâmî dönem Uygur yazısında *te* harfi /d/ karşılığında da olabilmektedir.

¹ Doç. Dr. merdemu@gmail.com

Runik harfli metinlerde *amti* kelimesi geçmektedir: (*a*)*mti*. Kelimedeki /t/ arka damak ünlüleriyle birlikte kullanılan /t/ olduğu için Runik metinlerdeki *amti*'nin okunuşunda şüphe bulunmaz. Uygur harfli metinlerde kelimenin imlâsına bakıldığında, *amti*'nin umumiyetle tek *elif* ile, kimi zaman çift *elif* ile yazıldığı görülmektedir. Ayrıca Mani yazısında da çift *elif* ile yazıma rastlanmaktadır. Eski Uygurcada kelimenin muhtelif yazı sistemlerindeki imlâsı için bk. Röhrborn 2015: 136. Uygur yazısında /a/'nın tek *elif* ile gösterimi genellikle kendisinden sonra çift ünsüz olduğu zaman gerçekleşmektedir: *alp* ['lp], *arslan* ['rsla'n], vs. (Erdal 2004: 42, dip. 61). Bu nedenle *amti*'nin tek *elif* ile yazımı Uygur imlâ geleneği açısından olağandışı bir durum değildir. Eski Uygurcada kelimenin /a/'lı olduğunu gösteren çok daha güçlü bir delil kelimenin arka damak ünlülü eklerle birlikteki kullanımınıdır. Kelime hakkındaki ilk araştırmalardan biri olan Temir 1956'da kelimenin bu kullanımına bakılarak *emti* şeklinde okunamayacağı belirtilmiştir (235-236). Eski Uygurcada kelimenin arka damak ünlülü eklerle kullanımı için bk. *amtkı* 'şimdiki', *amtkıça* 'şimdiye göre', *amtk(i)ya* 'derhal' (Röhrborn 2015: 136-141).

Drevnetyurkskiy Slovar'da *amdi* madde olarak sözlüğe alınmıştır, ama kelimenin okunuşu konusunda sözlükte birkaç alternatif sunulmuştur. Mesela, *Dīvānu Lugāti't-Türk*'deki kayıt *emdi* olarak sözlüğe dâhil edilmiştir, diğer yerlerde kelime *amti* ve *emti* olarak gösterilmiştir (Nadelyayev et al 1969: 41a-b, 172a).

RÄSÄNEN, kelimenin kökünü *em* olarak göstermiştir (1969: 41b).

CLAUSON ise, *amti* maddesinde *amti*, *amdi* ve bunların ince sıradan şekillerini bir arada göstermiş ve KB'de *amdi* okunması gerektiğini belirtmiştir (1972: 156b-157a).

KB neşrinde kelime neden *emdi* şeklinde okunmuş olabilir? Bu konuda ARAT'ın *Atebetü'l-Hakayik*'in Uygur harfli yazması ile Çağatayca tanıkların etkisi altında kaldığı tahmin edilebilir. ARAT, *Atebetü'l-Hakayik*'in neşrinde *emdi*'yi tercih etmişti, zira eserin Uygur harfli yazmasında kelime 'ymty' şeklinde ve Arap harfli kısmında baştaki ünlü *elif+ye* ile yazılmıştı. Krş. Arat 1992: 21 [s. 42], 99 [s. 48]. ARAT, kelime başındaki *elif+ye*'li imlânın ince sırayı göstermiş olabileceğini tahmin etmiş olmalıdır.

Kâşgarî, *amti* kelimesini kaydetmiştir. *Dīvānu Lugāti't-Türk*'ün bazı neşirlerinde *emdi* şeklindeki okunuşa rastlanmaktadır. Krş. Brockelmann 1928: 21; Atalay 1943: 178; Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 637. Kelimenin bizim de katıldığımız doğru yazıçevrimi olan *amdi* için bk. Clauson 1972: 157a ve Dankoff-Kelly 1985: 8. Kâşgarî, Oğuzların *elif*'i *esre*'li söylediğini belirtmektedir (Dankoff-Kelly 1982: 75 [s. 149]). Oğuzların böyle söylemesi kelimenin ince sırada olduğunu göstermez. Kelimenin *esre*'li okunuşundan *imdi*'nin kast edilmiş olması da muhtemeldir. Muhtemelen kelimenin ön damak ünlülü okuma tercihinde Kâşgarî'nin bu Oğuzca kaydı etkili olmuş olmalıdır.

KB'nin hiçbir yazmasında kelimenin ince sıradan ekle beraber kullanımı bulunmaz, bu nedenle KB'de kelimenin ince sıradan okunması için de bir neden gözükmemektedir. Ayrıca yazı sistemlerinin yetersizliği nedeniyle KB'nin hiçbir yazması da *emdi* okunuşu için bize 'kesin' bir delil sunmaz. V yazmasındaki çift *elif* ile yazımı, kesin olmasa da kelimenin /a/'lı okunabileceği noktasında 'küçük' bir delil olabilir.

Eski Türkçedeki *amti~amdi*'nin Orta Türkçe içerisinde yavaş yavaş /d/'li olmaya başladığı ve ince sıraya geçtiği görülmektedir. *Kıyasü'l-Enbiya*'nin muahhar nüshaları olan St. Petersburg (108 v14) ve Londra yazmalarında (233 r14) *imdige~émdige* şekli geçmektedir, ama eserin arkaik unsurlar barındıran Tahran yazmasında *amdıka* (219 r9) şekli vardır (Al-Rabghūzī 2015 I: 604b). Ayrıca, Orta Türkçedeki durumu için krş. *Codex Cumanicus*: *emdi~imdi* (Grønbech 1942: 88); *Senglah*: *émdike* 'till now' (Clauson 1960: 114v/25 [s. 44a], 1972: 157a); *Çağatayca Gülistan Tercümesi*: *émdigeçe* (Berbercan 2013: 28a/5 [s. 125]). Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde kelime *imdi* olarak kaydedilmiştir (Meniški 2000: 417a; Redhouse 1880: 425b).

Tofa Türkçesinde *amdı* hâlen yaşamaktadır ve kelimenin *am* ‘şimdi’ kökü de unutulmamıştır (Schönig 1993: 197). Kelimenin İranî kökenli olduğu görüşü (Hamilton 1998: 161) ise bugün geçerliliğini tamamen yitirmiştir.

Kutadgu Bilig ve *Dîvânu Lugâti't-Türk* neşirlerinde Runik harfli metinlerden itibaren görülmeye başlanan *amti* kelimesinin *emdi* şeklinde okunması için sağlam gerekçe elimizde bulunmamaktadır. Kelimenin ünlülerinin Eski Uygurcada ‘velar’ olduğu birlikte kullanıldığı eklerden açıkça anlaşılmaktadır. Orta Türkçeden itibaren iç seste -t- > -d- şeklindeki düzensiz bir sedalılışma hadisesi görülmektedir. Örneğin, *ant* > *and*, *baltu* > *baldu*, *oltur-* > *oldur-*, vs. Türkçenin ilk yazılı eserlerinden itibaren görülmeye başlanan *amti*'nin da Orta Türkçenin ‘en azından’ başlangıç dönemlerinden itibaren sedalılışarak *amdı* şeklini aldığı söylenebilir. Buna dayanılarak, Eski Türkçedeki diğer eserlerden sesbilgisel bakımdan büyük farklılıklar göstermeyen *Kutadgu Bilig* ve *Dîvânu Lugâti't-Türk* gibi eserlerde de kelimenin *amdı* şeklinde okunması yanlış olmayacaktır. Kelimenin Eski Türkçe döneminde kalın sıradan olduğu konusunda şüphe bulunmaz. Sonuç olarak, KB'nin hiçbir yazması kelimenin *amdı* veya *emdi* şeklinde okunacağı konusunda bize kesin bir delil sunmaz, ama kelimenin Eski Türkçe içerisinde kalın sıradan olduğu kesindir. Buna dayanılarak, *Kutadgu Bilig* ve *Dîvânu Lugâti't-Türk* neşirinde kelimenin kalın sıradan *amdı* şeklinde okunması bize göre daha doğrudur.

KISALTMALAR

bk. = bakınız; F = Yusuf Has Hâcib 2015a; K = Üşenmez-Uçar 2014; KB = Kutadgu Bilig; krş. = karşılaştırınız; V = Yusuf Has Hâcib 2015b.

KAYNAKÇA

- Al-Rabghūzī (2015). *The Stories of the Prophets: Qişaş Al-Anbiyā': an Eastern Turkic Version (Second Editon)*, Edited by H.E. BOESCHOTEN; J. O'KANE, Vol. I: Text Edition; Vol II: Translation, Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I: Metin*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III: İndeks*, İndeksi Neşre Hazırlayanlar: K. ERASLAN, O. F. SERTKAYA, N. YÜCE. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmut Yükneki: Atebetü'l-Hakayık*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1943). *Dîvânu Lugâti't-Türk Dizini (İndeks)*, Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- Berbercan, M. T. (2013). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gülistan-ı Türkî)*, Giriş-Gramer-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkı Basım, Ankara: Hâkim Yayınları.
- Brockelmann, C. (1928). *Mitteltürkischer Wortschatz nach Muḥmūd al-Kāşgarīs Dîwān Luğāt at-Turk*, Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Clauson, Sir G. (1960). *Sanglax: A Persian guide to the Turkish language by Muhammad Mahdī Xān*, Facsimile text with an introduction and indices, London: Luzac.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Dankoff, R.; J. KELLY (1982). *Mahmut el-Kāşgarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dîvān Luğāt at-Türk)*, Edited and Translated with Introduction and Indices by R. DANKOFF in collaboration with J. KELLY, Part I, Harvard: Harvard University Press.

- Dankoff, R.; J. Kelly (1985). *Mahmut el-Kāşzarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīvān Luḡāt at-Türk)*, Edited and Translated with Introduction and Indices by R. DANKOFF in collaboration with J. KELLY, Part III, Harvard: Harvard University Press.
- Ercilasun, A. B.; Z. AKKOYUNLU (2014). *Kāşgarlı Mahmud: Dīvānu Luḡāti't-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: E. J. Brill.
- Grønbech, K. (1942). *Komanisches Wörterbuch: türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen: Einar Munksgaard.
- Halasi-Kun, T. (2000). *The King's Dictionary: The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian, and Mongol*, with introductory essays by P. B. GOLDEN and T. T. ALLSEN, Ed. with notes and commentary by P. B. GOLDEN, Brill: Leiden-Boston-Köln.
- Hamilton, J. R. (1998). *Dunhuang Mağarasında Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması: İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, Çev. V. KÖKEN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Meníski F. a A. (2000). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, von elif bis chy (ح-), Haz. S. STACHOWSKI; M. ÖLMEZ, İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları. (Reprint der Ausgabe, Viennæ Austriæ, 1680)
- Nadelyayev, V. M. et al (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Redhouse, J. W. (1880). *Redhouse's Turkish Dictionary*, in two parts, English and Turkish and Turkish and English, Second Edition, Revised and Enlarged by C. Wells, London: Bernard Quaritch, 15 Piccadilly.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasie, Neubearbeitung, II: Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a-asvık, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Schönig, C. (1993). "Das Tofa, eine neue türkische Schriftsprache in der Sowjetunion", *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge*, 12: 192-202.
- Temir, A. (1956). "Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen II", *Oriens*, 9/2: 233-280
- Üşenmez, E.; E. UÇAR (2014). *İslamî Dönem Türk Edebiyatının ilk Eseri: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib, Kahire Nüshası (Tıpkıbasım)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Yusuf Has Hacib (2015a). *Kutadgu Bilig B Fergana Nüshası (Taşkent Davlat Şarkşünaslik İnstitutı Huzuridegi Abu Rayhan Beruniy Namli Şark Kolyazmaları Merkezi 1809. nr.)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib (2015b). *Kutadgu Bilig A Viyana Nüshası (Wien, ÖNB, Cod. A. F. 13)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARACAOĞLAN'IN MEMLEKETİ TARTIŞMALARI VE BİR MEZAR TAŞI UYDURMASI

Orhan YAVUZ¹

ÖZET

Karacaoğlan XVII. yüzyılda yaşamış bir saz şairidir. Onun memleketi, doğduğu yer, doğum ve ölüm tarihleri hâlen bilim adamlarını uğraştıran konular olarak devam etmektedir. Anadolu'da birçok yer, şairi kendi memleketlisi olarak kabul etmektedirler. İşte bu yerlerden biri de Sarıveliler'dir. Karacaoğlan'ın bir şiirinden yola çıkarak yapılan bu sahiplenme, geçtiğimiz yıllarda, Karacaoğlan'a ait olduğu iddia edilen bir mezar taşı ile tescillenmek istenmiştir. Yapılan ilmî tetkikler sonucunda, söz konusu mezar taşının, bölgede bulunan Osmanlı dönemi bir mezar taşı olduğu, fakat yakın bir tarihte üzerindeki yazılar kazınarak Karacaoğlan'ın mezar taşı gibi gösterilmek istendiği anlaşılmıştır.

Bu çalışmada, Karacaoğlan'ın gerçek memleketinin Çukurova bölgesi olduğu, ona ait olduğu iddia edilen mezar taşının uydurma olduğu, bilim adamlarının görüşlerine yer verilerek ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karacaoğlan, mezar taşı, Sarıveliler, Çukurova, Barçın Yaylası.

HOMETOWN OF KARACAOĞLAN AND A FICTITIOUS TOMBSTONE

ABSTRACT

Karacaoğlan lived in the 17th century is a bard. His hometown, birthplace, date of birth and death still have been continued as scientists tried issues. Many places in Anatolia, they accept the poet as their countryman. This is one of these places is Sarıveliler. In there with a tombstone which it is known that it belongs to subsequently fabricated a fake and religious person on the graves belonging to third party has been put forward non-scientific ideas such as Karacaoğlan is from Sarıveliler.

In this paper has been described by giving also the opinions of scientist that it is fitting with the real hometown of Karacaoğlan, who is from the geography of Çukurova and with alleged to be his gravestone.

Key Words: Karacaoğlan, tombstone, Sarıveliler, Çukurova, Barçın Plateo.

¹ Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. orhanyavuz@selcuk.edu.tr

“ Kozan Dağı ’ndan neslimiz
Arı Türkmendir aslımız
Varsaktır durak yerimiz
Gurbette yâr eğler bizi”

GİRİŞ

Karacaoğlan XVII. yüzyılda yaşamış bir saz şairidir. Araştırmacılar, 1607-1679 yılları arasında yaşadığı hususunda fikir birliğine varmış görülmektedir. Fakat yine de bu bilgi kesinlik kazanmış değildir. Karacaoğlan’ın doğduğu ve yaşadığı zaman gibi, nerede doğduğu, yani nereli olduğu da araştırmacıları düşündüren bir konu olmuştur. Tıpkı Nasrettin Hoca, Yunus Emre, Âşık Ömer ve Ashab-ı Kehf’te olduğu gibi, birçok yerleşim yeri, il, ilçe ve köyler Karacaoğlan’ının kendi memleketinden olduğunu ileri sürmektedir. Bu hususta şimdiye kadar ortaya atılan iddialar, Karacaoğlan’ın şiirlerinden hareketle yapılan değerlendirmelerdir.

Türk edebiyatı tarihçilerinden sahanın uzmanı, değerli bilim adamı Ord. Prof. M. Fuad Köprülü Karacaoğlan’ın memleketi ve nereli olduğu hususunda şöyle demektedir:

“ ... İşte rivayetlerin bu kararsızlığı ve müsbet bir vesikanın elde bulunmaması sebebiyle, şâirimizin doğduğu yeri tesbitten vazgeçmek icab ediyor. Fakat buna mukabil, bir taraftan yerli an’aneler, diğer taraftan ona isnat edilen manzûmelerde sık sık geçen ve şâirimizin içinde yaşadığı tabii ve içtimaî muhiti gösteren kayıtlar, tasvirler, mecazlar, onun herhâlde Anadolu’nun göçebe aşiret an’anelerine yabancı olmayan ve Arap çölleriyle de münasebeti bulunan cenup vilâyetlerinde yetişmiş olduğunu açıktan açığa meydana koymaktadır: Maraş, Elbistan, Ayıntap, İçel, Beylan, Münbüç, Göksun Deresi, Gâvur Dağı, Gündes Ovası, Afşar köyleri ve yine bu sâhalara âid daha birçok isimler buna açık bir delildir.” (Köprülü 1962: 320).

Buradan anlaşıldığına göre Karacaoğlan’ın memleketi ve doğup büyüdüğü yer, İçel’den başlamak üzere Antep ve Maraş arasındaki coğrafya olmalıdır.

1920’li yılların sonlarında güney illerimizi, köyleri ve obaları dolaşan Ali Rıza Yalman (Yalkın)’ın 02. 09. 1928 tarihinde Karacaoğlan’ın Yurdunda Gökçeli başlığı altında ve hatırat mahiyetinde kaleme aldığı yazısı aynen şu şekildedir:

“Feke’den sabahleyin erkence çıktım. Büyük bir neşe ile çam ormanları arasında Karacaoğlan’a âit bazı parçaları mırıldanarak yoluma devam ediyorum.

Göğce idi benim yerim durağım
Evvel yakın idim şimdi ırağım
Feke beni nazlı yardan ayırdı

Genç çam ormanları arasında yeşil ve tabii bir şemsiyenin altında devam eden yolumda ağaçsız yer yok. Gök görünmüyor, misk gibi çam kokusu ile emdiğim temiz hava beni kendimden geçiriyor.

Göğce’den çıktım çocuktum
Feke’ye geldim ayıktım
Kozan’da sıcaktan bayıktım
Dön Karacaoğlan obana

Bu köy halkının güzelleri meşhurdur, burada çatma kaşlar, penbe yanaklar, beyaz vücutlar gerçekten bölgeye birkaç Karacaoğlan bağlayacak özelliktedir.” (Yalman 1977: 179-180).

“Göğce Feke’nin beş saat güney batısında, güneye bakan Göğlü tepesi üstünde yirmi evli bir köydür. ...

Doğruca Karacaoğlan’ın soyundan olduğu söylenen Çingircilerin evine misafir indim. ...” (Yalman 1977: 178).

Bu araştırmacıya göre Karacaoğlan Feke'ye bağlı, Feke'nin güneybatısında bulunan Göğce köyündendir ve burada onun soyundan olduğu söylenen Çingirciler sülalesi ikâmet etmektedir. Feke ilçesi de tarihte olduğu gibi, bugün de Adana'ya bağlı, Adana'nın kuzeydoğusunda bir ilçedir.

Bir başka araştırmacı Müjgan Cumbur da saz şairi Karacaoğlan'ın memleketi konusunda şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Karacaoğlan'ın yaşadığı devir kadar doğduğu yer üzerinde de çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Doğu Anadolu, bilhassa güney ve güneydoğu Anadolu'da değil şehirler, köyler ve kasabalar dahi onu paylaşmamaktadırlar. Çeşitli halk söylentileri, Karacaoğlan'ın veya onun olduğu söylenen bazı şiiirlerde doğum yeri sayılabilecek türlü yer adları geçmektedir. Bunlar içerisinde en çok üzerinde durulanı Kozan Dağı civarındaki Bahçe ilçesinin Varsak köyüdür. ...” (Cumbur 2001: 11).

Ayrıca Karacaoğlan'ın;

*Kozan Dağı'ndan neslimiz
Arı Türkmendir aslımız
Varsaktır durak yerimiz
Gurbette yâr eğler bizi* (Cumbur 2001: 12)

şeklindeki dörtlüğü onun, Cumbur'un yukarıda bahsettiği Kozan Dağı civarındaki Varsak Köyü'nden olduğunu doğrular mahiyettedir.

Müjgan Cumbur ayrıca;

“Bir başka söylentiye göre Adana'ya bağlı Feke ilçesinin Gökçe köyündendir. Bu söylentiye dahil olarak şu iki parça gösterilmektedir deyip:

*Gögçe idi benim yerim durağım,
Evvel yakın idim, şimdi trağım.
Feke beni nazlı yardan ayırdı.*

*Gögçe'den çıktım çocuktum.
Feke'ye geldim ayıktım,
Kozan'd'ısıcaktan bayıktım,
Dön Karacaoğlan obana.”* (Cumbur 2001: 12)

örneklerini vererek Ali Rıza Yalman'ın, Karacaoğlan'ın Feke'nin Göğce köyünden olduğuna dair görüşüne de işaret etmektedir.

Türk Halk Edebiyatı sahasında çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. İsmail GÖRKEM ve çalışma arkadaşı Ozan TÜLÜCE de;

“Osmanlı-Türk coğrafyasındaki Karacaoğlan'ın XVII. yüzyılda yaşadığı rivayet edilen 'asıl' Karacaoğlan olduğu, bu coğrafyada 450-500 yıldır bu saz şairinin (Çukurovalı Karacaoğlan) oluşturduğu bir 'maya'nın “Karacaoğlan geleneği”nin kökleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu iddiamızı İlhan Başgöz'ün aşağıya aldığımız cümleleri güzel bir biçimde açıklamaktadır.” diyerek, İlhan Başgöz'den aldıkları cümlelerden biri olan;

“Karacaoğlan güney illerimizde, Toroslar, Gâvur Dağları, Çukurova ve Akdeniz kıyılarında yaşayan konar-göçer Türkmen aşiretleri arasında mayalanmış...” (Görkem-Tülüce 2008: 26) şeklindeki ifadelerinden de, Karacaoğlan'ın memleketi olarak daha çok Çukurova ve doğusunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Selçuk Üniversitesi'nde, Müjgan Cumbur'un "Karacaoğlan – Şiirler" adlı eseri temel alınarak yapılan bir lisansüstü çalışmada, Karacaoğlan'ın şiirlerinde geçen yer isimleri de taranarak bu yerlerin hangi coğrafyada oldukları tespit edilmiştir (Haylaz 2011: 21-31).

Bu araştırmaya göre, Karacaoğlan'ın şiirlerinde tespit edilen 158 yer ismi vardır. Bu yer isimlerinden 68'i Çukurova - Antep - Maraş üçgeni içerisinde yer almaktadır. Karacaoğlan'ın şiirlerinde karşılaşılan yer isimlerinin 56'sı, günümüzde Çukurova Bölgesi'ne yakın olan Niğde, Kayseri, Sivas, Diyarbakır, Mardin, Urfa sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu yer isimlerinden 34'ü ise, bugün Türkiye dışındaki yerler olup Şam, Halep gibi isimlerdir ki bunlar da Karacaoğlan'ın gerçek memleketine yakın olan şehirlerdir. Bu yer isimlerinden Karacaoğlan coğrafyasında bulunanlar alfabetik sırasıyla şöyledir:

Adana, Ahır Dağı, Akça Deniz, Akdağ, Aksu, Antep, Araban, Arkık, Aynanoz Gölü, Bakıda, Balıksuyu, Bayra, Belen, Bertiz, Başdeli, Beyler Çınarı, Ceyhan Suyu, Çalpayız Gölü, Çamurlu, Çukurova, Dedebe, Düldül, Eğrikol, Elbistan, Emirler, Engizek, Ergene Köyü, Gâvur Dağı, Gedik, Göğdeli, Göksun, Gündüzlü, Hacıman İli, Haçın, İlbeği, Kabaktepe, Kalbur, Karadağ, Kargıcak, Kefendiz, Kemnun Gediği, Kılcan, Kırıkhan, Kırım, Kızılöz, Konur Dağı, Kozan, Maraş, Melek Köyü, Menevşe Yaylası, Meryemşil Beli, Nafak, Öğrek, Payas, Rasaf, Reyhan, Sacur Suyu, Samantı Irmağı, Sargın, Sincan, Suboğazı Köyü, Tatar Deresi, Tekir, Tevcik, Tıdık Deresi, Tilbaş, Yavşanlı.

M. Fatih Sansar'ın, Çukurova bölgesindeki Türkmen aşiretlerinin iskânı hakkında yaptığı bir çalışmada, Osmanlı arşivlerinden bularak yayınladığı bir belge, Karacaoğlan'ın nereli olduğunu dair tartışmaları sonlandıracak niteliktedir. Haruniye'de (Düziçi) hangi köye kaç hane nüfus iskan edildiğini gösteren 1876 tarihli bu belgede, "Karacaoğlan nam mahalde Şahinoğlu karyesi" ifadesi geçmektedir. (Sansar 2006: s. 92), Nitekim Haruniye'de bugün hâlâ bu köy, Karacaoğlan Farsağı ismiyle varlığını devam ettirmektedir. Belgede geçen bu ifadenin önemi, ilk defa Karacaoğlan adının Osmanlı belgelerinde yer alması, başka bir deyişle Karacaoğlan'ın Çukurovalı ve kuvvetle muhtemel Haruniye Farsaklarından olduğunun belgelenmesidir. Aynı şekilde Haruniye Farsakları'nın yaylalarında, Karacaoğlan'a atfedilen bir mezar yeri bulunmaktadır.

Gerek bilim insanlarının çalışmaları ve gerekse Karacaoğlan'ın şiirlerinde açıkça görüldüğü gibi, kendisi Farsak (Varsak) Türkmenlerinden olup, Çukurova'da doğmuş ve hayatının büyük bir kısmı bu bölgede konar-göçer aşiret hayatı içerisinde geçmiştir. Çukurova'da ise Farsak Türkmenleri Tarsus-Kozan-Feke- Haruniye (Düziçi) hattında yaşamaktadır. Karacaoğlan'ın doğduğu yeri bu hat üzerinde aramak, M. Fatih Sansar'ın yayınladığı belgeden yola çıkılırsa da, Haruniye (Düziçi) Karacaoğlan Farsağı'ndan olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Karacaoğlan'a Ait Olduğu İddia Edilen Mezar Taşı

2014 yılında, Karaman iline bağlı Sarıveliler ilçesinde, bir caminin restorasyonu için yapılan kazı çalışmasında bir mezar taşı bulunduğu, bu mezar taşının üzerinde de "Karacaoğlanın ruhuna fatiha" yazısı olduğu haberleri, yerel ve ulusal basında yer almıştır. Bu gelişme üzerine Sarıveliler Kaymakamlığı ve Sarıveliler Belediyesi öncülüğünde, söz konusu mezar taşının incelenmesi ve Karacaoğlan'a ait olduğunun tescillenmesi amacıyla bir ilim heyeti ilçeye davet edilmiştir. Prof. Dr. Mikail Bayram, Prof. Dr. Ahmet Çaycı, Prof. Dr. Mehmet Akgül, Prof. Dr. Orhan Yavuz, Doç. Dr. Osman Doğanay ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gedik'ten oluşan heyet, Sarıveliler'e gelerek incelemelerde bulunmuşlardır. Mezar taşı ve bulunduğu yer gezilip görüldükten ve yapılan tetkiklerden sonra, bilim adamları, söz konusu mezar taşı üzerine görüş ve düşüncelerini, etraflı bir şekilde davetli misafirlere ve orada bulunanlara sözlü olarak ifade etmişlerdir. Fakat ilim heyetinin görüşleri ve raporları, aradan geçen bunca zamana rağmen, yayınlanmamıştır. İlim heyetinin görüşlerini derleyerek rapor halinde yayınlanması Prof. Dr.

Mehmet Akgül sorumluluğunda olmasına rağmen, rapor yayınlanmamış ve bilim dünyasıyla paylaşılmamıştır.

Bunun üzerine yukarıda isimleri geçen bilim adamlarının, Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşı hakkındaki görüşleri, tekrar kendilerinden alınarak ilim âleminin bilgisine sunulmuştur.

Sarıveliler'e davet edilen tarihçi emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Mikail Bayram'ın, Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşı hakkında, kendi el yazısıyla paylaştığı görüşü aşağıdadır.

Bundan iki seneye kadar önceyd. Kahire'de
Fakültesinden arkadaşlar bana telefon ederek
Sarıvelilere gitmek istediklerini, Orada Karaca-
oğlanın mezar taşı keşfedildiğini, bu mezar
kitabesini okumak ve incelemek için bana
ihtiyaçları bulunduğunu söylediler. Bende
kabul ettim. Karşılaştırılan ^{Sarıveliler'e} gün ^{gittik}. Kayma-
kam, Belediye Başkanı ile birlikte ve kalabalık
bir halk topluluğu ile birlikte söz edilen mezar
taşını görmeğe çıktık. Bu mezar kitabesini
görür görmez bunun uydurma olduğunu
söyledim, çünkü çok belli idi. Eski yazı bil-
meyen birinin, yazısız bir mezar taşına
resmek suretiyle bu taşın ^{kitabe} göntünaya çalış-
mış. olduğu gayet belliydi.

Bundan sonra bir salona geçtik orada
iki cönk elime tutuşturdular. Bu cönkleri
bir saat içinde inceledim. Bunlardan biri
Sarıveliler'de derlenmiş Karacaoğlan'ın
şirlerini muhtevi idi. İkiyüz yıl kadar

önce derlenmiş idi. Toplandığımız salon-
da yaptığımız konuşmada bu cöngre ot/da
bulunarak Karaca oğlanın bu yörede yasa-
mış, germiş, dolanmış olduğu, yapmacek
yollara baş vurmanın yanlış bir yol olduğu-
nu söyledim. Karaca oğlanından bir şiir
okuyarak sözlerime son verdim.

02.01.2016

Prof. Dr. Mikail Bayram

Prof. Dr. Mikail Bayram'ın malum mezar taşı ve kitabesi hakkındaki görüş ve düşüncelerini maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu mezar taşını görür görmez uydurma olduğunu anladım ve söyledim.
2. Eski yazı bilmeyen birinin, yazısız bir mezar taşına resmetmek suretiyle bu taşta kitabe yontmaya çalışmış olduğu gayet açık ve bellidir.
3. Karacaoğlan bu yöreye de gelmiş, buralarda gezmiş ve dolaşmıştır.
4. Bu şekilde uydurma ve yapmacık yollara başvurmak yanlış bir yoldur.

Sarıveliler'e davet edilen, Prof. Dr. Ahmet Çaycı ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gedik'in ilgili mezar taşı üzerine düşünceleri ve tespitleri de şu şekildedir:

“Karacaoğlan'a nisbet edilen mezar taşıyla ilgili olarak 20.06.2014 tarihinde yapılan inceleme neticesinde aynı gün ilgili ve yetkililerle de paylaştığımız tespit ve değerlendirmelerimiz aşağıdaki gibidir:

Kavuklu bir mezar taşının gövdesinde kare formlu bir çerçeve içinde, kabartma tarzında dört satır olarak hakkedilmiş “1. Karaca 2. oğlanın 3. rûhuna 4. Fâtiha” ibarelerinin okunduğu Arap harfli Türkçe bir kitabe görülmektedir.

Aslında hat sanatı bakımından yazının incelemeye değer bir yanı yoktur. Oldukça basit ve ibtidâî karakterde yazılmış cim, hâ, he, lâm-elif gibi harflerde ve bunların bitişme kurallarında -ne nesih, ne sülüs, ne rik'a- bilinen hat nevelerinden herhangi birinin kaidelerine uymayan uygulamalar görülmektedir. Özellikle son satırdaki “Fâtiha” ibaresinde “te” harfinin “hâ” harfiyle bitişme şekline bakıldığında bu daha iyi anlaşılacaktır. Burada ancak bilgisayar hattında görebileceğimiz bir bitişme şeklinden söz edilebilir.

Dolayısıyla, yazı sanatından anlamayan mahallî bir taş ustası tarafından ele alındığı anlaşılan kitabe, yöredeki benzer ve diğer mezar taşı kitabeleriyle karşılaştırıldığında özellikle yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı, Karacaoğlan'ın yaşadığı Osmanlı devrine tarihlenebilecek orijinal bir özellik taşımamaktadır. Kitabenin Cumhuriyet devrinde, muhtemelen son on beş yirmi yıl içerisinde hakkedilmiş olduğu söylenebilir.

Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI – Yrd. Doç. Dr. Ahmet GEDİK

N. Erbakan Üniv. Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi - Kastamonu Üniv. İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ahmet Çaycı ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gedik'in Sarıveliler'de Karacaoğlan'a nispet edilen mezar taşı üzerinde yapmış oldukları inceleme sonucunda tespit ettikleri ortak değerlendirmelerini şu şekilde sıralamak gerekir:

1. Burada kavuklu bir mezar taşının gövdesine kare formlu bir çerçeve içinde, kabartma tarzında dört satır olarak hakkedilmiş [= kazanmış] her kelimesi ayrı bir satır olmak üzere 1. Karaca 2. oğlanın 3. rûhuna 4. fâtiha ibarelerinin okunduğu Arap harfli Türkçe bir kitabe görülmektedir.

2. Hat sanatı açısından mezar taşındaki yazının incelemeye değer bir yanı bulunmamaktadır.

3. Söz konusu taştaki yazı, oldukça basit karakterde yazılmış, harflerin bitişmelerinde Türk-İslâm hat sanatı yazı türlerine uymayan uygulamalar içeren bir yazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum harflerin bitişme şekillerinde ve bilhassa son satır olan “Fâtiha” ibaresinde “te” harfinin “ha” harfi ile bitişme şeklinde açıkça görülmektedir.

4. Bu yazı, yazı sanatından anlamayan mahallî bir taş ustası tarafından kazanmıştır.

5. Söz konusu mezar taşındaki yazı, Karacaoğlan'ın yaşadığı Osmanlı dönemine tarihlenebilecek orijinal bir özellik taşımamaktadır.

6. Mezar taşındaki kitabenin Cumhuriyet devrinde, muhtemelen son on beş yirmi yıl içerisinde kazındığı anlaşılmaktadır.

İnceleme heyeti içerisinde yer alan Arkeolog Doç. Dr. Osman Doğanay'ın, Sarıveliler'deki Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşı ile ilgili olarak hazırladığı raporu ise aşağıdaki gibidir:

“SARIVELİLER MEZAR TAŞIYLA İLGİLİ ARKEOLOJİK RAPOR

Problemler:

- 1. Mezar taşının biçimsel özellikleri*
- 2. Mezar taşı üzerindeki yazıtlı panel*
- 3. Mezar taşının genel yüzey dokusu ve paneldeki yüzey dokusu özellikleri*
- 4. Panel içerisindeki yazıtın harf karakterleri ve bağlanma özellikleri*
- 5. Mezar taşıyla ilgili daha önceki görsel malzemelerin varlığı*
- 6. Karacaoğlan'ın Sarıveliler'de yaşadığını iddia eden fanatik kişilerin varlığı*
- 7. İddia sahiplerinin arkeometrik yöntemlerin uygulanmasına uzak durması*

Arkeolojik araştırma teknikleri bakımından bir eser tanımlanırken, envanteri ve tarihlendirilmesi yapılırken temel bazı yöntemlerin sırasıyla izlenmesi gerekmektedir. Her arkeolojik eser için aşağıdaki tanımlama ve tarihlendirme kriterlerinden en az biri göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar:

Tanımlama kriterleri:

- 1. Eserin adı*
- 2. Yapıldığı malzeme*
- 3. Formu ve biçimi*
- 4. Üslup ya da biçem*
- 5. Benzerleri (malzeme, form ve üslup yönünden)*

Tarihlendirme kriterleri:

- 1. Yazı karakterleri*
- 2. Stil kritik*
- 3. Tarihi bilinen benzerleri*
- 4. Konteks malzemesi*
- 5. Antropolojik bulgular*

Arkeometrik yöntemler

Tanımlama kriterleri açısından Sarıveliler Mezar Taşı'na ilk bakışta “Mezar Taşı” denebilmektedir. Mezar taşı, büyük oranda kil katkılı yerel taştan mamuldür. Sarıveliler civarındaki tarım arazilerinde yoğun olarak görülen, eski köy evlerinin bilhassa köşelerinde köşe taşı olarak sıklıkla tercih edilen taşların aynı zamanda mezar taşı imalatında da tercih edildiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Sarıveliler Mezar Taşı ile aynı özelliklere sahip taşları yöredeki birçok mezarlıkta görmek mümkündür.

Mezar taşı alışlagelen örneklerinde olduğu gibi dikey dikdörtgen formudur. Bu özelliği ile de arkeolojik literatürdeki "Mezar Steli" tanımına da uygundur. Mezar taşının bu formu bir yere dikilmesine de müsait olduğundan bazen stel yerine dikili taş da denmektedir. Mezar için dikildiğini belirleyen ise yazıt ve süsleme gibi diğer özellikleridir. Bunların yatay formu olanlarına ise arkeolojik literatürde genellikle mezar taşı denilmektedir. Bu adlandırmalar Sarıveliler Mezar Steli ya da Mezar Taşı'nın kimi problemleri için çok da önem arz etmez.

Asıl önemli olan ise burada olduğu gibi mezar taşının üslubu ya da biçimidir. Eserin ana hatlarıyla yapılış özellikleri, esere ait belirgin özellikler üslup kavramı içerisinde değerlendirilebilir. Sarıveliler Mezar Taşı ise üslup özellikleri bakımından Türk-İslam Sanatı'nda alışlagelen önemli bir yere sahiptir. Keskin kenarlı bir yüzeyden yuvarlak şekilli tepe noktası ve buraya geçiş özellikleri bakımından taşralı karakter gösterse de mezar taşının dinî kişiliği ön plânda bir şahsiyete ait olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Anadolu genelinde merkez niteliğindeki Türk-İslam Dönemi mezarlıklarında kimi mermer mezar taşlarında bu formun daha kaliteli örneklerine rastlanmaktadır.

Gerek malzemesi, gerek biçimi ve gerekse de üslup özellikleri bakımından Sarıveliler Mezar Taşı'nın benzerlerine Sarıveliler çevresindeki bütün mezarlıklarda rastlamak mümkündür. Bu yüzden mezar taşının yakınlardaki bir mezarlıktan getirildiği söylenebilir.

Sarıveliler Mezar Taşı'nın problemlerini çözme noktasında tarihlendirme kriterleri büyük önem taşımaktadır. Mezar taşının yazıtlı olması bu noktada önem arz etmektedir. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi form ve üslup bakımından bölgede çok sayıda benzeri olmasına rağmen mezar taşı üzerindeki yazıt, diğer benzerlerindeki yazıtla zıt karakter özellikleri göstermektedir. Yazıt karakterlerinin diğer örneklerine benzememesi dışında yazıt ifadelerindeki formel yapı da diğer benzer örnekleriyle örtüşmemektedir. Dolayısıyla yazıtın taş üzerine çok sonraları kazındığı net olarak anlaşılmaktadır. Bu durumu yazıtlı alanda da görüyoruz. Öyle ki sonradan kazındığı anlaşılan yazıtı içine alan derin paneldeki taş dokusunun diğer yüzeylerden yeni olması, üzerinde patina izleri taşınmaması bazı kuşkuları da beraberinde getirmektedir. Anlaşılan, daha önce bir müderris, hoca ya da dinî kişiliği olan bir şahsa ait mezar taşı çok sonraları başka bir kişinin mezar taşı olarak da ikinci kez kullanılmış. Bu kullanım dönemi ile ilgili kesin tarihlenmeyi yazıtın uzmanları yapabilecektir.

Bu tür mezar taşlarının stil kritik yoluyla dar bir tarih aralığında tarihlendirilmesi oldukça güçtür. Ancak Türk-İslam dönemi mezar taşlarındaki ifadelerin formel yapısı içerisinde tarihlerin de yer aldığını biliyoruz. Sarıveliler Mezar Taşı'nda bir tarihin olmaması da ayrı problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezar taşının biçimi ve başlık düzenlemesi Osmanlı'nın belli bir döneminde din adamları tarafından tercih edilen mezar taşı stilidir. Yazıt ise oldukça yakın bir tarihe işaret etmektedir. Ayrıca bu tür mezar taşlarında yazıtlı alanın pano içine alındığı örnekler yoktur. Tarihi de yazıt olarak kazınan benzer örneklerinden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Dolayısıyla Sarıveliler Mezar Taşı stil özellikleri açısından da çelişkiler göstermektedir.

Sarıveliler Mezar Taşı'nın yetkililer tarafından getirildiği yeri kesin olarak bilemiyoruz. Ancak, getirildiği söylenen mezarlıkta çok önceleri çekilen fotoğraflara baktığımızda söz konusu mezar taşıyla birebir örtüşen ve yakınlarında başka mezar taşlarının da dikili olduğu bir mezar kompleksi görmekteyiz. Bu yapı içerisindeki mezar taşlarının her yönden bir bütünlük gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Sarıveliler Mezar Taşı da elde bulunan önceki görüntülerinden birlikte olduğu diğer mezar taşlarıyla uyum içindedir.

Arkeolojik yöntemlerin yetersiz kaldığı durumlarda arkeolojik objelerinden tarihlendirilmesinde çok daha ileri teknolojik yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler büyük oranda doğru sonuçlar sağlamaktadır. Sarıveliler Mezar Taşı'nın bulunduğu yerde izinler alınarak yapılacak yasal kazı çalışmalarında elde edilecek kemik vb. kalıntılar en

azından mezar sahibinin kadın veya erkek olduğuna ilişkin kesin bir sonuç verecektir. Erkek olması durumunda ise fiziksel ve kimyasal analizlerin kullanıldığı arkeometrik yöntemlerle mezardan sağlanan kemiklerin sahibinin hangi yıllarda yaşadığı, kaç yıl yaşadığı, neler yiyip içtiği, hayatta iken ne işle meşgul olduğu gibi merak edilen bütün bilgilere günümüz teknolojik imkanları ile ulaşılabilir. Ancak pahalı ve zahmetli bu iş ve işlemlerden önce yukarıdaki kriterler doğrultusunda bir arkeolojik eserin değerlendirilmesi ve kimliklendirilmesi tercih edilmektedir. Arkeolojik yöntemlerin tatminkâr olmadığı durumlarda arkeometrik yöntemlere geçilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Yukarıda ana hatları ile ifade edilen sebeplerden dolayı Sarıveliler Mezar Taşı'nın Karacaoğlan'a ait olamayacağını arkeolojik tetkikler sonucu kesin olarak söyleyebiliriz. Mezar taşının form olarak Osmanlı'nın bir döneminde dinî şahsiyetler için kullanılan mezar taşı özelliği göstermesine rağmen üzerinde Osmanlıca yazıtın harf karakterleri şematik özellikler göstermekte ve benzer örneklerindeki harf karakterlerine ve bağlanma özelliklerine uymamaktadır. Yine dönemin benzer mezar taşlarındaki ifade kalıplarına da uymamaktadır. Mezar taşı yazıtının çok sonraları eski bir mezar taşına panel açılarak kazındığı anlaşılmaktadır. Bu paneldeki taş dokusunun yeniliğini gözle bile görmek mümkündür. Dönemin mezar taşlarında böyle bir panel içi yazıt geleneği de zaten yoktur.

Özet olarak; Karacaoğlan'a ait olduğu iddia edilen mezar taşı form özellikleri, benzer örnekleri, yazıt biçimi ve yazıtın formel yapısı itibarıyla Karacaoğlan'ın yaşadığı yüzyıllara ait olamaz. Osmanlı yazıtlarıyla az çok ilgili olan bir uzman bile bunu kolaylıkla fark edebilecektir. Büyük ihtimalle Karacaoğlan'ın Sarıveliler civarında yaşamış olmasını yürekte arzu eden, fakat bunu, bilimsel gerçekleri göz ardı ederek çarpıtma yoluna giden bir takım kişi veya kişiler Sarıveliler'deki söz konusu mezarlıkta yer alan Ulu Cami'nin restorasyon çalışmalarını fırsata çevirerek böylesi sahte bir mezar taşı üretme yoluna gitmişlerdir.

Bütün bu gerçeklere rağmen Sarıveliler'deki söz konusu mezar taşının hâlâ Karacaoğlan'a ait olduğu iddia ediliyorsa, iddia sahiplerine yukarıda anılan arkeometrik yöntemlerin kesin bir sonuç için uygulanması teklif edilebilir.

Doç. Dr. Osman Doğanay"

Doç. Dr. Osman Doğanay'ın, Karacaoğlan'a atfedilen Sarıveliler'deki mezar taşı ile ilgili yukarıya aldığımız raporundan elde ettiğimiz sonuçları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Sarıveliler'deki mezar taşına ilk bakışta mezar taşı denilebilir.
2. Bu taş çeşidi yörede görülen, eski köy evlerinin köşelerinde "köşe taşı" olarak tercih edilen bir taştır.
3. Sarıveliler'deki mezar taşı, dinî kişiliği ön planda bir şahsa yani bir din adamına aittir.
4. Bu çeşit mezar taşlarına Sarıveliler ve civarındaki bütün mezarlıklarda rastlamak mümkündür.
5. Bu mezar taşı yakınlardaki bir mezarlıktan temin edilmiştir.
6. Sarıveliler'deki sözü edilen mezar taşının problemlerini çözmek noktasında tarihlendirme kriterleri büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu taşın form ve üslup bakımından bölgede çok sayıda benzeri olmasına rağmen mezar taşı üzerindeki yazı diğer benzerlerindeki yazılarla zıt karakter özellikleri göstermektedir.
7. Yazıt karakterlerinin diğer örneklerine benzememesi dışında, yazıt ifadelerindeki formel yapı da diğer benzerleriyle örtüşmemektedir.

8. Yazının eski bir mezar taşı üzerine çok sonraları kazındığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

9. Bu durumu taş üzerindeki yazılı alanda da görmek mümkündür. Sonradan kazındığı anlaşılan yazıyı içine alan derin paneldeki taş dokusunun diğer yüzeylerden yeni olması, üzerinde patina izleri taşınamaması bazı şüpheleri de beraberinde getirmektedir.

10. Daha önce bir müderris, hoca ya da dinî kişiliği olan bir şahsa ait mezar taşı, çok sonraları Karacaoğlan'ın mezar taşıymış gibi ikinci defa kullanılmıştır.

11. Sarıveliler'de Karacaoğlan'a ait olduğu iddia edilen mezar taşında tarih olmaması da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

12. Söz konusu mezar taşının biçimi ve başlık düzenlemesi, Osmanlı'nın belli bir döneminde din adamları tarafından tercih edilen mezar taşı stilidir.

13. Taş üzerindeki yazı oldukça yakın bir tarihe işaret etmektedir. Yani son zamanlarda eski bir mezar taşına kazınmış olduğunu ilk bakışta anlamak mümkündür.

14. Bu tür mezar taşlarında yazı alanının pano içine alındığı örnekler hiç yoktur.

15. Sarıveliler'deki konu edilen mezar taşının Osmanlı'nın bir döneminde dinî şahsiyetler için kullanılan mezar taşı özelliğini göstermesine rağmen, üzerinde yer alan yazının harf karakterleri, benzer örneklerindeki harf karakterlerine ve bağlanma özelliklerine uymamaktadır. Ayrıca benzer mezar taşlarındaki ifade kalıplarına da uymamaktadır.

16. Bu mezar taşı üzerindeki yazının, eski bir mezar taşına sonradan panel açılarak kazındığı anlaşılmaktadır. Bu hususu paneldeki taş dokusunun yeniliğinden ve gözle görülür bir durum arz etmesinden anlamak mümkündür.

17. Dönemin mezar taşlarında panel içi yazı yazma geleneği asla yoktur.

18. Karacaoğlan'a ait olduğu iddia edilen mezar taşı form özellikleri, benzer örnekleri, taştaki yazı biçimi ve yazının formel yapısı itibarıyla Karacaoğlan'ın yaşadığı zamana/yüzyıla ait olamaz.

19. Bu hususları çok az bile olsa, Osmanlı eserleriyle uğraşan yani Osmanlıca bilen bir uzman kolaylıkla fark edebilir.

20. Sonuç olarak; yukarıda ana hatlarıyla ifade edilen sebeplerden dolayı Sarıveliler'de Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşının Karacaoğlan'a ait olamayacağını arkeolojik tetkikler sonunda kesin olarak söylemek mümkündür.

Araştırmacı ayrıca raporunun son kısmında; *“Büyük bir ihtimalle, Karacaoğlan'ın Sarıveliler civarında yaşamış olmasını yürekte arzu eden fakat bunu bilimsel gerçekliği göz ardı ederek çarpıtma yoluna giden bir takım kişi veya kişiler, ilçenin mezarlığında yer alan Ulu Cami'nin restorasyon çalışmalarını fırsata çevirerek böylesi sahte bir mezar taşı üretme yoluna gitmişlerdir.”* diyerek gerçeği açıkça ortaya koymuştur.

Sarıveliler'e davet edilen heyette bulunan ve aynı zamanda bu makaleyi yazan Prof. Dr. Orhan Yavuz'un görüşleri ise şu şekildedir:

“2014 yılı Haziran ayında Sarıveliler'e gitmek üzere Prof. Dr. Mikail Bayram, Prof. Dr. Ahmet Çaycı, Prof. Dr. Mehmet Akgül ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gedik ile birlikte Sarıveliler'e ulaştığımızda, kalabalık bir halk topluluğu “Karacaoğlan'ı buralı yapıyoruz değil mi” diyerek bizi karşıladılar. Burada bilim heyetine kendisi aslen Adiller Mahallesi'nden olan Doç. Dr. Osman Doğanay da dahil oldular. İlçenin kaymakamı, belediye başkanı, Sarıveliler ilçe emniyet amiri, Karaman ili ve çevre ilçe kültür müdürleri ile belediye başkanları, merkezi Ermenek Balkusan köyünde bulunan Karamanoğlu

Mehmet Bey Dil ve Kültür Derneği Başkanı'nın da Sarıveliler'de bulunmuş olması, davetli sayısının bir hayli fazla, ayrıca meselenin de ciddi olduğunu göstermesi bakımından bir hazırlığın da yapıldığına işaret etmekteydi.

Bizi, ilçe belediye binasında koruma altına alınan mezar taşını göstermek için götürdüler. Prof. Dr. Mikail Bayram, yerde yatan söz konusu mezar taşının üzerine diz çökerek kısa bir incelemeden sonra "Bu taş gerçek bir mezar taşı ama üzerindeki yazı hattından, yazının şeklinden ve taşın asıl rengi ile yazı alanının renginin uyumsuz olmasından hareketle en fazla 20-30 yıl gibi bir zaman içerisinde kazanmıştır." ifadelerini kullandı. Ben, orada taşı incelemeye giden bilim heyeti içerisinde bulunanların istisnasız hepsinin Prof. Dr. Mikail Bayram Bey ile aynı fikirde olduklarına şahit oldum.

Daha sonra Prof. Dr. Ahmet Çaycı'nın teklifi üzerine, taşın bulunduğunu iddia ettikleri ilçenin mezarlığına gittik. Sarıveliler'in mezarlığında tetkikler yapıldıktan sonra söz konusu taşın bulunduğu daha doğrusu "burada bulundu" dedikleri mekâna gittik. Ben hayretler içerisinde kaldım ve çok üzüldüm. Çünkü mezar taşının bulunduğunu iddia ettikleri yer, tam benim dedemim kabrinin bulunduğu yeri. "Taş burada bulundu" diyerek iki tahtayı da dedemin mezarı üzerine çakmışlardı. Ayrıca her zemini karo döşeme ile kaplanan cami avlusunun içerisinde bulunan bu mekan, toprak olarak bırakılmıştı. Orada ileride kimlerin yattığını söyleyeceğim ceddimin de zaten yok olmaya yüz tutmuş mezar taşı kalıntıları da kırılarak duvar diplerine atılmıştı. Bütün bunlardan sezindiğimiz kadarıyla ilçenin belediye başkanının bu mekâna bir "Karacaoğlan Türbesi" yaptırma hazırlığı içerisinde olduğu anlaşılmaktaydı. Daha sonra misafirler, çevreden gelen idareciler ve yöre halkından orada bulunanlar, belediye binasındaki bir salonda yeniden toplandık. Her öğretim üyesi yukarıya aldığım düşüncelerini birer birer kürsüye çıkarak ifade ettiler. Sıra bana gelince orada bulunanlara şu kısa konuşmayı yaptım:

"Kıymetli misafirler, ben aslında böyle bir davete ve toplantıya katılmak istemedim. Sayın Prof. Dr. Mehmet Akgül'ün ısrarları üzerine kendisini kıramadığım için karşınızdayım.

Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşının kendi rengiyle yazı kazınan alanı arasında gözle görülebilecek bir renk farklılığı gözlenmektedir. Ayrıca taşın sarıklı/kavuklu olması da dinî bir şahsiyete ait olduğunun işaretidir. 1960'lı yılların sonunda mezar taşının bulunduğu iddia edildiği cami avlusunun çevrildiğini ve cami çatısının da merhum ilahiyatçı Mustafa Barçın önderliğinde yenilendiğini biliyoruz. Cami avlusu çevrilirken caminin dış, sağ ön kısmında yer alan mezarları, o insanların şahsiyetlerine saygısından olsa gerek bir çevrim içerisine aldığımızı da bütün Sarıveliler halkı iyi bilirler. Çünkü burada yer alan mezarların ait olduğu kimseler Sarıveliler'in, daha doğru bir ifadeyle Başdere'nin manevi yönden gelişmesini sağlayan şahıslardır.

Bu mezarlarda;

1. Fıkıh âlimi, aslen Mençekli olan, Konya yazma Eserler Kütüphanesi'ne bağışlanan şahsına ait kitaplar üzerinde adını "İçilli Mehmet Efendi" diye kaydeden, fıkıhla uğraştığı için de yörede Fakı/Fakih Efendi diye bilinen müderris Mehmet Efendi,

2. Küçükkarapınarlı Hacı Mustafa Efendi,

3. Hacı Mustafa Efendi'nin hanımı Akgülcü/Fadime Hanım,

4. Hacı Mustafa Efendi ile Akgülcü'nden olma her ikisi de müderris ve âlim şahsiyet olan Mehmet Efendi ve Hasan Efendi yatmaktadırlar.

İşte Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşının bulunduğu yer olarak gösterilen bu mekânda, adları geçen zamanlarını ilimleriyle aydınlatan bu şahısların kabirleri bulunmaktadır. Bunlardan müderris Hasan Efendi benim de öz dedemdir. Bu mezarlığa her sene birkaç defa uğrar, ecdadımın kabirlerini ziyaret ederek onların ruhlarına fatiha okurum. Şimdiye kadar burada böyle bir mezar taşını asla görmedim. Karacaoğlan'a ait gösterilen bu mezar taşı tamamen uydurmadır.

Ayrıca bu uydurma işle uğraşan şahıs, asırlardır Başdere Pazarı olarak bilinen pazarın adını da “Karacaoğlan Pazarı” diye değiştirmek istemekte, yapmış olduğu karalamalarda da Başdere Pazarı'nın ismini “Karacaoğlan Pazarı” diye yazmaktadır. İddia sahibi şahsın Karacaoğlan'dan da eski olan bin yıllık Başdere Pazarı'nı Karacaoğlan Pazarı diye değiştirmeye kalkışması tarihi de tahrif etmektedir. Aynı şahıs daha önce yazdığı eserinde söz konusu pazar yerinden bahsederken “MESİRE YERLERİ: Pazarlar: Başdere, Cuma günleri (Başdere Pazarı) Sarıveliler kasabası Zeyve'de ise; 'Zeyve Pazarı' kurulur. Bu pazarlar çevre ilçelerden gelenlerle dolar taşar. Bu yerler[de] gökyüzünü kaplayan ağaçlar arasında buz gibi soğuk sular akar...” (Ertaş 1970: 18) diyerek adeta şimdi daha önce söylediklerini yalanlamaktadır. Bir başka meselede de aynı şahıs “Karacaoğlan, sevdiği kız Elif ile Sarıveliler'in falan yerdeki falan köprüsünde buluşmuşlar ve o köprüünün adı da ondan sonra “Karacaoğlan Köprüsü” kalmıştır” gibi asılsız, gerçek dışı uydurma ve yalan sözler sarf etmektedir. Hâlbuki Başdere ve yöresinde asla “Elif” ismi -yeni ad vermeler dışında- kullanılmamıştır ve kullanılmaz. Kadın ismi olarak Emiş vardır, Anış vardır, Ebiş vardır ama Elif yoktur. Mustafa Ertaş adlı bu şahısla daha önceleri yaptığımız konuşmalarda, “Böyle yalan ve uydurma şeyler olmaz. Karacaoğlan, eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Çukurova coğrafyanın yetiştirmiş olduğu bir âşıktır” dediğimde kendisi bana aynen “Ha oluversin hemşehrim” cevabını vermiştir. Karacaoğlan ile ilgili hiçbir eseri okumadığı anlaşılan veya bu yayınları görmezden gelen Ertaş böylece bilimsel bir suç da işlemektedir.

Karacaoğlan üzerine bilimsel çalışma yapmış ve yaptırmış birisi olarak şunları da söylemek gerekir. O şiirlerinde, doğup büyüdüğü, gezip gördüğü yerleri isim isim vermektedir. Karacaoğlan elbette Barçın Yaylası'na da gelmiş ve dolaşmıştır. Onun ayak izlerini Barçın'da da görmek mümkündür. Bir şiirinde Barçın Yaylası ismini kullanırken, bölgenin yerleşim yerleri olan Sarıveliler, Küçükkarapınar, Adiller, Mençek, Turcalar, Civiler, Civandere Fariske, Uğurlu, Halimiye, Gargara ve Ermenek vb. yer isimlerini asla kullanmamıştır. Eğer Karacaoğlan bu yöreden olsaydı bu isimleri muhakkak şiirlerinde kullanırdı. Durum böyle olunca onu, Sarıvelilerli veya Ermenekli kabul etmek ya da ettirmeye çalışmak bilime, bilim adamına bilhassa Karacaoğlan gibi bir şaire gerçekten büyük bir saygısızlık olur.”

Benim bu kısa konuşmamdan sonra salonda bir uğultu kopmuş, zamanın Sarıveliler Kaymakamı mikrofona gelerek -Karacaoğlan'a atfedilen mezar taşının uydurma olduğuna o da kanaat getirmiş ve gerçeği görmüş olmalı ki- “Biz Karacaoğlan'ı aramaya başka yerlerde devam edelim” cümlesiyle toplantıya son vermiştir.

Prof. Dr. Orhan Yavuz”

Karacaoğlan'ın Sarıveliler'i Ziyareti

Karacaoğlan sazı omzunda Toroslar'da, Güney illerinde Yörük ve Türkmen obalarını dolaşmış, çadırlarına misafir olmuş bir gezici saz şairidir. Zaten gezici olmak da saz şairlerinin başlıca özelliğidir. Bu açıdan bakılınca, yukarıda da söylediğimiz gibi, elbette o Barçın Yaylası'na da gelmiştir. Onun şu koşması bunun bir delili olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Barçın Yaylası'nda üç güzel gördüm,
Birbirinden üstün şivga fidandır.
Aklim şaştı garip belim büküldü;
Kaşlar hilâl, gözler âhu cerandır.

Ellerinde gördüm Lahur şalını,
Yanakları gülden almış alını,
Al sıktırma kavuşturmuş belini,
Güzellere, bildim bunlar sultandır.

Üç kumrudur su başında ötüşür;
Yol üstünde bana seyran yetişir.

*Yatıştır mı, deli gönül, yatıştır;
Avcıyım amm' onlar benden şahandır.*

*Karaca Oğlan der: Bu yer neresi?
Altınoluk, Pınarbaşı süresi.
İnce belde saçlarının turrası,
Böyle selvi endam akla ziyandır” (Cunbur 2001: 72-273).*

SONUÇ

1. Bilim adamlarına ve onların ilmî görüşlerine mutlaka saygı duyulmalıdır.
2. Sarıveliler'e davet edilen bilim adamlarının söz konusu mezar taşı üzerine görüş ve düşüncelerinin mutlaka zamanında bilim dünyasıyla paylaşılması gerekirdi.
3. Karacaoğlan'ı sahiplenerek onu siyasî emellerine âlet etmek isteyen yerel yöneticiler ve bu işin arkasında olanlar ilmî gerçekle yüzleşince hüsrana uğramışlardır.
4. Mezar taşının bulunduğu iddia edilen yer, isimleri bilinen alim ve ulemanın kabirlerinin bulunduğu mekândır.
5. Bu mezar taşı tamamen uydurmadır, son 15-20 yıl içerisinde eski bir mezar taşına malum şahıslar tarafından -bizde ismi mahfuz bir şahsa- kazdırılmıştır.
6. Mezar taşına yazıyı kime yazdırdıklarını bilen Sarıvelilerli şahıslar vardır. Konya'da ikamet eden emekli imam-hatip Abdullah Üresin, taşa yazıyı kazanı bildiğini bize defalarca ifade etmiş, fakat isim vermekten kaçınmıştır.
7. Karacaoğlan bütün bu verilere göre Sarıvelilerli değildir, olamaz. O Çukurova'nın çocuğudur, sazı omzunda köy köy, oba oba dolaşan bir şairdir. Bütün veriler onun memleketi olarak Çukurova coğrafyayı göstermektedir.
8. Eğer hâlâ Karacaoğlan Sarıvelilerli, söz konusu uydurma ve sahte mezar taşı da onundur diyen varsa bu kimselere, mezar taşının bulundu dedikleri yerde medfun bulunanların kabirlerinin açılarak DNA testi yapılmasına bile hazır olduğumuzu bildiririz.

KAYNAKÇA

- CUMBUR, Müjgan (2001). *Karacaoğlan-Şiirler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- ERTAŞ, Mustafa (1970). *Tekerleğin Değmediği Yer*. Konya: Doğu Matbaası.
- GÖRKEM, İsmail-TÜLÜCE, Ozan (2008). *Çukurovalı Karacaoğlan*. İstanbul: Çatı Kitapları.
- HAYLAZ, Derya (2011). *Müjgan Cumbur'un Karacaoğlan-Şiirler Adlı Eserinde Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Semineri. Konya: Selçuk Ü.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1962). *Türk Sazşairleri*. Ankara.
- SANSAR, M. Fatih (2006), *Fırka-i Islahiye ve Osmaniye*, Osmaniye.
- YALMAN (YALKIN), Ali Rıza (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları C. II*. haz. Sabahat Emir. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.

EK

Resim 1: : Karacaoğlan'a ait olduğu iddia edilen mezar taşı

BİÇİMBİLGİSEL REKONSTRÜKSİYON: TÜRKÇE ÜZERİNDE BİR YÖNTEM UYGULAMASI

Emine YILMAZ¹

ÖZET

Karşılaştırmalı/tarihsel biçimbilgisi *karşılaştırmalı/tarihsel dilbilimin* bir alt alanıdır ve bölgesel ve/veya genetik akrabalığı belirlemek amacıyla, diller arasındaki biçimsel verilerin karşılaştırılmasıyla ilgilenir.

Hint-Avrupa dilleri üzerinden yürütülen tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarının odağında, başlangıcından beri karşılaştırılabilir sayıda ortak söz varlığı ve bu söz varlığına dayalı düzenli ses denklikleri bulunuyordu. Karşılaştırmalı dilbilim yöntemlerinin ilerlemesiyle, doğal olarak, kullanılan ölçütler de değişmiş, odak seslerin rekonstrüksiyonundan, biçimlerin, sözdiziminin, anlamsal birimlerin rekonstrüksiyonuna doğru kaymıştır. Bu yazıda, literatürde ortaya konulmuş olan biçimbilgisel rekonstrüksiyon ilkelerinin Türkçeye nasıl uygulanabileceğine dair bir deneme yapılmıştır. Ancak, çalışmalar çok farklı tipolojilere sahip diller üzerinden yürütüldüğü için Türkçeye uygulanmaları çok zordur. Bu konuda, bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların tümü Hint-Avrupa dilleri veya tipolojileri Türk dillerinden tümüyle farklı kimi küçük ada dilleri üzerinedir. Bu yazıda ise, literatürde şimdiye kadar belirlenmiş olan biçimbilgisel değişme türleri Türk dilleri üzerinden örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Karşılaştırmalı / tarihsel biçimbilgisi, rekonstrüksiyon, biçimbirim, Türkçe.

MORPHOLOGICAL RECONSTRUCTIONS: THE APPLICATION OF A METHOD ON TURKISH

ABSTRACT

Comparative historical morphology is a subfield of comparative historical linguistics that is concerned with comparing with morphological forms between languages in order to establish areal and/or genealogical relationships.

Since the beginnings of the comparative historical study on the Indo-European languages, the emphasis has always been on lexical research and regular correspondences in phonology. With the progress of the comparative linguistic methods, naturally, focus of researches shifted from lexicon and phonological reconstruction to morphological, syntactic, semantic reconstruction. This paper is concerned with the question "How the principles of morphological reconstruction apply to Turkic?" However, current studies are about languages with very different typologies, so it is very difficult apply to Turkic. The comparative linguist who wants to do morphological reconstruction on Turkic languages will not find much guidance in the existing literature. Because current literature is about Indo-European languages and some small island languages. In this paper, I will try to present the morphological reconstruction procedure on Turkic languages.

Key words: Comparative historical morphology, reconstructions, morphem, Turkish.

¹ Hacettepe Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Prof. Dr. eminey@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ

Bilindiği gibi on sekizinci yüzyıldan itibaren, Hint-Avrupa dilleri üzerinden yürütülen tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları ve genetik akrabalık tartışmaları, diğer dil ailelerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların da başlatıcısı olmuştur. İlk çalışmaların odağında karşılaştırılabilir sayıda ortak söz varlığının ve bu söz varlığına dayalı ses denkliklerinin olduğu da yine genel geçer bir bilgidir. Tarihsel ve karşılaştırmalı yöntemin en önemli aracı ise seslerin rekonstrüksiyonu, yani ana seslerin tasarlanması idi. Bu yöntemin Türkiye Türkolojisindeki yansımaları Yılmaz 2012’de ele alınmıştı. Karşılaştırmalı dilbilgisi ve dilbilim yöntemlerinin ilerlemesiyle, doğal olarak, kullanılan ölçütler de değişmiş, odak seslerin rekonstrüksiyonundan biçimlerin, sözdiziminin, anlamsal birimlerin rekonstrüksiyonuna doğru kaymıştır. Bu odak kaymasının karşılaştırmalı Altay dilbilimi çalışmalarını nasıl etkilediği “2000 Sonrası Altayistikte Eğilimler” adlı yazıda ele alınmıştır (Yılmaz, baskıda). Bu yazıda ise, batıda ortaya konulmuş olan biçimbilgisel rekonstrüksiyon ilkelerinin Türkçeye nasıl uygulanabileceğine dair bir deneme yapılmıştır. Ancak, çalışmalar çok farklı tipolojilere sahip diller üzerinden yürütüldüğü için Türkçeye uygulanmaları çok zordur. Bu konuda, bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların tümü Hint-Avrupa dilleri veya tipolojileri Türk dillerinden tümüyle farklı kimi küçük ada dilleri üzerinedir. Bu yazıda ise, literatürde şimdiye kadar belirlenmiş olan biçimbilgisel değişme türleri Türk dilleri üzerinden örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Koch ve Bowerin dışında (bk. Kaynakça), karşılaştırmalı biçimbilgisinde odak Hint-Avrupa dilleri üzerindedir. Hint-Avrupa dilleri yüksek derecede düzensiz biçimbilgisiyle karşılaştırmalı biçimbilgisi için çok verimli bir alan olsa da bu diller Avrupa dışındakilerden çok farklı oldukları için sadece özel koşullar oluşturabilirler. Yine de bu diller üzerinden üretilen karşılaştırma yöntemleri dünyadaki tüm dillere uygulanmaya çalışılmaktadır. Karşılaştırmalı biçimbilgisinin Hint-Avrupa dışındaki dillere odaklanan en önemli uygulama örneklerinden biri Robbeets, Bisang 2014’tür.

Bu yazıda da kuramsal bölüm için büyük ölçüde Harold Koch ve Martine Irma Robbeets’in kaynakçada belirtilmiş olan çalışmalarına başvurulmuştur ancak Türkçe veriler tümüyle bu yazının yazarına aittir. Veriler çoğunlukla Türkiye Türkçesinden alınmış, gerektiğinde diğer Türk dillerine de başvurulmuştur. Alanla ilgili terminoloji büyük ölçüde İngilizce olarak üretilmiş olduğu için, ilk geçtikleri yerde terimlerin İngilizce karşılıkları da parantez içinde verilmiştir. Türk dillerine ait sözlüksel veriler için kaynak gösterilmemiştir.

Tarihsel/Karşılaştırmalı Biçimbilgisi ve Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon

Karşılaştırmalı/tarihsel biçimbilgisi (comparative historical morphology), *karşılaştırmalı/tarihsel dilbilimin* (comparative historical linguistics) bir alt alanıdır ve bölgesel ve/veya genetik akrabalığı belirlemek amacıyla, diller arasındaki biçimsel verilerin karşılaştırılmasıyla ilgilenir (Robbeets, Bisang 2014: 4).

Batıda, rekonstrüksiyonla ilgili çok zengin dilbilimsel literatürde biçimbilgisel rekonstrüksiyonun nasıl yapılacağına dair çok az kılavuzluk bulabiliriz. Oysa, sesbilgisel ve sözlüksel rekonstrüksiyon konusunda inanılmaz bir zenginlik vardır. Ayrıca, literatürde, sesle ilgili rekonstrüksiyonun diğer rekonstrüksiyon türlerine göre çok daha kolay olduğuna dair ifadeler de bulabiliriz. Buna gerekçe olarak şu gösterilir: Biçimbilgisel değişimde kurallılık yoktur ve hangi biçimbilgisel değişimlerin doğal ya da genel olduğunu anlamamız daha zordur (Koch 1996: 218).

Karşılaştırmalı biçimbilgisinin, basitçe, uygulamalı sesbilgisi olduğu da öne sürülmüştür: “Comparative morphology is simply applied phonology” (Anttilla 1989: 351). Buna göre, karşılaştırmalı sesbilgisi yöntemleriyle genetik olarak ilişkili olduğu kanıtlanmış ve rekonstrüksiyonu yapılmış sözcüklerin *eşzamanlı* (synchronic) biçimsel çözümlemesi bize

biçimbilgisel rekonstrüksiyonu da sağlayacaktır. Yani bu şekilde sadece seslerin değil biçimsel öğelerin de ana biçimlerini tasarlayabiliriz (?):

Çağdaş Türkçe *ev-i-n* (iyelik) < Eski Türkçe *eb-i-η*
Çağdaş Türkçe *giy-i-m-li* < Eski Türkçe *ked-i-m-liğ*

Buradaki düzenli ses değişimlerini, yani $b > v$, $\eta > n$, $k > g$, $d > y$, $g > \emptyset$ değişimlerini uyguladığımızda tarihsel, karşılaştırmalı biçimbilgisi de yapmış oluyor muyuz? Bu bir biçimbilgisel rekonstrüksiyon yöntemi değil, sadece sesbilgisel rekonstrüksiyondur. Çünkü sadece, biçimsel öğelerin düzenli ses değişimleriyle bugünkü biçimlerine ulaştıklarını varsaymaktadır. Oysa bu son derece az rastlanan bir durumdur. Herhangi bir dildeki çekim paradigmalarının üyeleri, karşılaştırmalı biçimbilgisi yoluyla belirlenmiş ses denkliklerini kolayca ihlal edebilir. Bunun, *örneksemeye dayalı eşitleme* (analogical levelling) ve diğer *kurallılaştırma* (regularisation) süreçleri gibi pek çok nedeni olabilir (Koch 1996: 219). Aşağıdaki iki örneği bu açıdan incelersek:

1. Eski Türkçe *Ben eb-gerü tüş-eyin* “Ben karargaha ineyim” (Tekin 1994: 13)

Düzenli ses değişimlerini uyguladığımızda bugün Türkçede *Ben ev-eri düş-eyin* yapısını elde etmeliydik. Ama Türkçede bugün bu yapı yoktur. Çünkü *-gerü* artık çekim eki olarak kullanılmıyor. *-eyin* biçim birimi ise örneksemeyeyle *-eyim* olmuştur. Türkçede düzenli $n > m$ değişimi olmamakla birlikte, birinci kişi ile ilgili diğer biçimsel öğeler hep *m* sesi içerdiği için (*gel-di-m*, *evde-y-im*, *kalem-i-m* vb.), burada da *örneksemeye dayalı eşitleme* süreci devreye girmiş ve $n > m$ değişimi gerçekleşmiştir.

Ayrıca *anlamsal rekonstrüksiyon* (semantic reconstruction) da sesbilgisel rekonstrüksiyonun tek başına yeterli olamayacağını gösterir. *ev* sözcüğünün bugün “karargah” anlamı yoktur.

2. Eski Türkçe *Elig-çe er tut-du-muz* “Elli kadar asker yakaladık” (Tekin 1994: 19)

Düzenli ses denkliklerine göre bugün *Eli-ce er tut-tu-muz* yapısını elde etmeliydik ama bugün Türkçede bu yapı da yoktur. *elig* “50” sözcüğü kuralsız olarak *elli* biçimine gelişmiştir. *-ce* ekini artık sayılarla kullanmıyoruz. *-muz* biçim biriminin (morphem) yerini artık *-k* ögesi almıştır. Bu *-k* biçim birimi, *-Dok* ekinin *-DO-k* olarak yanlış çözümlenmesi sonucu Eski Türkçeden sonra ortaya çıkmıştır.

Örnekseme yoluyla ortaya çıkan değişimlerin yaygınlığı biçimbilgisel rekonstrüksiyonu daha da zor hale getirir. Yine de literatürde bazı ilkeler ortaya konulmuştur:

1. Herkesin ortak görüşü, rekonstrüksiyonun, *eskicil* (archaic) kalıpları karşılaştırarak ilerlemesi gerektiğidir. Burada temel soru, hangi kalıbın eskicilliği, hangisinin *yenilenmeyi* (innovation) temsil ettiğinin nasıl belirleneceğidir. Bu ancak, çok sayıda dil ve çok sayıda biçimbilgisel değişimin incelenmesiyle kazanılabilecek bir reflekstir. Eşzamanlı olarak, düzensiz veya *sıradışı* (anomalous) biçimlerden yola çıkmak gerekir. Çünkü, kurallı biçimler, bir dilin tarihinde, belli bir zamanda, kurallılaştırma veya basitleştirme süreçleri sonucunda kolayca ortaya çıkabilirler. Bu açıdan, *eskicil düzensizliğin* (archaic heterogeneity) ilkesi şöyle ifade edilmiştir:

“Eğer akraba bir grup dil, bazı açılardan benzer, bazı açılardan farklı bir sisteme sahipse, görece en düzensiz sistemin en eskicil yani anadile en yakın olduğu; en düzenli olanın ise basitleştirme süreçlerinin sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülmelidir” (Koch 1996: 219).

Örneğin;

Sami dilleri	1. tekil kişi	2. tekil kişi
Akadca	-ku	-ta
Arapça	-tu	-ta
Etiyopya dili (Amhara)	-ku	-ka
Ana Semitik biçim	*-ku	*-ta

Tabloda (Koch 1996: 219) görüleceği üzere, Etiyopya dili ve Arapça her iki biçimbirimi *-t* veya *-k* sesi ile başlatarak düzene sokarken Akadca da her iki biçimbirim ayrı seslerle başlar ve bu nedenle Akadca biçimin Ana Semitik biçimi yansıttığı kabul edilir.

Türkçe ve Çuvaşça üçüncü kişi iyelik biçimbiriminde de bu durum gözlenebilir. Türkçede bu *biçimbirim* (morphem) ünlü uyumlarıyla dört *yanbiçimbirime* (allomorph) sahipken *-(s)X*, Çuvaşçada sadece *-i/-î* ile temsil edilir: *yat* “ad”- *yaçi* “(onun) adı”, *pürt* “ev”- *pürçî* “(onun) evi”. Çuvaşçada da ünlü uyumları bulunduğu halde, üçüncü kişi iyelik ekinin uyuma girmemesi ana dildeki durumu yansıtır. Bu biçimbirimin Eski Türkçede de genellikle *-(s)i* biçiminde olduğunu biliyoruz. Runik alfabe *ı*, *i* ayrımı yapmasa da iyelik ekinin ardından gelen *-n* belirtme biçimbiriminin ön *n* harfi ile yazılması bu okuyuşu destekler: *sab-i-n* “sözlerini”, *bodun-i-n* “halkını”, vb. (ayrıntılar için bk. Tekin 2003: 51).

2. Özel bir düzensizlik, genetik olarak ilişkili bir dil grubunun bütün üyelerince paylaşıyorsa, bu durum, düzensizliğin ana dilden kaynaklandığının iyi bir göstergesidir (Hall 1983: 3). *Paylaşılan düzensizlik* (shared irregularity) denilen bu ilke, sesbilgisel, biçimbilgisel, sözdizimsel, anlamsal vb. her türlü rekonstrüksiyon için geçerlidir. Böyle bir düzensizliği sesbilgisi üzerinden örneklemek için, İlk Türkçe biçimi **kōk* olarak tasarlanan “gök” anlamındaki sözcüğün çağdaş Türk dillerindeki biçimlerini karşılaştırabiliriz:

Türkçe	<i>gök</i> (ama çekimde <i>göğ-ü</i>)
Çuvaşça	<i>kīvak</i>
Yakutça	<i>kūöh</i>
Türkmence	<i>gōk</i>
Halaçça	<i>k'ek</i>

Çağdaş biçimlerde, ünlünün temsilinde görülen bu düzensizliğin nedeni, sözcüğün İlk Türkçe (Pre-Turkic) döneminde uzun ünlülü olmasıdır.

Paylaşılan düzensizlik ilkesini biçimbilgisel alanda, yine Türk dilleri üzerinden örneklendirmek için üçüncü kişi adılını ve *-DX* geçmiş zaman biçimbirimini kullanabiliriz. Bilindiği gibi üçüncü kişi adılı çağdaş Türk dillerinde düzensiz bir çekim sergiler:

Tatarca	<i>ul</i> “o”, fakat çekimde <i>annan</i> “ondan”, <i>anıñ</i> “onun” vb.
Türkmence	<i>ol</i> “o”, fakat çekimde <i>onun</i> “onun”, <i>oña</i> “ona” vb.
Çuvaşça	<i>vīl</i> “o”, fakat çekimde <i>untan</i> “ondan”, <i>unñ</i> “onun” vb.

Bu düzensizliğin nedeni, aslında yalın ve çekimli biçimlerin ana dilde iki ayrı kökenden gelişmiş olmasıdır. Yalın *ol*, *ul*, *vīl* vb. biçimler ana dilde bir işaret adılına giderken çekimli biçimler, Ana Altayca *i* “o” üçüncü kişi adılından adıl *n*'si ve durum biçimbirimleriyle gelişmişlerdir: *i-n-te*, *i-n-ten* vb. gibi. Bu **i* sesinde, bir zamanlar Türk dillerinde bağımsız

olarak bulunan kayıp üçüncü tekil kişi adlı yaşamaktadır. Moğolcada bu yapıya üçüncü tekil kişi adının ilgi çekimi olan *inu* biçimi denk gelir fakat Moğolcada çekimsiz **i* biçimi eksiktir. Bu eksik biçim Tunguzcada bulunur: *i* “o”, ilgi *ini*, yönelme *inde*, belirtme *imbe* < **inbe*, ayrılma *inci* vb. (Poppe 1924-25: 423).

-DX geçmiş zaman biçimbirimine gelince; bu biçimbirim, üzerine iyelik kökenli kişi biçimbirimlerini aldığı halde, üçüncü kişiyle kullanıldığı durumlarda kişi biçimbirimi yokmuş gibi görünür. Örneğin, Türkçe *gel-di-ø*, Çuvaşça *kil-çĩ-ø* vb. Buradaki düzensizlik -DX biçimbiriminin kökeniyle açıklanmaktadır:

Ana Altayca **kel-i-t-i* “(onun) gel-iş-i” > *gel-di*

Yani -D aslında Ana Altaycada bir eylemden ad yapım biçimbirimidir ve üçüncü kişi iyelik biçimbirimi -i ile kullanıldığı yapılardan, vurgusuz orta hece düşmesiyle *yeniden dilbilgiselleşerek* (regrammaticalisation) -DX birleşik biçimbirimini ortaya çıkarmıştır (ayrıntılar için bk. Benzing 1952: 131, Tekin 2013: 515).

Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon İçin Yöntem

1. Ses denklikleri ve ses değişimleri yoluyla, potansiyel olarak *köktaş* (cognate) oldukları belirlenmiş biçimsel parçalar yani *varsayımsal morflar* (hypothetical morph) karşılaştırılır. Bu karşılaştırma aynı dil içinde yapılıyorsa *iç rekonstrüksiyon* (internal reconstruction), farklı ama akraba diller arasında yapılıyorsa *karşılaştırmalı rekonstrüksiyon* (comparative reconstruction), akraba olmayan diller arasında yapılıyorsa *ödüncleme* (*kopyalama*) *çözümlenmesi* (analyses of borrowing) ile karşı karşıyayız demektir. Bu işlem, doğal olarak, *sözlüksel köktaşlere* (lexical cognates) dayalı sesbilgisel değişimlerin belirlenmiş olmasını gerektirir.

2. Karşılaştırılmış biçimlerin ve/veya paradigma kalıplarının her birinin görece eskicil mi olduğuna yoksa bir yenilenme sonucu mu ortaya çıktığına değer biçmek gerekir.

3. Ana biçimden ortaya çıktığı varsayılan her bir eşzamanlı biçim için, ses ve anlam değişimleriyle uyumlu, kabul edilebilir bir biçimbilgisel dönüşme süreci tasarlanabilmelidir.

Bunun için, artzamanlı olarak hangi ses değişimlerinin mümkün olduğu bilgisine ihtiyacımız vardır. Bu da *sesbilgisel rekonstrüksiyon* bilmeyi gerektirir (Koch 1996: 220-21). Örneğin, çağdaş Türk dillerine ait aşağıdaki denklikte tasarlanabilecek en eski sesin y- olduğu bilgisine ihtiyacımız vardır.

Türkçe: *yağmur*
Kırgızca: *camgır*
Kazakça: *jañbır*
Yakutça: *samır*
Çuvaşça: *şumır*
Tuvaca: *çaay*

4. Biçimbilgisel rekonstrüksiyon ne tür biçimbilgisel değişikliklerin mümkün olduğunu da bilmeyi gerektirir (Koch 1996: 222-23). Literatürde şimdiye kadar belirlenmiş olan biçimbilgisel değişim türleri Koch 1996: 224’te şöyle listelenmiştir:

1. *Biçimcik değişimi* (morph replacement)
2. *Bir biçimbirimin biçimsel gerçekleşmesinde değişim* (change in the formal realization of a morpheme/allomorphic change)
3. *Sınırların yerinde değişimler* (change in place of boundary)

4. *Biçimbirimin anlam ve işlevinde değişmeler* (change in content/meaning/function of morpheme)
5. *Biçimselsözdizimi statüsünde değişme* (change in morphosyntactic status)
6. *Biçimbirimlerin yeniden sıralanması* (re-ordering of morphemes)
7. *Biçimbirim yığılması* (doubling of morphemes)

Yöntemin Türkçeye Uygulanması

Bu bölümde, literatürde belirlenmiş ilkeler ve biçimbilgisel değişim türleri Türkçe verilere uygulanmaya çalışılacaktır. Yukarıda verilen listeden sadece beşincisi Türkçeye uygulanmamıştır.

1. Biçimcik değişimi (morph replacement)

1.1. Biçimbilgisel değişimin basit bir biçimi, dilbilgisel anlamı oluşturan bir *bileşenin/biçimciğin* başka bir bileşenle yer değiştirmesidir. Eğer eski ve yeni bileşen arasındaki tek fark, düzenli ses değişimleri ise bu durumda biçimbilgisel değişmeden değil, ses değişmesinden söz edebiliriz:

Eski Türkçe *il-gerü* > Çağdaş Türkçe *il-eri*: ek başında *g-* yitimi düzenlidir.

Eski Türkçe *kör-* > Çağdaş Türkçe *gör-*: söz başında *k->g-* değişimi büyük ölçüde düzenlidir.

1.2. Eğer yeni bileşen, daha önce başka bir dilbilgisel veya sözlüksel anlamın parçasıysa, bu durumda *dilbilgiselleşmeden* (grammaticalisation) söz edilebilir. Bunun için Türkçeden iyi bilinen bir dilbilgiselleşme örneği verebiliriz:

Eski Türkçe için şimdiki zaman işlevinde *-(X)yor* eki olmadığını biliyoruz. Bu işlevi Eski Türkçede *-(A)r*, *-(X)r* biçimbirimi karşılamaktaydı:

Eski Türkçe *Ne kaganka işig küçüg ber-ür men?* “Hangi hakana hizmet ediyorum?” (Tekin 2008: 26, KT D9)

Eski Türkçe döneminde sözlüksel anlama sahip *yor-* “yürümek” eylemi daha sonra üzerine aldığı *-r* geniş zaman biçimbirimiyle dilbilgiselleşerek şimdiki zaman işlevinde kullanılmaya başlamıştır:

Çağdaş Türkçe *gel-iyor* < Eski Türkçe *kel-e yor-r*

1.3. Bazen bir dilde, yeni bileşen için açık bir kaynak göremeyebiliriz. Bu durumda başka bir dil veya diyalekten kopyalama gerçekleşmiş demektir. Bunun için Türkçede *çalış-tay*, *yargı-tay* gibi sözcüklerde bulunan Moğolca *-tay*; *sına-v*, *gör-ev* gibi sözcüklerde yer alan Tatarca *-(A)v* gibi biçimbirimleri örnek verebiliriz.

2. Bir biçimbirimin biçimsel gerçekleşmesinde değişim (change in the formal realization of a morpheme/allomorphic change)

2.1. *Yanbiçimbirim gelişmesi* (development of allomorphy)

Ses değişimi sonucu ortaya çıkan yeni biçimbirimleri, biçimbilgisel değişimin en basit biçimi sayabiliriz. Burada, iç rekonstrüksiyon yöntemiyle, biçimbirimin en eski sesbilgisel biçimi belirlenebilir. Bu işlem aslında biçimbilgisel rekonstrüksiyon değil, sesbilgisel rekonstrüksiyondur. Aşağıdaki verilerin tümü Eski Türkçe *yor-* eylemine götürülebilir:

Standart Türkçe: *-yor*

Anadolu ağzları: *gel-yer*, *gel-iy*, *gel-iyür* vb.

Biçimbirimlerde (sözlüksel veya dilbilgisel), örneksene de çok önemli bir *çeşitlenme* (variation) nedenidir. Aşağıdaki sözlüksel biçimbirimler örnekseneye ortaya çıkmışlardır:

Türkçe *oku-* fakat *okul* < Fransızca *école*

Türkçe *im* “iz, işaret” fakat *imge* < Fransızca *image*

Dilbilgisel biçimbirimlerdeki çeşitlenmeyi örneklendirmek için gönüllülük ve geçmiş zaman çekimlerini kullanabiliriz:

Eski Türkçe, tekil ve çoğul gönüllülük biçimbirimlerindeki sözsone *-n* sesleri, birinci kişiyle ilgili diğer biçimbirimlerin *-m* sesiyle sonlanmasına örneksene yoluyla çağdaş Türkçede *-m* sesine değişmiştir:

Eski Türkçe *-ayın/-eyin* > çağdaş Türkçe *-ayım/-eyim*: *bakayım, gideyim*

Eski Türkçe *-alıñ/-eliñ* > çağdaş Türkçe *-alım/-elim*: *bakalım, gidelim*

Yine, Eski Türkçe *-DOK* ortaç biçimbiriminin *-DO* ve *-k* olarak yanlış çözümlenmesiyle, Türkçede tarihsel olarak mevcut olmayan, çoğul birinci kişi eki işlevinde bir *-k* biçimbirimi ortaya çıkmış, bu biçimbirim önce sadece *-DX* ile kullanılırken sonra örneksene yoluyla *-sA* koşul biçimbirimi ile de kullanılmaya başlamıştır: *gel-di-k, gel-se-k* (Eski Anadolu Türkçesi *gel-se-vüz*).

kayna-k vb. biçimlere örneksene yoluyla bir *geri türetim* (back formation) olarak ortaya çıkan *manya-* (<*manyak* <İngilizce *maniac*) gibi yapılar da çeşitlenme nedenidir.

2.2. Yanbiçimbirimlerin koşullarında değişiklik (change in conditioning of allomorphy)

Yanbiçimbirimlerin eklenme koşulları değişebilir. Örneğin, Eski Türkçe *farklılaştırın* (dissimilative) bir dil olarak, eklenmede *l, n, r* ünsüzlerinden sonra ötümsüz ünsüz tercih ederken (bk. Johanson 1979), çağdaş Türkçede artık *benzeşme* (assimilation) kuralları daha baskın olduğu için bu seslerden sonra da ötümlü ünsüz gelmektedir:

Eski Türkçe *yol-ta, an-ta, bar-tı*

Çağdaş Türkçe *yol-da, on-da, var-dı*

Bir başka örnek, Eski Türkçede düzlük-yuvarlaklık uyumu baskın olmadığı için az olan yanbiçimbirim sayısının, bugün bu uyumun baskınlaşmasıyla artmış olmasıdır:

Eski Türkçe *ölür-miş men* > çağdaş Türkçe *öldür-müş-üm*

2.3. Yanbiçimbirim yitimi (loss of allomorphy)

Yanbiçimbirim sayısının azalması da mümkündür. Örneğin, Eski Türkçe aitlik biçimbiriminin önlük-artlık ve ötümlülük-ötümsüzlük uyumlarına göre dört yanbiçimbirimi bulunur: *-kı/-ki/-gı/-gi*.

Eski Türkçe *yırya-kı* “kuzeydeki”, *kagan-gı* “hakanınki” vb.

Çağdaş Türkçede ise, Farsça *ki* bağlacına örneksene yoluyla, *bugünkü, diünkü* gibi sözlükselleşmiş yapılar dışında sadece *-ki* yanbiçimbirimi bulunur: *yoldaki, onunki*, vb.

Ama örneğin Yakutça, Eski Türkçedeki durumu ünlü uyumlarıyla biraz daha ileri taşımıştır: *hotu-gu sulus* “kuzeydeki yıldız”, yani “kuzey yıldızı”

Yanbiçimbirim kaybı kök-gövdede gerçekleştiğinde *paradigma eşitlenmesi* (paradigm levelling) olarak adlandırılır. Örneğin;

Eski Anadolu Türkçesi *eylük, eyülik, eyülük* > çağdaş Türkçe *iyilik*

Eski Anadolu Türkçesi *evvelki*, *avvalgı* > çağdaş Türkçe *evvelki*

2.4. Biçimbirimlerin yeniden dağılımı (redistribution of allomorphs)

Biçimbirimlerin dağılımları değişebilir. Çağdaş Türkçede, özellikle ettirgen yapılarda, eylemlerin biçimbirim seçimi Eski Türkçeden farklı gerçekleşmiş olabilir:

Eski Türkçe *öl-ür-*, *sız-ır-*
Çağdaş Türkçe *öl-dür-*, *sız-dır-*

3. Sınırların yerinde değişmeler (change in place of boundary)

3.1. Biçimbirim sınırlarının kaybı (loss of morpheme boundary)

Bir biçimbirimin başka bir biçimbirimin içine çekilmesiyle biçimbirimlerin sınırları kaybolabilir. Çağdaş Türkçenin söz varlığına ait aşağıdaki veriler buna örnek olabilir:

közsiz sepel > *köstebek*

beg armudu > İtalyanca *bergamot* >> Türkçe *bergamot*

Farsça *çahar yek* > Türkçe *çeyrek*

3.2. Yeni biçimbirim sınırlarının oluşması (creation of morpheme boundary)

Daha önce mevcut olmayan biçimbirim sınırları yaratılabilir. Bu süreçte, bir biçimbirimin bir parçası ayrılarak başka bir biçimbirime eklenir veya başka bir biçimbirim olarak ortaya çıkar. Çağdaş Türkçede buna *alkol-ik* (< Fransızca *alcool*) sözcüğünün biçimbirim sınırları örnek olarak verilebilir. Bu örnekte, *alkol* biçimbiriminin parçası olan *kol* ögesi, *alkolden* ayrılarak *-ik* biçimbirimine eklenmiş ve böylece ortaya çıkan *-kolik* biçimbirimi örneksene yoluyla *çay-kolik*, *iş-kolik* gibi türetilmelere girmiştir.

3.3. Sınırların değişmesi (shift of boundary)

Bir biçimbirim, başka bir biçimbirimin parçası haline gelebilir. Örneğin, Eski Türkçe *em-i-z-i-r-* yapısındaki *-z-* ettirgenlik ekinin işlevi unutulmuş olduğu için çağdaş Türkçede üzerine *-r-* ettirgenlik ekinin de almıştır ve *em-zir-* yapısındaki *-z-* biçimbirimi *-r-* biçimbiriminin bir parçası gibi görünmektedir.

Yukarıda değinilmiş olan *-DX* biçimbiriminin yapısında yer alan *-i* iyelik eki de buna örnek olarak verilebilir: Ana Altayca **kel-i-t-i* “gel-iş-i” > *gel-di*.

4. Biçimbirimin anlam ve işlevinde değişmeler (change in content/meaning/function of morpheme)

Biçimbirimler anlamsal içeriklerini veya işlevlerini değiştirebilirler. Bu aslında *anlamsal değişimdir*. Birkaç grupta incelenebilirler:

4.1. Sözlüksel anlam > dilbilgisel anlam (lexical meaning > grammatical meaning = grammaticalisation)

Bu aslında dilbilgiselleşmedir. Ancak, pek çok dilbilgiselleşme kalıbı, bağımsız sözcükler içerdikleri için biçimbilgisel değişme olarak kabul edilmezler. Örneğin, bir eylemin yardımcı eylem olarak kullanılması bir dilbilgiselleşmedir ama biçimbilgisel değişme sayılmaz. Ancak bağımlı yapıların ortaya çıktığı dilbilgiselleşme örnekleri biçimbilgisel değişme sayılırlar. Örneğin, Eski Türkçe *tur-ur* “durur” > çağdaş Türkçe *-DXr*:

Eski Türkçe *edgü turur* > çağdaş Türkçe *iyi-dir*

4.2. Dilbilgisel anlam > dilbilgisel anlam (regrammaticalisation)

Biçimbirimin anlamsal içeriği, bir dilbilgisel anlamdan başka bir dilbilgisel anlama değişebilir. Burada en bilinen türleri, çekim eklerinin yapım eklerine veya yapım eklerinin çekim eklerine dönüşmesidir. Örneğin, “biçim, form” anlamındaki Eski Türkçe *kép* biçimbirimi, *bu onun kēp-i* “bu onun biçiminde>bu onun gibi” dizilişinde sıklıkla üçüncü kişi iyelik biçimbirimi ile kullanıldığı için sözlükselleşerek çağdaş Türkçe *gibi* ilgeci ortaya çıkmıştır.

4.3. İçeriksizleşme (degrammaticalisation)

Dilbilgisel anlamın kaybı, yani bir biçimciğin anlam taşıyan bir birimden, *içeriksiz bir birime* (empty morph) dönüşmesi *degrammaticalisation* olarak adlandırılır. Literatürde, İngilizce *forget, forgive* sözcüklerinde yer alan *for* ögesi buna örnek olarak verilmiştir. Türkçede *oğlan* biçimbirimindeki *-an* veya *koy-* biçimbirimindeki *-y* gibi veriler bu kapsamda değerlendirilebilir.

5. Biçimbirimlerin yeniden sıralanması (re-ordering of morphemes)

Öncelikle klitiklerde gerçekleşen bu değişim için (belki?) *i-* klitiğinin yer aldığı aşağıdaki dizilişler örnek olarak verilebilir:

Eski Türkçe *kel-ür er-miş-ler* > çağdaş Türkçe *gelir-miş-ler, gelir-ler-miş*

Eski Türkçe *kel-ür er-miş-ler* > çağdaş Türkçe *gelir-miş-ler, gelir-ler-miş*

6. Biçimbirim yığılması (doubling of morphemes)

Biçimbirimlerin işlevsizleştiği durumlarda ortaya çıkan bu değişim çağdaş Türkçede pek çok örnekle tanımlanabilir:

hep-i-si > *hepsi*

oğul-an-lar > *oğlanlar*

iki-nç “ikinci” > *iki-nç-i* “ikincisi” > *ikinc-i-si* “ikincisi”

Biçimbilgisel Rekonstrüksiyonun Diğer Rekonstrüksiyon Türleriyle İlişkisi

1. Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon ve Sesbilgisel Rekonstrüksiyon

Karşılaştırmalı yöntem, sesbilgisinde düzenli ses değişmelerini/denkliklerini izler ancak biçimbilgisel değişmeler bu anlamda düzenli değildir. Yani biçimsel öğeler arasında, bize yardımcı olacak biçimde yinelenen denklikler yoktur.

Sesbilgisel rekonstrüksiyon gibi, biçimbilgisel rekonstrüksiyon da karşılaştırmayla başlar. Ancak, *artzamanlı biçimbilgisi* (diachronic morphology), *artzamanlı sesbilgisinden* (diachronic phonology) çok daha az yol göstericidir. Çünkü biçimbilgisel değişmelere ilişkin tipolojik çalışmalar, sesbilgisindeki kadar ilerlememiştir. Ayrıca sözcük yapım ve çekim paradigmaları seslerden daha fazladır. Pek çok dilde, mümkün olabilen biçimbilgisel değişmeler sesbilgisel olanlardan çok daha fazladır.

Biçimbilgisel malzemenin, sesbilgisel süreçlerden geliştiği durumlarda, rekonstrüksiyon bize daha eski sesbilgisi hakkında da bilgi verir.

2. Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon ve Anlamsal Rekonstrüksiyon

Biçimbirimlerin işlevlerindeki değişiklikler bir tür *anlamsal değişim* olarak anlaşılabilir. Biçimbilgisinin içeriğiyle ilgili değişiklikler anlambilimsel değişmelere benzer, ancak biçimbilgisel değişimde *dilbilgiselleşme* ve *içeriksizleşme* daha mümkündür.

3. Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon ve Kökenbilim

Rekonstrüksiyon, biçimbirimlerin *karmaşıklık*ını (complexity) gidererek en basit biçimini ortaya koyma anlamında *kökenbilim* ile yakınlaşır.

4. Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon ve Sözdizimsel Rekonstrüksiyon

Biçimbilgisel ögeler, dilbilgiselleşme süreçleriyle, sözlüksel veya dilbilgisel ögelerden yaratılabilirler. Burada biçimbilgisel rekonstrüksiyon bize daha eski *sözdizimi* hakkında yol gösterir: “Bugünün biçimbilgisi, dünün sözdizimidir” (Today’s morphology is yesterday’s syntax). Örneğin;

Eski Türkçe *Edgü er-iir ben.*
Çağdaş Türkçe *İyi-y-im.*

5. Biçimbilgisel Rekonstrüksiyon ve Kopya Biçimbilgisi (borrowed morphology)

Bağımlı biçimbilgisi *dil ilişkileri* (language contact) sonucu oluşmuşsa, *kopya morfolojisi* yöntemlerine ihtiyacımız var demektir.

SONUÇ

Biçimbilgisel rekonstrüksiyon, karşılaştırmalı yöntemin sesbilgisel rekonstrüksiyona ilişkin prosedürleriyle tanımlanamaz. Çünkü biçimbilgisel rekonstrüksiyon, sesbilgisel rekonstrüksiyon anlamında “kurallı” değildir. Ancak bu, biçimbilgisel rekonstrüksiyonun mümkün olmadığı anlamına da gelmez.

Sözcüklerin biçimbilgisel yapısını etkileyen değişiklikler, sadece, çekim paradigmaları içindeki “örneksemeli” durumları değil, bağımlı biçimbirimlerin sınırları ve işlevlerindeki değişiklikleri de içerirler.

Biçimbilgisel rekonstrüksiyon için kesin bir formül yoktur; sadece bazı genel ilkelerden söz edilebilir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Biçimbilgisel rekonstrüksiyon, tarihsel açıdan, potansiyel olarak ilişkili sözcüklerin karşılaştırılmasına dayanır.

2. Biçimbilgisel rekonstrüksiyon, varsayılan daha erken yapılar için kanıtlara ihtiyaç duyar. Ayrıca, eşzamanlı biçimlerin artzamanlı biçimlerden makul değişmelerle nasıl gerçekleştiğinin kanıtlanmasına da ihtiyaç duyar.

3. Başarılı bir biçimbilgisel rekonstrüksiyon için, belli bir dildeki sadece sesbilgisel değişiklikleri değil, tipik olarak ne tür biçimbilgisel değişikliklerin de mümkün olabileceğini bilmek gerekir. Bu da, hem ilgili dillerin tarihsel sesbilgisini hem de biçimbilgisel değişimin genel süreçlerini anlamayı gerektirir.

4. Biçimbilgisel rekonstrüksiyonun nasıl yapılacağını öğrenmenin en iyi yolu şudur: Biçimbilgisel değişim tipolojisi hakkında mümkün olduğu kadar çok şey öğrenmek ve çeşitli dünya dillerinin rekonstrüksiyonu hakkında bilgi sahibi olmak.

5. Farklı dillerde biçimbilgisel değişmelerin farklı türleri beklenmelidir. Örneğin, çekim sınıfları bulunmayan dillerde, paradigmalar arası etki beklenemez. Veya, *biçimsesbilgisel* değişmelerin az olduğu dillerde, paradigmalarda daha az genişleme olacaktır (Koch 2015: 286-87).

KAYNAKÇA

- Anttilla, R. (1989). *Historical and comparative linguistics*. 2nd rev. ed. Current Issues in Linguistic Theory, no 6. Amsterdam: John Benjamins.
- Benzing, Johannes (1952). "Der Aorist im Türkischen". *UAJb* 24 (1-2): 130-132.
- Bowern, Claire, Bethwyn Evans (2015). *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. Routledge.
- Comrie, Bernard (1980). "Morphology and word order reconstruction: problems and prospects". *Historical Morphology* 83-96. Ed. Jacek Fisiak. The Hague: Mouton.
- Hall, R. A. (1983). *Proto-Romance Morphology*. Amsterdam: John Benjamin.
- Johanson, Lars (1979). *Alttürkisch als "dissimilierende Sprache"*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Koch, Harold (1996). "Reconstruction in Morphology". *The comparative method reviewed: regularity and irregularity in language change* 218-263. Eds. Mark Durie, Malcolm Ross. New York: Oxford University Press.
- Koch, Harold (2003). "Morphological reconstruction as an etymological method". *Historical linguistics 2001: selected papers from the 15th International Conference on Historical Linguistics* 271-291. Eds. Barry J. Blake and Kate Burridge Melbourne. 13-17 August 2001. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Koch, Harold (2015). "Morphological Reconstruction". *The Routledge Handbook of Historical Linguistics* 286-307. Eds. Claire Bowern, Bethwyn Evans. Routledge.
- Poppe, Nikolaus (1925). "Türkisch-tschuwassische vergleichende Studien". *Islamica* I: 409-427.
- Robbeets, M., W. Bisang (2014). "When paradigms change". *Paradigm Change, In the Transeurasian languages and beyond* 1-19. Eds. M. Robbeets, W. Bisang. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tekin, Talat (1994). *Tunyukuk Yazıtı. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 5*. Ankara: Simurg.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9*. İstanbul: Kitap Matbaası.
- Tekin, Talât (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu yay.
- Tekin, Talat (2013). "On the Old Turkic Verbal Noun Suffix (-dOk)". *Makaleler 2 Tarihî Türk Yazı Dilleri* 511-518. Ankara: Türk Dil Kurumu yay.
- Yılmaz, Emine (2012). "Türkiye Türkolojisi ve Karşılaştırma(ma)lı Dilbilim Çalışmaları". *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*. Muğla, 22-24 Aralık 2011, c. II. s. 779-789. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi yay.